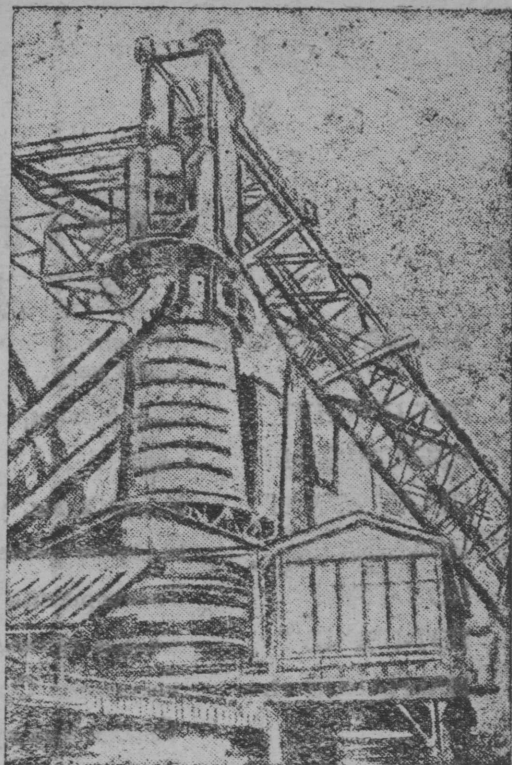

71118-1
4

У С Э М

Тылээш икәнә ләкшә, политикы,
экономикы дә сьлнә литьэратуран
Кырык Мары журнал.

Кокшы пәтылэткыин зайомым ик-
тәйдәнгынь сьлән, халык хозай-
стван кокшы пәтылэткыштыш
пөтәриш ин планжым ситәрән
шоктәнә!

ВКП(б) вктәрәмьдөн, тәйдән
Ләнъински ЦК дон парты видьшә
СТАЛИН т. вуйлалтымьдөн социа-
лизм стройымы фронтышты у сь-
гымәшвләм бьштән шоктәнә!

М А Й 1933
№ 5 (40)

В у й л ы м а ш

	Стр.
АНЗЫЛ СТАТЬЯА. „Кокшы пӑтылӑткы“ зайомым сылыдӑ ик труйышат бӑнжӑ кодт.	1
ПЭТ-ПЭРШУТ Кӑрӑн тыгыр Гӑрманьым лӑвӑдӑш (лыдыш)	4
ИГНАТЬӒВ Н. Савик	5
ШАДТ БУЛАТ У мӑлӑндӑш, у ӑдӑмвлӑм куштӑнӑ (лыдыш)	18
ИВАНОВ Ф. Бӑлӑмӑш вашталты	19
КОС.-ГУР. Трактористӑн мырыжы	25
ПЭТ-ПЭРШУТ Самым самлыда (лыдыш)	26
ИЛЬӒКОВ Н. Йаратымы Ориӑӑм	26
Йылаш ана пу!	30
ЙАНОВСКИЙ (ЖУКОВ) Самынӑвлӑм тӑрлӑнӑ, мары литӑратурнам йажоӑмдӑнӑ	41

„Кокшы пәтильэткы“ зайомым сылыдэ ик
 труйышат бинжы нодт

Пйтәриш пәтильэткым мә пиш ко-
 го ашнышвлä дон әртәрбшнә. Совет
 Союзна кого гыцәт кого силан ин-
 дустрийн сәндәлбкышкы вашталт
 кәш, сәк анзыл тьэхникәнбш сәрнәл-
 ты, цилä сәндәлбк вьлнбш сәк шал-
 дыра мьләнды пәшәән сәндәлбк лин
 шьнзб. Ләннын партын дә тьдбн
 ЦК-жын вьктәрбмдон, Сталин тәг
 вуйлалтән шалгымдон социализм эконо-
 микы фундаментым ма стройән
 шоктышна дә социализм шәрлбмәш
 корнәш цаткыдын шагалынна. Совет
 сойузышты социализм лин шоктән
 кәрдмәшым пыток бштән шоктымы.

Бшкымнән сәндәлбкәшнә соци-
 ализм стройымаш кого гыцәт кого
 пәшәм мә бшкымнән силанадонок,
 шуку мьлионын ылышы прольэтар
 халыкын силадон, дә цилä сәндәлбк
 вьлнбш пьзбьрнбькын бльбшб халы-
 кын силанадон бштән миәнә. Прольэ-
 тар хоза ылман сәндәлбк йыр пиш
 кого шьдән тышманвлä ылыт, ти
 тышманвләжы империалистически
 властьым кидбштбштб кычат. Сәдбн-
 донок, палшыкым, окса пумашым
 өрдбж гыц вычаш мälәннә укә. Стро-
 йымаш планым бштән шоктымашты
 мәнмән партына тьнг силаәш, бньән
 ньэгбцәш тькблälтбн дә тькблäl-
 тәш. Тидбжб шуку мьлионын ылы-
 шы ровочый дә колхозныквлән ак-
 тивность, энтузиазм дә пәшәм шүм
 вашт пыт бштбмәшбштб ыләш.

«Запад вэл сәндәлбквләштбш
 капиталиствлә мәнмән сәндәлбк-
 ләннә оксам вычымәшкөй (кредит-
 бым) пуаш виков отказәнбт; креди-
 тб дә зайомвлä укә ылмашәт
 сәндәлбкнә индустрийндбмәш пә-
 шәм роал колтымьлаок цәрән кол-

та, машанән нинб бньәнәнбйт
 ылын» манын Сталин тәг попән.
 Тәнгәлә попөвб гыньәт, нинбн шань-
 машышты лачокәш бш тол. Пйтәриш
 пәтильэткым мә нбл - ишток бштән
 шоктәннә. Хозайстванан дә культур-
 нан планвләштбм бштән шоктымаш-
 тына лач кого шывыньжок (рычаг-
 шок) зайомвләнә ыльөвб. Анзыц
 кәшб капитал сәндәлбквлән индус-
 трим өрдбж сәндәлбквлә гыц әрбмб
 оксавләәш (зайомвләәш), колоньш-
 тыш халыквләм раб шотышты урды-
 машәш дә мол сәндәлбквләм кравы-
 машәш стройымы. Мәнмән сәндәлбк-
 нә индустрийым ти корныдон кән ак
 стройы. Стройымашын кого гыцәт
 кого планым бштәш лимбжб годым
 «парты төрок попыш: ти дәла ко-
 го жәртвәвләм тәрг дә бшкә бш-
 тбш лимбнәм (цэльнәм) бштән
 шоктынәнә гынь, ти жәртвәвләм
 бштбмәшкөй ужнынок, шам пälәнөк
 мә кәшәшлык ылына. Ти дәлам
 сәндәлбккыб көргбштбш бшкбм-
 жбн силажыдон, өрдбж сәндәлбк-
 вләштбм кабальный кредитвлә дә
 зайомвлә гыц паснаок парты лүл-
 тәл колташ жәлән пиштән.» ма-
 нын Сталин тәг.

Мәнмән зайомвлән авторитьэтшб
 кушкынок миә, социализм стройымаш-
 лан оксадон палшымашты зайомвлә
 кого палшыквләм пуат. Тидб мам
 вара анжыкта? Ровочый классын ци-
 лә уанымашыжым (энтузиазмыжым),
 комунист партылан дә совет власть-
 лан бньәнбмәшбжым тидб анжыкта.
 Цилә государствананок, цилә рово-
 чыйвләнөк, цилә колхозныквләнөк
 интьәрәсвләштб мәнмән зайомвләштб

ушаналтытат, ти авторитъэтшй тйнгэ-
лэ кушкын миэ.

Пйтәриш пәтильәткйн нйла иштй-
жй халык хозайствашкы 53 мйли-
арды тәнгәм пиштймй. Ти жәпйнок
труйыш халыквлә бйшкймйштйн
государствылан 6 мйлиардым әрй-
мәшкй пуәнйт, пәтильәткйн пландон-
жы гйнь 3 мйлиардым вәлә пушаш-
лык ылыныт. «Индустриализацин пй-
тәриш зайомым» сылымашты цилән-
жй 6 мйлион труйыш халык ылын,
нинй 200 мйлион тәнгәшймй цилә-
жй сыләнйт; „пәтильәткйн нйлймшй
ин кашартыш“ зайомжым гйнь 2710
мйлионашым шәрймй, ти зайомым
сылышвләжәт когон шукәмйнйт —
40 мйлион әдәм йактә шоныт.

Труйыш халыквлән пәрәгйм оқсаш-
тым социализм стройымашкы пума-
шын когон кәрәл ылымжы тәхән
примәрвлә гйц раскыдын кайәш: пй-
тәриш пәтильәткйн промышьәннос-
тышкы 23,3 мйлиарды тәнгә капи-
талым циләжй пиштймй, халыкын
оқсажым гйнь 21 мйлиардым поста-
рымы. Пйтәриш пәтильәткйштйш ко-
го гйцәт кого стройымашым бйшкй-
мйштйн оқсодонок стройымыштыдон
ровочый класс, колхозныквлә, дә
цилә труйыш халыкшок бйшкймйш-
тйм когоәш ужин кәрдйт. Коктым-
шы пәтильәткй—цилә халык хозай-
ствамок вәс пачаш бйштән шоктымаш
пәтильәткй ыләш. Эчәйт кого силан
финансы базым бйштймәшйм тидй
тәргә. Сәдйндонкок тәвә ти базым
бйштймәшкй труйыш халыкым эчәйт
шукым шывшын шокташ кәләш.

Мәнмән Горьковский крайна, пй-
тәриш пәтильәткйм кого сйнгймәш-
влә дон кашартымәшнә, Совәт
сойузнн аграрно-индустриальный
гйц индустриально-аграрный райо-
нышкы сәрнәлт кәш. Ти крайышты
авто-промышльәнность, машинәвләм,
станоквләм бйштймәш, химически
промышльәнность дә молымат когон
шәрән колтымы. Совәтски автопро-
мышльәнностьын гигантым—Молотов
лймән заводым стройымы, станко за-
водым стройымы, Чөрнорәчәнский
химкомбинатым, «Новое Соромовом»
дә мол заводвләмәт стройымы. Шу-
кәрдйәт агыл, Ока гач йажо кйвә-
рйм бйштән пйтәрймй. Алавләм
стройымашат когон шәрлә. Горький

ала, Ижәвск, Дзәржинск дә мол ала-
вләәт когон кушкыныт. Крайыштына
200 совхозым стройымы, тамазар лу
МТС-вләм, колхозвлә цаткыдәмйт.

Мары областынам нәлйн анжалшаш
гйньәт, кого сйнгймәшвләм, стройы-
мәшвләм мә ужнына. У заводвләм
пүлә пачмы, МТС-вләм бйштймй.

Крайнан халык хозайствам лүлтәл
колтымашкы вәрйштыш оқса вәлә
агыл, сойузыштыш оқсамат шуку
пиштймй. Мәнмән крайыштыш труй-
ыш халыквлә Совәт сәндәлйклән
оқсодон кого палшыкым пуәнйт дә
пуат. «Пәтильәткйн нйлймшй кашар-
тыш и зайомым» циләжй 98.445 тй-
жәм тәнгәшймй нинй сыләнйт. Ти
зайомым мәнмән крайыштына труй-
йышвлә циләжй 2100 тйжәм әдәм
сйләнйт. Эртйш 1932 ин фанансо-
вый планым мәнмән крайыштына
утыдон бйштймй—110% ситәрймй.

Кйзйт кокшы пәтильәткйн пйтә-
риш ижйн зайомым лыкмы. Циләжй
тидйм 3 мйлиардашым лыкташ бйш-
тймй. Ти зайом кок выпускан ыләш:
мадын колтыдыман дә процентән.
Облигацывләжй 100 тәнгәшвлә лит
дә частывләәш (50, 25, 10 тәнгәвлә-
әш) пайылаалтыт. Мадын колтыды-
ман облигацывлә 10 и жәпйштй цй-
ләнкок мадын нәлшәшлык ылыт.
Процентән облигацывлә гйцшй про-
центй лиәш, 10%-йм түләт.

Зайомым шәрймәш кого пәшә ыл-
әш. Ти пәшәм цилә труйыш халыкок
пыт кычән колтышашлык ыләш. Мол
гйцәт авзыцшы комсодвлә *) ти пә-
шәштй анзыц кәшәшлык ылыт. Мән-
мән крайыштына комсодвләштй цй-
ләжй 20 тйжәм әдәм пәшәм бйштәт.
Ти комсодвлә пәшәм кыштакән пыт
бйштәнйт гйнь, тйштәкән зайомым
шәрймәш пәшәжәт йажон кән.

Лач ик комсодвләлән вәлә ти пәшәм
бйнәнймәшйжәт самыньәш толәш.
Зайомым шәрймәш пәшә цилә финан-
сы пәшә систьәмй гйцок патырын
пыт бйштймән организационно-массо-
вой пәшәм тәргә.

Зайом пәшәшкй партийный органи-
зацывлә пыт шагалшашлык ылыт, ти
пәшәлән пыт видәлтәшкй кәрәл
палшыкым нинй пушашлык ылыт.
У зайомым шәрймәш пәшә—кого

*) Комисси содействия госкредиту и берделу

гүңдәт кого политически кампаны ыләш. Партийный органицивлә ти пәшәдтәи тәвә мам бштышәшлык ылыт: зайомым лачокшымок шәрбәмәш вәрц кырдәләһнәт, кокшы пәтильәткын пәтәрлиш ижын халык хозәйствы планым бштән шоктымаш вәрц халыкым тәрвәтәи мблә, нинбим ынгылдарән шоктымыла, производствы програмым бштән шоктымаш вәрц, качествым лүлтәи мәш вәрц, бшкыләи тавар шагалмашым валтымаш вәрц, производствы тьехникбим тымәмь пәлән шомаш вәрц кырдәләмәштәи ударничествым дә соцтәнгәштәрбәмәшбим кого штурмалаок тәрвәтән колтәнә.

Партын арава сәртбим шбштывләжб (приводный рәмәнәвләжб) шотышты ылышы: комсомол, профсойузвлә, обществәннәи дә шәфски органицивлә ти кого пәшәи циләштөк пыт кычышашлык ылыт. Сола совәтвлә, нинбйн финансовый дә бүджәтнәи сәкцивләштәи дә финансы пәшә фронтыштыш ударныхкывлә ти пәшәштәи когон шагалшашлык ылыт. Зайом шәрбәмәштбш имәшб опытвләм цилә хәләок пользывайаш кәләш: соцтәнгәштәрбәмәшбим кымдан шәрәш, бригадывләм бштәш, сәк йажо пәшәвләм йәл вәлкы лыкташ, йәләи примәрәш анжыкташ, обществәннәи буксир манмым пәшәшкы пыт пыртән миәш моло кәләш. Солаштышы дә алаштышы труйыш бдбйрәмәшвлә ти пәшәштәи кого палшык пуән кәртмбмәт мондаш ак кәл, нинбймәт ти пәшәшкы шывшыи шагалташ кәләш. Солаштыш дәсәтидворкывләмәт, пиньбәр органицивләмәт, школышты тымәншбй брвзбйвләмәт дә молвләмәт ти пәшәшкы шывшыи шокташ кәләш.

У зайомым шәрбәмәшләи пинбидбй сроквләм пумы. Ровочыйвлән, колхозныхкывлән дә пасна труйыш хрәсәнәвлән шам пәлбймәшбшштәи дә активностышты когон кушмаш, колхоз стройымашын пүлә пинбидәм шомашыжы, алавләштбш дә солавләштбш труйыш халыквлән бйбймәш йонбшштәи йажоэмәш зайомым ти сроквләәш шәрән шокташ лимбим лачоккы бштән кәрдтбим бштәт. Зайом пәшә кымдыкәшок шәрлән кәжб манын, тидбим кытык сроквләштөк, шәрән

шокташ манын, партын цилә звәнәвләжбим тәрвәтән колташ кәләш.

Пәдәтәт (газәтвлә) зайом шәрбәмәштәи кого пәшәи бштышәшлык ыләш, социализм стройымашкы халыкым тәрвәтән колтышашлык.

Класс тышманвлә ти у зайом ваштарәш лач арышывләләок шагалын, тидбй шәрбәмәшбим тормыжлаш тбнгәлбйт. Класс тышман дә тидбйн агәнтуры шотышты ылышы вургымла дә «шалахай» опортуниствлә социализм стройымашын ашналтшы пәшәжбим эчәт тормыжлаш цадаш шагалыт, мәнмән зайомнан лбмнәржбим (авторитьәтшбим) ләвбйртәш, ак кәләш лыкташ пугайаш тбнгәлбйт. Нинбйн тупынбәшлә пәшәштблән цагыды отпорым (хором) пуаш кәләш.

Капиталиствләи сәндәлбкышты экономически дә финансовый кризис когон кәә. Ти кризисшбй гбц карагаш манын, ровочый классым капиталиствлә когон дә когон эксплоатируйат, вырсәш арышыла йәмдбйләлтбйт, мол гбцдәт аныцшы, Совет сойуз ваштарәш шагадаш вырсым нинбй йәмдбйләт. Капиталиствләи сәндәлбкывләштәи пәшәдбим ровочыйвлә 40 мбльион ылыт, мәнмәнжбй пәшәдбим әдәмвләм иктбмәт ат уж. „Патильәткын 4-шбй кашартыш и“ зайомым мәнмән 40 мбльион әдәм сылән, бшкә труйва оксаштым социализм стройымашкы пуәнбйт. Капиталиствлә донжы производствы сила валән миә, банкывлә банкротайалтыт, валютын курс цәрән кәртбмләок вала, шулдәштәш, труйыш халыквлә сәдок кбцбйзәнгбйт. Мәнмән доныжы гбйн, производствы силанавлә и гбц ишкы кушкын миәт, труйыш халыквлән матьәриальнәи дон культурнәи положәнбшштәи дә парты дон Совет властвләи бнбәнбймәшбшштәи тытыштымы кушкын миәт.

Капиталист сәндәлбкывләштәи зайом оксавлә дон вырсывләәш йәмдбйләлтбйт, рәволюци вәрц кәрәдәләмәшвләм пбйсләндәрәт, тәмдәт. Мәнмән сәндәлбкышты труйыш халыкын зайом сылымаш оксавләжбй социалистически кого обществә стройымашкы кәәт, тыр бйбймәшнәи бштәш палшат, Совет сойузын обороныжым цагыдәмдәш силам пуат.

Иятървентвлä дä класс тышман-
влä социализм строймашнам äптър-
тәш, ләштәрәш цацымашышты ваш-
тарәш мә әчәят пыт шагалына, зайо-
мым пыт сълән-сълән, прольетар
государствынан вийжым мә цаткыдәм-
дәнä.

Мәнмән крайна зайом шәрймәш
пәшәштй Уральски область дон
тәгәштәрä. Ти тәгәштәрймәшбйштй
мә пйтәриш вәрйм нәлшәшлык ылы-
на дä нәлбнәок.

Ровочыйвлä, служышывлä, колхоз-
ныквлä, жктыштй дәгбнәок у зайо-
мәш 3 әрнәш пәшä тәрйштйм пу-

шашлык ылыт. Труйыш пасна хрә-
сәнввлä, колхозныквлä дон иктөрәш
лмәш цацыда!

Кокшы пәтильәткым, классдымы
социалистичәски обществым бйштбйшй
пәтильәткым ашындарән бйштән шок-
тымашкы труйва оксавләнәм зайо-
мышкы мбليونвләм пузнä.

Зайоным сылыдә ик труйышыат
бйжбй кодт! „Кокшы пәтильәткбй
зайоным“ большевистски тәмдон
шәрән колтәнä, социализмбй стройы-
мәш фронтышты ныгынам ужтымы
кого сбнгбймәшвләм бйштән шоктәнä.

Пәт—Пәршут.

Кйрән тыгыр Гәрмахьым ләвәдәш.

Кавәтбйм лыдат—
Охлым йуным колат:
Кәстәндон лывшат,
Саслән-саслән колат...
Питбйрбймвлä...
Пәшәдбймвлä...
Йбйрбйм-Йбйр
Пултмәш, вбйр...
Йәврәйлән—
пбйзбйрнәйк...
Әдәмлән—
кбйзбй тбйр...
Мәгбйрбймәш...
Ма бйлымәш?!

Кйрән тыгыр
Гәрманьым ләвәдәш.
Вбйрән тылжы
Тыштәкән бйлбжәш!..

Кйрән тыгырышты
Кагакан крәстбй¹⁾,
Вбйрән кормыжшты
Маклакан кәстән,
Калпак ләпкәштбй
„Әдәм вуй лу“²⁾
Кылатвишәштбй
Тбйжәм вуй лу...

Ләпкәжбйм кыптырта,
сбйнзәжбйм йылыкта,
пбйжбйм кайзыкта,
кбйзбйм мадыкта...

Пирбйвлä
пум пырыт...
Нинбйвлä
кү ылыт?
Нинбй —
фашиствлä;
Нинбй—
бандитвлä;
Вбйр ышман пивлä;
Гитләрбйн³⁾ игбйвлä;
Әдәм качшы хирвлä;
Пайән йыхын кидвлä,—
Нинбй
прольетарым пбйзбйртәт,
Пидбйт,
парвалтараш питбйрәт,
Турмагбйц „шбйлмәшәш“ лүят,
Гәрманьым колышдон үдәт.

Лүән колтым нбәмбйц,
Комунист тәг, Эрәст, ⁴⁾
Колымжы анзыц тәнә
Йән йасыдон маньы:
„...бйлымәш... ох... цәвәр!..
Йасы... Эх... Гәрманьы...
Гәрманьын йакшар тыгыржым
кыдашнәдä,
Фашистбйн кйрән выргәмдон
шыгалнәдä...

Йакшар тыгырнам
Кыдаш ада кәрд!
Мәнмән тыгырна
Вбйрәш йакшаргән...

1) Фашист знак. 2) Фашист какәрды
3) фашист цуца вуйләлгышы.

4) әдәм лбйм.

Кыраң ыргәмдәм
Мыньы кышкәдәм!..
Германь Советням
Вара бштәнә!.

Мыньы кызыт коләм гынь,
Вырәм патькән йога гынь,—
Мынь вәрәшәм кодыт;
Йукәм ныньы колыт,
Күсым вара түләт:
Лумы вәрәш дуат!
Тангвлә!
Күсым пөрйктәдә!
Алдә!..

Ниньым сымьырәдә!.. “
Эрәст шыгалт вазы.
Эрәст колыш...
Луэн колтым ражгыц
Выржы йогыш.

Тидьын пач шайажым
Прольэтар йых коләш:
Ощынә ¹⁾ тышманжым,
Капиталжым, тодәш;

Лумы күсым пөрйктә:
Пи-фашиствләм сымьорә!
Капиталиствлә,
цытырәдә!—
Прольэтар йых тәрванә.
Капиталым
сымьорәдә!
Шушы важным саралдә!

¹⁾ йәллән худа бштышы.

Игнатъев Н.

С а в и к

Потьика роман

(Пақылажы)

VI. ВУЛНЫ ПЫРСА.

Ороды Николай кугижән началь-
ныквләжы, гәнвэралвләжы, чинов-
ныквләжы алаталат, жулыккланат,
взәткәвләм нәлбит, казнам крават.
Российым куртынат дә тыгыдынат
выжалат. Ниньылән — житя. Ниньы
мындырәшшәшты өрйңыт. Труйыш
халыккланжы шүләлтәшәт ирйк укә,
ниньым пьзьыртән, тәмдән шьндәнйыт.
Йапонь ваштарәш войуйымашатат нй-
ньым гынь сәк анзыкы шьшкыйт,
йапоньвләлән шушыртыклат, пуштык-
лат, пләннышкы пуэн-пуэн коллат.
Тоныштат ниньылән шүләлтәшәт ирй-
кым ак пуәп, лымоксам, ньэдоимкым
моло тарват, кышкәдыт.

Хрәсәнвлә гыц постарым лым-
оксажы ниньын бльымәшшәштым йа-
жоэмдымәшкы кә идә машаны. Хрә-
сәнвлә гыц шин-шин нәлмь оксажы
ниньым бшкымышшәштым пьзьыртәймәш-
кы кән: полицым, жандармвләм, ар-
мим, попвләм моло урдымашкы кән.
Ти паразитвләшты крәсәнвлән шуш-
ты шьнзәнйыт, ниньын вьрбим йуньыт,
ниньылән бльәшшәшты ирйкым путәлыт,
цилә статьянок ниньым парвалтарә-
нйыт...

Орави сола марывләнбим вәлә агыл,
мол солавләнбимәт пурлыквләм,
вольыквләм когон лыктыныт, цилә
статьянок нәзөрвләм парвалтарәнйыт.
Нәлб бльымәшшәжы солавләшты вәлә
агыл, алаштыш ровочыйвләнәт бльы-
мәшшәшты тотлык агыл. Помәшкы-
влән, капиталиствлән власть ниньымәт
шүмьшты вашток витыктән, сандал-
тән шоктән...

Бльымәшшын худа, йажожы гишән
попашат укә, вашток кайәш. Сморка-
ловшы моло сола нәзәр марывләм
лач тамамок бштән шунәжы. Со йа-
лым ташка, со кроза, со пуаш тәр-
гә. Тидьылән нымма донат ситәрән ат
кәрдт. Кәрәк мазарым шукуым пу, со
чыды...

Бльымәшшәшты төр бштәймәш укә ыл-
мым, чиновныквлән алталымашыш-
тым, кравымашыштым сола марывлә
пәләт. Сәды гишәнок, Орави сола
марывлә губэрнатыр докы жалобым
колтәвы. Жалобым пуашыжы Савик
ышым пуән, идә машаны. Сола нәзәр-
влә вэрц Савик пыт шалга гыньәт,
жалобым пумаш гыц тиды пользым
бш вычы. Тиды төрок кәләсбш:

— Карак каракым ак чынгы... Ци-
лэ начальныквлэжок ик йыхвлэ гыц
лишы ылыт... Сирэдэ јгыньят, поль-
выжы, пурыжы тынэрок,—маньы.

— Ма вэт эдэмьм колтэнэ... —
марывлэжы маньт.

— Кэрэк хыт сола халэ кэдэ...

— Такэшым полэт... Колташок кэ-
лэш,—маньт.

Жалобы дон колтым эдэмлэньштэ
корнэшбжы, взяткы постолым моло
кулэн кэлэш шыралашыжы, марывлэ
оксам постарэвэ, кок мыжыр йыда-
лым сэк йажовлэм пуэвэ, кравэцым
ыштэвэ, оренэш нүштэлымб шэргинды-
влэм күэшт пуэвэ... Лач Азанышкы
миэн шонок ылгэцэ, аныт тама ли-
эш ылы. Губэрнатыр ылым тома
анзыкыжат аныт нэлэн ак миэп
ылы. Йыдал йалжым, бштырэш мь-
жэжым, алтацан кидшым ужынат,
саслэн-саслэн, нагатыка дон ижы
аныт тидым поктыл лыктыт ылы.
Дэ Азанышкы кэнжы бш шокты.
Тидын кэмьжым ураднык тагыцэ
аныт палэн, тэгү аныт тидылан
кэлэсэн. Волостной прамйашкы пас-
портлан мимыкыжы шукат бш эрты,
ураднык тышкы пырэн шагалы:
тэрок тидым анжал шындыш, дә йа-
ды:

— Тынэ кү ылат?—манэш.

— Онучин,—тыдыжы цүдэйэн кэ-
лэсбш.

— Лэмэтшы?

— Ондри.

— Атэятшын?

— Михалэ.

Пытэри ураднык Ондрим пурь-
нок йадышты. Варажы тэрук костан-
ланэн колтыш. Лицаштыш шадра
лаксаквлэжат аваргэн кэвэ. Муш
шандаш гань цаштыра пандашыжат
шагал колтымла чучы вэк.

— Тынэ кыш кэнэт?! — манэш,
сыгырэл колтыш.

Тышакэн Ондри поныжалт кэмь
гань лин колтыш. Кызыт йактэжы
тиды вуйта амалэн. Ийэрихонски
трува дон полым гань чынэ сыгырэл
колтымашэшбжы вуйта тиды шижын
колта. Ураднык йадмашэш тиды
тыргэштэн вазэш вэк. Кид-йалышты-
жы тамахань пружинавлэ тэврэнэн
кэвэ машанэт. Бштыр Ондри трэ-
кышты кэлэсэн ак кэрдт. Ураднык
ыкы анжалаш манын сынзэжым лүл-

тэлмьжы годым окнэан ныл оголан
йонгыштыжы тэл кэчы валгалтым
ужэш. Тамахань эдем тирын кыдалы.
Вэд намалтышан бдырэмэш, вуйжым
кымык йштэнэт, эртыш. Олыцашкы
анжалмыжыдон урадныклан кэлэсб-
шашлык шамакым моам машаныш
тама дә, укэ.

Урадныкшы эчэ сыгырэл шын-
дыш:

— Кыш кэнэт, манам?!—манэш.

Бштыр Ондрижы, волостной ан-
зылы сирэн пиштым паспортшым
выртэн анжалалыт, тырвэжым
мынымактылаш тынгалы, попаш
цаца:

— М-м-мынь...—манэшят, пакыла-
жы цакнал колта, Азанышкы кэш
шагалмыжым кэлэсаш йажо агыл.
Алталашыжат, тамам аныт кэлэсэт.
Лүдын колтышы эдемнэ шылэш вэлэ
цаца. Онтон Онтонвичыжы ак кол-
ты. Бштыр Ондрим тиды пытэри
ыжга онгы гыц кычынежы ылы дә
ты вэр гыц кычаш йонэш бш толат,
тама, дә сөдөймэш тынгалыш панда-
шыжы гыц тидым роалтыш. Морко
шуды вэрэшок кормэшгэн шынэнэт,
ураднык Ондрим токыжыла шыв-
шыш шындыш. Костанын сыгырэл
колтыш:

— Кышты пумагавлэят?!—манэш.

Азаныш кэш шагалшы эдемнэ
ынэжы гынь когонок лүдын колтыш.
Тидын кэмьжы гишэн ураднык палы-
мым цүдэйя вэлэ. Лачокшымок, кы-
шэц палэ вара? Кү кэлэсэн? Орэт
вэлэ. Нымам тумайалтэок Ондри
кэлэсэн пуа:

— Нымахань пумагавлэят укэ!
—манэш дә йукшы бшкымжынлэ ак
чуч. Олма шолыштмашэш кычымы
изи бэрвэзынлэ вэлэ чучэш.

Ураднык когон каштарымылаок
пандашыжы гыц тидым шывшыл
колта.

— Ит аталы!—манэш.

— Укэ...

— Укэм анжыктэм тэвэ... Айда!..

— Кышкы?

— Кышкы? Губэрнатыр докы... —
Ньэбэймэньяткин мыскылен кэлэсбш
дэ бшкэ турэжыжы койырэн йырэл-
тыш.

— Мынь губэрнатыр докы ам кэ...
Кү манэш?

— Эчэ алталэт?!—дэ өрдбшкырак

Ты кэчынок исправныйк докы увэ-
рым пуэныт. Кымышы кэчэшыжы во-
лостной прамйашкы Сморкалов кы-
дал толэш. Губэрнатор докы тиды
вэки сирым жалобым алашток тиды
лыдын. Жалобыштыжы исправныйкын
ма улы самынь, ма акйары ылмыжым
цишти анжыктымы. Тидым тыштэкэн
казнам кравышэш, взяткым нэлшэш,
хрэсэнвлэм зорайышэш лымдымбы.
Виктор Иваныч ти жалобы гишан
пиш когон орланэн, шыдэшкэн. Ньэ-
бэймэньяткын гишанят жалобышты
йажон сирымбы, тидыланят когон тык-
нэн. Тидымат когон йатлымбы.

Сморкалов, волостной прамйашкы
кыдал толмыкыжы, кутузкы пөртыш-
кы төрөк пырэн кээ. Кутузкы амаса
сравачым пачшы строжижы тидылан
кэлэсйе:

— Ваше высокоблагородийэ, Ону-
чин-то умэр вэдэ,—манэш.

Исправник цытырэлт кээ вэк, шы-
дэшкэн колта. Губэрнатор докы кэ-
шашлык ти эдэмлэн пөрыктым ги-
шан, тидым сэк когон наказымы да
шимбы гишан шанэн-шанэн, эртыш
вадны тиды амалэнят кэртэ вэк. Кы-
ды вэргыц кашгарэн шийш лиэш
моло, тиды анзыцок шанэн пиштэн
ылын. Анжэт гынь, колэнят ылын.
Кыцэ вара, йа ат орланы? Тыр гач-
ок пүаналт шыцшы шыдыжым кыцэ
вара бндэ шөрымйла?

— Кыцэ колэн?!—манэш, сыгырэл
шындэ.

— Тагачы ирок колэн...

Колыдэ мам быштэ вара? Ураднык-
шы тидым жарныдэок шин вэт, жало-
бым сирышы эдэмбн фамельбыжым,
кы сирэш пыгарок халыкым тэвэты-
шым йадыштын, тэргэн... Ондрижы
кэлэсйе.

Сэпнышы Сморкалов тамам бышты-
нэжы, бышкэят ак палы.

— Как он смел?!—манэш.—Кү?
тидылан колэш шүдэн?!—манэш. Арэс-
товать Онучина на десять суток! —
манын колта.

Сторожижы, колышы эдэмбн арэс-
туйаш ак лим палэ гыньят, салтакла-
ок чанэн попэн пуа:

— Слушаюсь, ваше высокоблагоро-
дийэ!—манэш.

Кутузкышкы пыраат, колышы Быш-
тыр Ондрим исправныйк кок канэ

савэн шэлэш,—я тебя про-роучу!—ма-
нэш.

Правдам кычэлшывлэдым началь-
ныйквлэ гэвэ кыцэлэ тымдат. Жало-
бымат нинэ вэки сирэш ак ли вэк.
Марывла өрыныт. Сморкаловын зора-
йымы гишан губэрнаторлан кэлэс-
мышты шөшөк, жалобым тидын до-
кы сирынэшток. Савик вэлэ нинэ
дом эчэят согласын агыл.

— Сирэдэ-ада гыньят, соикток тол-
кыжы ак ли,—тиды манэш.

Савикшым колыштыт, тидылан
бынэнят. Лач кыды палыдымвлэжы
вэлэ, өрдыж эдэмвлэжы вэлэ, арик-
сурикланымжы гишан, пэл йалашы-
жым вэки дыкмаш гишан моло, ти-
дым ороды постолэш шотлат. Орави
сола марывлэжы тидым пыток палэш
тынгальныт. О, тиды пиш йой ылэш.
Утым ныгынамаат ак попы. Попа гы-
ньят, кынам да кышты мам попаш
кэлэш палэ, цакла. Бинэн агыл эдэм-
влэ анзылны, пайанвлэ анзылны кай-
шланаш вэлэ цаца, пуры шайам, кэ-
рэл шайам нинэ анзылны ак попы.
Попа гыньят, мыштэн попа...

Михаалы эртымбыкы, Быштыр Он-
дрим кутузкэш шин пуштмы паштэк,
сола марывлэдэдым пушэ да пушэ пук-
таш тынгальвэвэ. Лымоксам ик ур
дэнгынок шин нэлмы. Ньэдоимкы-
влэдэдым эчэ кышкэдэш шагальвэвэ,
түлдымбы нэзэр марывлэдэдым тулаш
тынгальвэвэ. Ньэдоимкывлэжят, мазар
шукым түлэт, тынэт кушкын миат,
тама. Кыдыжы, түлдымшты годым,
бндэ остаткам түдышна маныт, шү-
мыштым бивыртят. Анжэт гынь, тол-
шаш скотышты нинын лымштым
эчэят сыгырэ, эчэят ньэдоимкым
тэргят.

— Ма, рок калы! Цилэок түлэн
колтэнэмбш, — манын кэлэсатат,
волостной прамйа гыц толшывлэ тэ-
нэлэ попышвлэм прамой акат колыш-
тэп.

— Түлды, түлды, мам эчэ попэ-
дэ!—вэлэ маныт.

Төрөкшөк попышаш гынь, тишэц
гач йажон, мыштэн кыравэн кэрдшы-
влэм, шольвлэм мэашыжат ак ли дэ
атат мо...

Цилэнок аныт тэхэньвлэ агылэп?
Аныт тыштэкэн вэлэ тэхэнь худа
начальныйквлэ ылыт? Мол вэрэлэжы

әнһәт йажо ылыт? Тидым шаненок вәкәт, Орави сола марывлә дә тәи лишыл мол солавләт, кыды-тидывлә-жы, кидыштым пиштән-пиштән, губернатор алымеш жалобым почтыдом коллат.

— Ти йавыл исправныкым икәнә тымдәнә!—манын марывлә крозәвы.—Соикток тидым губернаторлан лыктыктәнә, Ышкә дорцна карангыктәнә маныт.

Карак каракым кынам вара чынгәләш? Губернаторжы Ышкәжәт вәт исправнык ганьок шолы ыләш. Исправныкшы, губернаторжы, кугижәжы моло, нинби цилән ик банды ылыт, ик шайкашты шалгат. Сәдбіндонок вәлә вәт, колтым жалобыштым губернатор исправнык докы мөнгәшөк колтән. Сморкаловлан нымат антә. Жалобәш кидым пиштывләжыләән йажон тәкнәш. Ниным циләштәм кутузкышты әрнә рәдә шынзәыктәнәйт, вуйлалтышвләжым гынь шукурәкат шынзәыктәнәйт. Шинәшжы әчә мазар шинәйт! Онтон Онтончы нагайкажыдон ниным когон творән...

Ма, правдажы ыннә укә гыцә? Укә? Сола марывлә начальныквләләән гынь бндә ак ыннәнәп. Лач ик ыннәнәймәшшты вәлә нинби кодын. Ти ыннәнәймәшшты — кугижә. Кугижәжым нинби зәмлә вьләнш йымы дон иктәш шотлат.

— Әх,—маныт,—тәнгәлә парвалән ылымнәм кугижә пәлә ылгәдәй, мәнмәм тәнгәлә зорайымым колын ылгәдәй, мәнмәм кугижә когон ыжәләйынәжы ыланәжы... Ылымәшнәм куштылы-нәжы ыланәжы... Ньәдоимкы агыл, алым-оксажат тынәм әнһәт ынәжы ли ыланәжы...—манын-манын сола мары, вәтывлә Ышкә лоштышты кытырат.

Тәнгәлә попымаш когон дә когон шәрлә. Тәнгәлә манмаш гыцок кугижә докы вуйым шийәш кәмәш гишән шанымаш ләктәш.

— Давайтә, кугижә докы кәнә,—маныт.

— Лачококыш... Кәшөк кәләш...—молвләжы маныт.

Ти шамакым сәк пйтәрижок Орави сола марывлә шанән лыктәвәй, тәрвәтәвәй. Мол солавләштәт тәнгәлә ыштәш сөрймәшым йәрәләш лыктыт. Колтышашлык әдәмжым вәлә тәвә мон ак кәрдтәп. Тышкәй толкан әдә-

мбым, йәла пәлбшым, рушла йажон мыштышым, шәкләнбдбимым, сирбмәш пәлбшым колташ кәләш. Марын лоштыжы тыхәнжым күм моат вара? Марын ло гыц тымәнә ләкшбй учитьвләлә моло шоән-шоән ылыт ыланәжы дә, пайанвлә ло аыц ләкшбывлә нинби ылыт Ышкәлә. Ниным колташ шанашат укә. Ак кәп. Дә кәят гыньәт, нәзәрвлә вәрц старайаш, хлопочайаш соикток нинби ак шагаләп. Колтышашлык әдәмым марывлә шуку кычәләйыт. Тәгүм әнһәт моат? Колташ йарал статьяным ужытат, тидым кәәш йадыт:

— Тынбим колташ кәләш... Кәйәт вәт?—маныт.

— Кышкы?—Колташ шанымы әдәмбшты йадәш.

— Кугижә докы.

— О, мөнь ам кә...

— Малын вара?

— Утаа мөндбр...

— Кбртнбй корнәш кәйәт вәт...

— Тынгә гыньәт... Окса шуку кәләш...

— Оксам ит ойхыры... Пуәна...

— Лудәм..

— Ма гыц вара лүдәт? Кугижә гыц?

— Ой, лүдәм.. Ужмыкәмжы прават попәнжәт нымат ам кәрдт...

— Мам вара лүдмблә? Кугижәжы пирбй агыл вәт... Мә ганьнаок ыләш...

— Агым... Агым... Пирбй агыл гыньәт, соикток мә ганьна проста әдәм агыл... Мә ганьнаок алтаца кидән ылгәдәй, әчә-әчә...

Ныма гыцәт шәкләнбдбимбй, попән мыштышы, йәлам пәлбшбжы лач Савик вәкә ыләш манмыла. Тиды Ыштәймжым кашартымәшкок шокта. Пәл корнәш ак шагал. Орбн ак колты. Хытә сола мары анзыланы, хытә кугижә анзыланы, тиды со икладын пона. Кәшбжы вәлә тәвә ынәжы кә.

— Малын, манәш, кәшәш? Кугижәжы, ма, роднәна гыцә? Чорт! Тиды вәт сәк кого розвойныкшөк ыләш...

Нымат пәлбдбим марывләжы Савикбим йәтләт:

— Шылок аккәлым ит понг,—маныт.

— Ак кәлым? Ужыда йок вәт...

— Тынгә гынь, ат кә гыцә?

— Лач колтынэдаок гынь, кэн кәр-
дәм...

— Колташ маньна тэвэш.

— Толькы бшкэтэм ам кэ. Сагаэм
эчэ иктәжым пуда. Аньят, каштын
толаамат, кугижә докыжат пырыдэлам
маньн попаш тгнәлбдә...

— Мона-мона...—марывлә маньт...

Шартвал вэс кэчэшбжы Савик дон
Цыгак Миколай лымән мары кугижә
докы кәаш ләктбт. Солажы марывлә
тэргбмдон мәнмән патыр эдәмнә ти
гәнәк выргәмжым кайшланымла, ка-
мәтләнбмлә бш чи. Йәл порадка
статбанок чиш, йалжым моло пидбт
Йалаш ик мычашыжым вбкб лыкнә-
жы ылат, марывлә цәрэвб.

— Кугижә докы тәгәлә кәаш йа-
жо агыл,—маньт.

— Малын?—Савик йадэш.

— Тэхәнь кого эдем анзылны кыце
вара камәтләнэт...

— Ну, йара бнб... Вэс пачаш
пидәм... А кого эдем, әль изи эдем
ылмыжы гишән толмыкына кытырә-
нә...

Ма кәрәлбм сагашты нәлбнәт,
пуштырын эдәмвләнә ир жәрәнок ку-
гижә докы кәаш ләктбн кәйт. Ләктбн
кэн вәлә поспәйәт, тәвә солашкышты
урарнык кыдал толәш. Нинбм
йадыштәш, тэргә. Питвэрбшкб кә-
мбштб гишән тидб тагыце аньят
колын, пәлән. Савик дон Цыгак Ми-
колай кэн колтымым старсты гыц
коләшәт, кәләсэнәт мыштыдымы ко-
гон шбдәшкән колта. Старстым кок
кәнә савән шәләш, йалжым ташка.

— Ар-р-рәстуйу!..—манәш.

Вырсән-вырсән, ураднык мбнгәшөк
токыжы кыдаләш. Тб кэчбнок Ших-
ран кбртнб корны станцишкб тәлә-
граммы пуа, Савик дон Цыгак Мико-
лайым кычаш шүдә...

Ма лишәшылыкым Савик кәрәк
кынамжат анзыцок шижәшәт, пәләйт,
пбтәри андак кәаш лимбштб Шихы-
ранышкы агыл, вэс станцишкб тидб
кәаш лиәш.

— Тбшкб кәмбкбнә бштбр Онды-
ри паштәк мәннәм колтат лиәш,—ма-
нәш.

Йымылан бнбәбшб Миколайжы
нбмат ак ойхыры. Йымыжы тидбн
роднбжы, чбчбжб вуйта ыләш,

паштәшөк вуйта тидбм оролән пәрә-
гән каштәш.

— Йымы пәрәгә гынь, нбмат ак
ли,—тидб - манәш.

— Пәрәгбмбжбм пәләт вара?

— Корнәш влагословәнбм нәләш

Отвәц Сэргә докы йори каштым вәт.
Йымын благословәнбдон нбгынамат
ат йам.

— Поп докы каштынат?—Савик
йадәш.

— Манбә.

Савик тбрүк шагал колта. Микола-
йат цәкнәл шагаләш. Савик Микола-
йым йадышташ тгнәләш.

— Эх, вуйәт шбрәнбшәш! Поп
дон коктынжы мам попышда?—ма-
нәш.

— Нбмат оссын укә. «Кышкы
кәйт?» маньы,—Миколайжы кәләсә.

— Тбньжб мам маньыц?

— Кәләсбшбм.

— Кугижә докы кәмбнәм кәләсб-
шбц?

— Манбә.

— Ороды. Мам маньыц вара?

— Кугижә докы жалобы дон кәнә—
маньым.

Савик вуйжым брзәлбб.

— Тәнгә манмашәшәт мам кәлә-
сбш?—йады.

— Мам... «Махань жалобы дон?
Кун вбкб жалобым пүәдә?» маньы.

— Тбньжб цилә кәләсбшбц?

— А кәләсбдә мам бштәт... Йымын
эдәм вәт...

— Эх, ородәм, ородәм!

— Малын ороды... Свәтб эдәмлән
кәләсбмәшәш ма лиәш вара?

— Бләтәт, ужат... Эчә мам йады?

— «Кыды вәрбм кәдә?» маньы.

— Тбньжб — Шихрән гач кәнә
маньыц?

— Манбә.

— Әлдә йблә... — маньат, мәнмән
патыр эдәмнә йалдашыжым талашта-
раш тгнәлбы.

Кэчб кузым вәлнблә пблгом
соталгын кәйәш. Тидб ир жәрә.
Пблгомышты шбдбрвлә цылгә вәлә
йылат. Вурдыдымы шөртнб сарла
постол тблзб сылыкын анжа. Савик
дон Миколай солашты гыц ләктбнбт
гынь, вәрәмә шукыат әртбдә. Процок
үштб. Пбршәг шбцшб когорны коги-
влә үштәшәт кынам-тинәм ло-оц!

пыдэшт-пыдэшт кэйт. Тагу аһыят ко-
го пүкшвләм вуйта пырэш, качкәш
машаналтәш. Кугижә докы кәаш ләк-
шй кок эдәмнй попәвй-попәвәт, попа-
шышты цәрнән колтәвй. Пйльйшйш-
тым шагалтәвй. Йәнбйл йук шакты-
мым колыт. Ик маньар әртйшәт:

— Кола-ат?—манын Савик йады.

— Почты навэрнй кәй,—Мико-
лай кәләсйш.

— Почты агыл. Почты иргодым
ижй кәшйшлык...

— Ёһнә ма?

— Тидй—поп пумы йымын благо-
словәнәт кыдаләш...

Миколай һымат йш ыһылы. Вәс
пачаш сәрәл йады:

— Мам маньыц?—манәш.

— Урадһык әль волостной толәш...

—Савик попа, дә Миколайым талаш-
тара—айда ййәләрәк, әрвә-гудышкы
хытй шйльшйш—манәш.

Савик мам попымым Миколай эчә-
әт тусарән ыһылән ак кәрдт.

— Малыһ вара шйльмйлә?—манын
лүдйһ колтымла йадәш.

— Бйштйр Ондри ужмым ёһнәт уж
һыһ айда, ашкәт ййәләрәк...

Когорһы вйәнйәк шйһзйшй Мыш-
кынды солашкыла мәнмән эдәмвләнә
талашән ашкәтәлыт ылгәцй, ти сола
вуйыштыш әрвә-гудышкы һыма
статьянат һыһй шйльйһ ак поспәйәп
ылыы. Әрвә-гуды амасашкы пырән
вәлә шагалыт, йәнбйләшкй һыһй дурә
шоат.

— Пйльйшйц кү?—йәнбйләшкй әр-
тән кәмбйкй когорһышкы мбйгәшок
ләктәвәт, Савик йады.

— Кү шйһзә? Тылып дон пйрдәлт
шйшшй эдәмбй тагыцә аһыят пәләт,
—Миколайжы маньы.

— Урадһыккла чучәц...

— Кышкы кыдаләш?

— Кыш кыдаләш... Ти вәрәмән пиш
когон кәрәл, пиш срочһый йәладон
вәлә кыдаләш... Мыһь шанымаштәм
мәнмәм кычаш кәй...

Миколай өрбйһ колтыш.

— Малыһ мәнмәм?—манәш.

— Малыһжы... Ат пәлй гыцә ма-
лыһ? Кугижә докы ёһнәжй колтәп...
Бйшкймбйштын ләврән пәшйштым
кугижәлән ёһнәштй пәлдйртәп...

Савикһн тәһгәлә попымашәшйжй
Миколай орланән колта, йымым ыды-

лаш мастар эдәмок худа шайадон
суйән пуа:

— Ах, кәлтймәш волкы! Поплан
кәләсймәмжйһ урадһыкшы кыцә пә-
лә вара?—манәш.

Поп дон урадһык тос ылмам, ик-
тйжй—крәстйдон, вәсйжй—нагайка-
дон труйыш халыкым лаксыртымым,
пайаһвләлән, начальһыквләлән һы-
һйһн палшымыштым, һыһй вәрц шалгы-
мыштым моло Савик Миколайлан
цйшти шайышт пуш.

Йымылан когон ёһһәһшй, попым
свәтой эдәмәш шотлышы Миколай
Савикһн шайажылан ак ёһһәйһ.

— Аһыят... Коли тәһгәк вәл?—ма-
нәш, цүдәйә.

— Тәһгә ылтә, кыцә ёһһә...—Са-
викшй попа.—Навэрнй ти ййд вәшт
поп дон урадһык картла мадмашты
ылыһыт. Картла мадыһыт. Әрәкәм
ййүнбйт. Мындырланәнбйт. Мам шон по-
пәнбйт. Шайашты лошты тйһь попы-
мәдбймәт поп урадһыкклан кәләсән.
Мам машанәт?

— Аһыә-әт—манын Миколай вуй-
жйһ бйрзәльй...

— Аһыят агыл, лачокшымок тйһгә-
лә лимбйләәш толәш...—Савик маньы.

Кәаш ләкмбйштй пйтәриш ирок
сотәмбй йәктә һыһй пүлә вәрбйһ кән
колтәнбйт...

Кугижә докы кәшй эдәмвләнә
Питвәрбйшкй «крәшәнйә» әртймбйкй,
кукшы кәчйһн ижй, миән шоныт.
Котомкаштышты ылыш шәрһндй-
вләм тишкәвә шомәшкәт эчә качкыһ
колтәнбйт. Йыдалыштат, йалыштышты
ыражан кәшбйвлә гбц пасна, ик мы-
жыр рәдй вәлә кодыһ; цйшти чүчйһ
пйтәнбйт. Кугижә ёльбймй ти кого
алашкы мймбйкйштй шулдәкән посто-
йалый двoryшкы амалаш пырат.
Тйштәкәһнок мокш ләмбйһ луатшыму-
рашым качкыт, шокшы вбдйһ йүт.

Савик, качкыһ, ййүн тәмбйәт:

— Чычйһнә мәнмәм йәжон анжаш,
—маньы.

Шутьам пәлбдйһ Миколайжы тй-
һгәлә манмашәш цүдәйән анжән шйһн-
дән:

— Махань чычйһнә?—манәш.

— А кугижәжй? Чычйһнә лиәш
вәт...

-- Чычйһнә? Ха-ха-ха... Мыһь
лачокшымок попәт машанышым...

Иргодым мам бштәш кәлмбй гишән коктын попат-попатат, амалаш пырәм вазыт. Ирокәшбйжй сотәмәшкәт нинбй кбнбйбл шбнзбйт. Омышты шозш гбн-нбят, амалән кизн кодмаш гбц лүдбйт. Корнышты со тбнгәлә вәт. Йалыштым пидәвбй молат, нар тбрбйштбй иктә кок цаш попән шбнзәвбй. Вара сотәмбйят, качкылдәләвбй дә кого ала мычкы кәвбй.

Түнбй прокок үштбй. Шбйргбйм, пбй-лбйшбйм цожгә вәлә нәләш. Кого ала үштбйм ак анжы, мбгбйрә вәлә—бйлә. Трамвайвлә ружгә вәлә кыдалыштыт. Цәркбйвләштбй цангвлә цунгә вәлә шит. Рәжән тирвлә дон копкыгә вәлә кыдалыштыт. Эдәмвлә агбйр вбйд йсгымылаок мбнгәш-аньәш каштыт. Попат, саслат, сбйгбйрәт... Тагыды вәкбйлә анбят кәмбйлә, мәнмән Орави сола марывләнә акат пәләп. Иктәжбй гбйц йадшаш ыланәжбй дә, тәгү гбйц йадат. Циләвлә гбйцок йадаш шәклә-нбймбйлә. Самынымат эчә бштәш лиәш. Цбйгәк Миколай йадмылан гбнбй бнбнәншәт укә. Тбдбй икәнә ик вәкбй вәлә анжаш лин. Трамвайвләм анжа, цүдәйя. Эртән кәшбй имнбйвләм хы-валья. Шукы йатажан томавләшкбй, вуйжым комдык бштән-бштән анжа. Шбртнбй полдышан шәргәкән мун-дирән войәннбй эдәмвләм анжа. Савик тидбй тбрәш брбйн. Тамазар гән-нәк тидбйлән кәләсбйш.

— Албймә йбйлә,—манәш.

— Тырлай,—тбдбйжбй манәш.

Икәнәк Миколай тбнцбй гань трүк шагал колтыш дә Савикбйм шокшыжы гбйц кычән шагалтыш.

— Анжал доко,—манәш дә йажо мундирән, мэдәлбән войәннбй эдәм-ббйм анжыкта.

— Ма?—Савикшбй йадәш.

— Кугижәок агыл вара?

— Кугижә? Тидбй-бй?

— Маньә.

— Кугишәм ольцәәш ужаш итәт шаны...

— Малың?

— Ләктәшбйжбй лүдәш. Пуштын шуат машана... Ләктәш гбнбят, повозкавләәш вәлә кыдалыштәш?

— Малың лүдәш?

— Пурыжы тбнәрбйкокәт лүдәш...

— Тәвә эчә махань гәнбәрал шал-га, ужат?—Кого тома крыльәц аңызла-

ны шалгыш ивәйцарым Миколай анжыкта.

Савик йукумат бш лык. Кәәш талаштара. Ровочбй постол проста выргәмән ик эдәмбйм тидбй ужыат, шагалтыш. Питбәрбйшкбй малың тол-мыштым шайышт пуа. Ровочбйжы бйләлшбй, Савик шайышты-шайыштыат, ровочбй нинбйлән попән пуш:

— Йара эчә, манәш, вәрәмәштбй толындаш... Тагачы как раз мбйт, ровочбйвлә, кугижә докы пәтицидон кәнә... Гапон поп мә вәрцнә лопоча-йя... Тбнгә гбнбй, әлдок мә сагана...—Ровочбй кәләсбйш...

Эчә ик мазар попалтвәят, Орави сола эдәмвләнә ровочбй сага ашкә-дәвбй. Вәс ольцәшкбй сәрнәлмәшкбй шозвәт, кымытынат трамвайәш шбн-зәвбй. Нарвы районшкы мбнә шага-лыт.

Вәрәмә лу цаш нәрбй вәлә гбнбят, халык пүлән погынән. Кү-кү тишкбй толтә? Изижбй, когожы, пүәргбйжбй, бдбйрәмәшбйжбй, — пишок шукын погынәнбйт. Циләнок празнык годшы гань сусу ылыт. Вуйта цәркбйштбй шалгат машанәт, вырсәдәлмәш, вәш-тылмаш мола укә. Ти эдәмвлә волкыш-ток Гапон поп каштәш, погыныш эдәмвләм вуйлалта. Вбйлнбйжбй—попың выргәм. Эдәмвлә пүлән погынымыкы, халык тидбй гбйц йады:

— Отьәц Георгий, иконым нәлшәш, крәстнбй ходдон кәшәш,—маныт.

— Иконвлә мәнмән укә... Моашы-жат тиштбй ак ли,—тбдбйжбй манәш.

— Мә, моңа, вачька... Мәләннә пуат...—маньвәят, лишбйл часовня гбйц хоругвйвләм, иконвләм, крәстбйм мола намал кандәвбй. Кугижән кого патрәтбйм намал тольәвбй. Кого ош плакым бштән шбндәвбй. Тбшәкән-жбй кого буквавләдон сирән шбндбй-мбй: „Салтаквлә, халык вбйкбй идә лү!“

Кугижә ббйбйм дворәц докы кәәш салтаквлә әрәш лимбй увәрбйм халык коләшәт, кыдыжы кәәш пырахынәш-тбй:

— Ана кә вәкәт,—маныт.

— Малың вара ада кә? Кәшәш,— молжы маныт.

— Кәнжәт, анбят, пурыжы улы вәл? Социал-дәмократвлән*) прокла-мациштбйм ужымат, тбштбй совсәм

1) Большевиквлән

вэсѣм сирѣмѣ: „Ғушәрнѣн, зимний дворѣц анзылны, тѣшкѣ тѣмдѣм пыртат гѣнь, кугижѣ гѣц вычаш укѣжѣм тѣ ышкѣок ужыда“—манын кѣлѣсѣмѣ —ик эдѣм эчѣ манѣн

Ти шайажым шукын саслымы шамаквлѣ лѣвѣд колтѣвѣ:

— Кѣнѣ, кѣнѣ!..—манѣт.

— Кугижѣ докы шона,—манѣт.

Прокламацим лыдынам маншы эдѣм эчѣѣт попыш. Савик тѣдѣм пыток қолышты, дѣ сагажы шалгышы Цѣгѣк Миколайым покажы гѣц шыраллы:

— Кольыц, мам попыш? Кугижѣм сарвалѣн нѣмат ыштѣш ак ли... Пичѣл кидѣ кугижѣ ваштарѣш шагалын вѣлѣ ышкѣйлѣннѣ йажом ыштѣн кѣрдѣннѣ манын, прокламациштѣ кѣлѣсѣмѣ, манын попыш...—манѣн.

Цилѣн йукуым лѣвѣдмѣлѣок чѣнѣ сѣгѣрѣл колтымы шактыш:

— Ну, ѣлѣок кѣнѣ!.. Йымым ыдылда!—манѣн.

Халык калпакым кыдаш шуш. Йымым ыдылѣш, сарвала. Цѣгѣк Миколайат, йѣлѣм анжѣн-анжѣн ыдыл колта. Савикшѣ тѣдѣлѣн:

— Ыдыл, ыдыл,—вѣлѣ манѣш.

Халык, ыдылалѣат, кого ѣнѣр вѣдлѣок тѣрвѣнѣн кѣш. Сѣк анзылнок хѣрувивлѣм, иконвлѣм, кугижѣн патрѣтвлѣм моло намалыт. Намалшывлѣ паштѣкшѣ, кидѣ-кидѣ кычѣнѣт, Гапоным йѣрок ѣрѣн нѣлѣнѣт, сѣк ывѣртѣшѣвлѣжѣ, сѣк патырвлѣжѣ. сусун ашкѣдѣт...

Күшнѣ кѣчѣ ѣйарѣн шѣндѣн. Ушты. Тѣнѣ гѣнѣѣт, цилѣнок дѣрѣ вуйа ылыт. Күкшѣ томаан ольцѣ кузѣн кѣѣ машанымыла, молитвам мыралтѣн колтат:

— Спаси-и господи, люди твоя... Победы благоверному императору Николаю Александровичу...—манын колтат.

Ольцѣ ольцѣ хѣлѣ мыра. Цѣгѣк Миколайат, йѣл лошкы йарлѣн кѣнѣт, мыра, мырыдѣ цѣтѣн ак кѣрт. Тидѣ, лач шылдыржы вѣлѣ укѣ, сусу лин шѣнзѣн. Тамазар лу тѣжѣмѣн погыныш халыкын, кугижѣлѣн шѣм вашт ынѣнѣн, тѣнѣлѣ мырымашѣшѣжѣ, кугижѣн дворѣц амаса агыл, пѣлгомжат пачылат кѣѣ, машанѣн нинѣ кыдышты шанѣн пиштѣнѣт...

Мырѣн ашкѣдѣвѣ-ашкѣдѣвѣ дѣ Нарвски ворота манмы докыла сѣрнѣлѣэвѣ. Сѣрнѣлѣэвѣ вѣлѣ, тѣвѣ Нарвски ворота дорцѣнѣт стройдон шалгышы луды выргѣмѣн салтаквлѣм халык ужын қолта. Зѣмлѣ вѣлнѣшѣ йымы шотѣшок, кого ѣтѣаштѣ шотѣшок пиштѣмѣ кугижѣлѣн шѣмѣштѣ вашт ынѣнѣшѣ халык, пичѣл кидѣн салтаквлѣ гѣц лудѣн цѣкнѣш акат шаны. „Кыцѣ вара кугижѣ ышкѣмѣн халыкым лѣш вольам пуа?“—манын каждѣѣ эдѣмжок шанѣн шѣндѣн. Сѣдѣндонок, салтаквлѣм ужын қолтымыкышты эчѣ когон мыраш тѣнѣлѣэвѣ, эчѣ пинѣдѣрѣкѣн, эчѣ ынѣнѣрѣкѣн анзыкыла ашкѣт кѣвѣ...

Тѣвѣ Нарвски ворота вас вѣцѣн дѣрѣ саплын мыктѣшкѣвлѣ тѣргѣшдон кыдал лѣктѣвѣ. Нинѣ тѣрѣк халык вѣкѣ пырѣн кѣвѣ. Қок вѣкѣлѣ коѣштѣрѣн цѣктѣрѣн қолтѣн, халыкым қоктѣш шѣлѣн-шѣлѣн, нинѣ халык вашт кыдал лѣктѣвѣ.

Халык ѣрѣн қолтыш. Тамам ыштѣмѣлѣ, ышкѣѣт ак пѣлѣ. Цѣгѣк Миколай Савикѣм кидшѣ гѣц роалтыш:

— Ма вара?—манѣш.

— Мажым, ат уж гыцѣ? Костѣнѣцвлѣм цукшынѣштѣ...—Савикшѣ манѣн.

— Маханѣ костѣнѣцвлѣм?

— Тотѣшт анжыдѣ пѣлѣш ак ли...

Ѧрѣн, шагал қолтыш халыкѣдѣм анзыкыла қолташ манын, Гапон поп халықлан сѣгѣрѣл қолтыш:

— Анзыкы, тѣнѣвлѣ! Ѧль ирѣк лижѣ, ѣлѣ қолымаш лижѣ!—тидѣ манѣн.

Цатырак цымыргѣвѣт, халык эчѣѣт анзыкыла тѣрвѣнѣш.

Халык ло гѣц токорак вѣлѣ ѣртѣн кыдалшы мыктѣшкѣвлѣ халык лошкы мѣнѣцѣок шайыцын шыралтѣвѣ. Нарвски вороташкы кыдал пырѣвѣ. Пичѣл кидѣ шалгышы салтаквлѣ йактѣ миѣн шоаш шукат қодтѣ, иктѣ 200-300 ашкыла вѣлѣ улы.

Салтаквлѣлѣн сигнал пыч йукуым пуѣвѣ. Малын пумым халык шаналтыдѣѣт.

Тѣвѣ... лѣш тѣнѣлѣэвѣ!

Нѣмадѣок ылшы халыкым, тырын кѣшѣвлѣм лѣлѣш тѣнѣлѣнѣт.

Лудѣн қолтыш халык кѣшѣл ганѣ пыдыранѣн кѣш. Анзылныш эдѣмвлѣжѣ, пулькавлѣ тѣкнѣмѣшѣшѣт, кѣнкѣн вазыт. Шушыргат, саслат, қолат.

Хоругвим, кугижан патрэтѳым моло намалшывлэят шушыргэн-шушыргэн кэнвазэвѳы.

Пиш лүдѳыш.

Шуку ыдѳырамашвлэжок, пүэргѳывлэжок изи бѳрвэзѳывлэштѳым моло сагашты нэлѳнѳит ылын. Бѳндѳе кыды бѳрвэзѳывлэжын авашты, атѳашты колѳнѳит, шушыргѳнѳит. Кыды атѳа, аваштѳын бѳрвэзѳывлэштѳы шушыргѳнѳит, колат...

Лач нѳыгынам ужтымы лүдѳышок ылэш.

Халык кыргыжэш, цѳакнѳа гѳнѳят, салтаквлѳ сѳдок нинѳым лүлѳйт. Пулька гѳц ытлаш манын, ышаныраквлѳжѳы виалт-виалт вазыт...

Савик дон Миколайат виалт вазыныт. Вуйышты гач пулькавлѳ шишкат. Миколай пиш когон лүдѳын колтѳнѳат, цѳытырѳа вѳлѳ. Пѳрамой попѳнѳат ак кѳрдт. Сагашток колшы эдѳм киѳ. Палнырак шушыргышы ыдѳырамаш сасла, пѳрдѳлѳш. Лымышты, кышкы анжалат, вѳйр вѳлѳ...

— Бѳндѳе кугижан пурѳы ылымжым пѳлѳ-ѳт?—манын Савик йалдашыжы гѳц йадѳш.

— Тѳфу! Тидѳы кугижѳа гѳцѳе?! Палач ылэш, кугижѳа агыл!—манѳш тѳйдѳыжѳе...

Кугижѳат труйыш халыквлѳлѳн тѳвѳе тѳнгѳлѳ „мѳлѳн“ ылын. Поп Гапонжат провокатор ылын, охранкы дон икышын ровогайѳн, ровочѳйвлѳм алталѳн, рѳволюцим бѳштѳымашбѳштѳым тормыжлѳн шалгѳн...

Зимний дѳврѳц анзылан токыжы мишѳы халыкымы кугижѳа лүлѳиктѳымѳы пуштмы паштѳк, цилѳ. Россѳй мычкок забастовкывлѳ, кидѳа-кидѳа кѳрѳдѳлмашвлѳ тѳрвѳнѳѳы, дѳ ти кѳрѳдѳлмашвлѳшкѳы хрѳсѳнѳе халык бѳш пѳж, политѳчѳски шамжы тидѳын кушкын шотѳе ылы. Рѳволюционнѳый ровочѳйвлѳ бѳшкѳтѳышток кѳрѳдѳлѳвѳѳы. Хрѳсѳнѳе халык палшымаш укѳ ыламаш гишѳн ровочѳый классын кѳрѳдѳлмашѳыжым кугижѳан палачвлѳ вѳйр лѳѳш пѳслѳндѳрѳѳы...

Лач рѳволюцим лаксыртѳн шумыкы ижѳы, тѳйдѳын патыр коѳвлѳжѳы солашкы лывшалт миѳат, хрѳсѳнѳевлѳн шамышкы пырат, курымаш тѳйдѳын шѳйдѳыжым, орыкшым тѳрвѳтѳат; помѳшѳыквлѳн имѳнѳыйавлэштѳым хрѳсѳнѳе

влѳ зорайат, йылатат, зѳмльавлэштѳым нѳлѳш кѳрѳдѳлѳйт дѳ позда, вѳрѳмѳа эртѳн.

Ровочѳый класс дон ик годѳым, ик ыш дон бѳштѳѳидѳымѳы рѳволюцим кугижѳан кѳм кавалжы ташкѳн шуа...

Кырык Марѳы бѳлѳым изи сѳндѳлѳбѳкѳштѳат бѳлѳымаш пыдыраныш. Солавлѳ йѳйдѳеок манмы ганѳ рѳволюционнѳый мырѳывлѳм сѳмбѳрѳык эдѳмвлѳ мырат, учить бѳлвлѳ шѳрѳн, кѳшкѳн каштмы маханѳ шон прокламацивлѳм, кнѳигѳвлѳм лыдыт, начальнѳыквлѳн шайавлѳм ак колыштѳап... Рѳволюци шамым солашты тѳрвѳтѳышвлѳж—учить бѳлвлѳ сѳк когонжок ылыныт. Нѳинѳы кѳрѳдѳлѳнѳит дѳ, ровочѳый класс дон икышын ыламашышты укѳ ылынат, сѳнгѳн кѳртѳлыт. Сѳдѳиндонок нѳинѳымѳат кугижѳан палачвлѳ шин шѳлѳтѳнѳит, ссылакышкы моло колтѳнѳит...

Кугижѳан жандармвлѳжѳат амалыдѳлыт. Рѳволюци вѳрѳц кѳрѳдѳлѳшѳы учить бѳлвлѳм мол поктылыштыныт, кычѳнѳит, Сибирѳышкѳылѳа моло колтѳнѳит. Тѳывѳш, шошымышкы лѳкмѳыкѳы, двухкласнѳый школышты тымдышы ик учить бѳлѳым жандармывлѳ кычѳн кѳвѳы. Вара учѳнѳыквлѳштѳым ала гѳц йадышташ толыныт. Йадышташ толшывлѳ класс кѳдѳжѳышкѳы пѳрѳн шагалмыкы, «царѳу небеснѳый» молитвам мырым вѳрѳш, «отрѳчемся от старого мира» мырым учѳнѳыквлѳ мырѳн пуѳнѳит дѳ вара цилѳн класс гѳц шѳлѳн лѳктѳын кѳнѳит...

Савикѳым тоныжы ат уж ганѳсок. Сѳдок алашкы каштѳап. Тагышкы ѳнѳат лѳктѳын-лѳктѳын кѳѳа. Мѳлын каштмыжым иктѳат ак пѳлѳп. Йужнамжы, торцынжы вадѳш лѳктѳын кѳѳат, йѳид вѳшт йамын каштѳап. Ирокѳш анжѳт гѳнѳе, пѳкѳт сарай тѳрвѳн, тѳѳельѳграф столмывлѳ тѳрвѳн, волостной правлѳнѳы тѳрвѳнѳат моло прокламацивлѳ кѳчѳт...

Нинѳым кѳ сѳкѳн, иктѳат ак пѳлѳп. Ураднѳык йори тѳрлѳйм эдѳмвлѳ оролат моло ылнѳжѳы дѳ, кѳшкѳн, тышкѳн кашшы эдѳмжым нѳимадонат кычѳн ак кѳрдѳтѳ. Эчѳѳат тидѳым тамазар вѳрѳмѳа ак пѳлѳп ылы дѳ, Мѳышкѳйр Митри ураднѳыкым Савик докы ажѳд колтѳн. Обыскым тидѳын доны бѳштѳыктѳн. Савиквлѳн ѳвлѳлнѳы рѳволюционнѳый листовкывлѳм, кнѳишкѳавлѳм шукум монѳыт. Йѳйт-пѳлѳым тѳй-

су ылымжы вѣкок кайѣш. Сусу литѣ мам бѣштѣ вара? Рѣволюционѣрвлѣм кычымашѣш нинѣи кого чинѣим плучайат бѣшкѣлѣ, лѣмлѣ лит, наградыат лин кѣрдѣш. Ти Орави сола марым кычымжы дон мол рѣволюционѣрвлѣмѣт, сѣк вуйлатышвлѣжѣимок тидѣи кычаш шанѣш шѣндѣн. Йадышт лыктынжы вѣлѣ тѣвѣ тидѣи гѣцѣын мышташ кѣлѣш. Тѣдѣижѣим хѣйт пѣлѣ, ижѣи пѣитѣри агыл. Тѣхѣнѣ пѣшѣштѣи лѣдѣиктѣн нѣимамат бѣштѣш ак ли. Пурынок, сѣмѣлѣн-сѣмѣлѣн йадышт лыкташ кѣлѣш. Лач ак ли годымжы вѣлѣ нагайкадон моло пышкыды вѣр гѣц пумыла...

Пѣроскыжым пижѣиктѣшѣт, Сморкалов йадышташ тѣнгѣальѣи. Пышкыдын попа:

— Тѣинь,—манѣш,—нѣимат ит лѣд. Ѡнѣѣт тавакым шывшылмѣт шѣѣш? Господин полицѣйский, тидѣин кидшѣи гѣц кѣрѣмѣим шѣтѣн нѣлѣй...—манѣш.

Савикѣин кидѣим шѣтѣн шумыкы, исправныйк тѣдѣилѣн шѣргѣкѣн пѣроскык вѣктѣлтѣш. Мѣнмѣн патыр ѣдѣмнѣѣт, вѣктѣимѣи пѣроскыжым нѣлмѣилѣ анзыкырак кырмалтыш дѣ икмахатѣым *) вѣртѣш ужын колтыш. Стѣл вѣилнѣи кѣкшѣин аралѣн шѣндѣимѣи кнѣигѣвлѣи шайылны рѣвольѣвр кѣѣлтѣ. Ти „мадыш“ ылым цаклымыжым мѣнмѣн патыр ѣдѣмнѣи изишѣт бѣш пѣлдѣиртѣи. Пѣроскыжым Сморкаловын спичкѣдон пижѣиктѣшѣт:

— Тау, господин исправныйк,—манѣш.

— Не стоит,—тѣдѣижѣи манѣш дѣ тидѣим ма шон статьян бѣшкѣ вѣкѣижѣи сѣрѣш, пурѣмдѣш цаца:—тѣнгѣ гѣинь, тѣинь рѣволюционѣр ылынатыш,—манѣш.

— Манѣш.

— Ороды ат ыл ылынныш...

— Манѣш.

— Мѣнмѣм алталаш вѣлѣ ородыла кайынат?

— Манѣш.

— Пиш ышан ылатыш.

— Тѣ гѣцтѣ ородыжок ана ыл.

Тѣнгѣ манмыжы исправныйклан пѣ сѣмѣш агылат, лѣпкѣжѣим вѣртѣш кыштырталыи, тѣрѣвѣижѣим пылѣн бѣштѣальѣи дѣ мѣнгѣшок пурѣмѣилѣи кайы.

— Мѣинь, манѣш, рѣволюционѣрвлѣм пиш йаратѣм вѣт. Мѣинь бѣшкѣйт шѣмѣмдон гѣинь рѣволюционѣр ылам дѣ... Шѣнзѣимѣи, мам шалгѣт?.. Ну, вот... Лач служба положѣнѣбѣштѣи ылакат вѣлѣ рѣволюционѣрвлѣи вѣштарѣш кѣрѣдѣлтѣ ак ли... Дѣ махань рѣволюционѣр ылѣш... Йажо рѣволюционѣрвлѣи дон мѣѣт йажо ылына... Шамак толшы, тѣиньѣим нѣлшѣн... Жалкы, пѣрѣвѣрѣк пѣлѣдѣлам... Пѣлѣннѣи ылгѣдѣи, когоньнан бѣлмѣашнѣи пиш пурѣи лиѣш ылы...

Пиш пышкыдын попа. Исправныйкѣат агыл, тамахань йажо тѣнгѣ попа машанымыла. Попыш попышат, ѣнгѣирѣлтѣш:

— Махань партѣышты шалгѣт?—Сморкалов манѣш.

— Нѣимаханьыштат укѣ...—Савик кѣлѣсѣш.

— Кѣлѣсѣш ит лѣд...

— Нѣимахань партѣыштат ам шалгы...

— Прокламацѣвлѣжѣим бѣнѣѣ кышты монат?

— Йѣвлѣлѣ пуѣнѣйт.

— Кѣвлѣи вара?

— Кѣ шѣнзѣи, кѣвлѣ... Лѣмѣбѣштѣим ам пѣлѣи, фамѣлѣбѣштѣим йадыштѣлѣм.

— Тѣиньжѣим вѣт пѣлѣнѣт? Пѣлѣдѣимѣилѣн прокламацѣим кѣи вара пуа?

— Ѡнѣѣт...

— Прокламацѣвлѣм пушывлѣжѣи кышты бѣлтѣ?

— Ѡнѣѣт...

— Прокламацѣвлѣжѣим махань ѣѣрѣштѣи пуѣнѣйт?

— Олѣдѣштѣи...

Исправныйкын тырхымашыжы ѣк сѣтѣт, тама, парнѣавлѣжѣи дон стѣлѣим барабан сѣмдон шолтыгѣи шѣш тѣнгѣальѣи. Кѣчѣи шѣнзѣин вѣкѣт, кѣдѣжѣиштѣи вады бѣрѣмѣлгѣи когон дѣ когон пѣлдѣирнѣи. Сморкалов Савикѣим лѣдѣиктѣимѣилѣи попа:

— Мам пѣлѣмѣдѣим ат попѣи гѣинь, тѣилѣнѣт худаат лин кѣрдѣш...—манѣш.

— Тѣдѣижѣи пѣлѣмѣн...—Савик кѣлѣсѣш.

— Нѣимат ат кѣлѣсѣи гѣцѣ?

— Агым.

— Нѣимамат?

— Нѣимамат.

— Агыток?!

— Агымок...

*) Рушлажы—сѣкрѣтѣим.

— Ну, биньэ тырхы! — маньят, стӧл лывѳц шйштӧ нагатькам шырэн лыкты. — Кӧньбӧ! — манын Савиклӧн костанын сӧгӧрӧл шӧндӧш дӧ стӧл-бӧм тшошт! лывшал колтыш.

Савик кӧньбӧлбӧ.

— Кӧлсӧ! — Сморкалов [сасла.

— Агым... — Савик манӧш.

Исправныйк Савикӧм тупшы гач тшошт лывшал колта. Савик сӧнзӧжӧмӧт пыть ак бйштӧ, тырха. Ул тӧрвӧжӧм вӧлӧ цаткыдын пырыл шӧндӧш.

— Кӧлӧсӧт?! — эчӧ попа.

— Агым, — эчӧ манӧш.

Эчӧят туп гач тшошткӧ лывша.

— Кӧлӧсӧт?! —

— Агым...

Нагатька эчӧят шишка.

Кымшы гӧнӧк гӧц варажы Сморкалов Савикӧм вӧлӧн-вӧлӧнок лывшал лывшал колта. Савик сӧдок йук лыктӧок шалга. Лывшалмы йӧбдӧ монгыржы вӧлӧ цӧйтӧрӧл колтымла чучӧш. Исправныйк шимӧжӧ, лывшимжы йӧбдӧ ара. Сӧнзӧжӧм йылатӧн шӧндӧн, кӧкӧргӧн кӧшӧ тӧрвӧвлӧжӧм вочык шывшыл-шывшыл колта, лӧпкӧжӧм кыптыртӧн шӧндӧн. Лач звӧрганьок лин шӧнзӧн. Лывшалмыжы йӧбдӧ тидӧ бпкӧлӧн попа:

— Тидӧ — манӧш Йоласалыштыш гишӧн! Тидӧ — манӧш — мӧнӧнӧбӧкӧм годым орландарымӧт гишӧн! Тидӧ — манӧш — бӧдӧрӧмӧшвлӧлӧн мӧнӧнӧм шиктӧмӧт гишӧн! Тидӧ — манӧш — кугижӧ докы кашмӧт гишӧн!.. Ши-шиӧт, йангылалы там, вӧршӧжӧ шӧнзӧ. Кужын шӧлӧлтӧшӧт, Савик вӧкӧ вӧнзӧ ошым кайыктӧн анжал шӧндӧш.

— Нахал! Кӧлӧсӧт гӧнӧ, кӧлӧсӧ! — манӧш.

Савик пӧрвишӧлӧок ладнан попа:

— Кӧлӧсӧшӧш вӧкӧт, — манӧш.

— Лӧшӧнок кӧлӧсӧм ылы...

— Кӧлӧсӧш кӧлӧсӧмӧт, йӧл укӧ ыламашты вӧлӧ кӧлӧсӧн кӧрдӧм... Пиш кого сӧкрӧт ылӧш.

— Чтӧ ж... Лиӧш... — маньят, Сморкалов полицӧйским лӧктӧш шӧдӧш: — Кӧвӧйтӧш лӧкок... Кӧлӧш гӧнӧ — шӧдӧм... — маньы.

Тидӧ лӧктӧн кӧмӧкӧ:

— Ну, вот, бӧндӧ кӧлӧсӧ, — манӧш исправныйк.

— Кӧлӧсӧм... — Савик маньы дӧ тамм йшӧндӧрӧн колтымлыла, кок

кидшӧдонат кӧшӧнвлӧжӧм вӧлӧц нийӧлтӧн колтыш дӧ: — господин исправныйк, мӧнӧнӧн списокӧм улы вӧт, — манӧш.

— Махань списокӧ?

— Ти алаштыш рӧволюционьӧрвлӧн адресвлӧштӧ.

— Ну-у? — Сморкалов сусу лин колта.

— Тӧвӧш, — манӧшӧт, Орави сола ӧдемнӧ кӧргӧ кӧшӧнжӧ гӧц пумага лаштыкым шывшын лыктӧш дӧ — нӧ господин исправныйк, лыд — манӧш дӧ тӧдӧлӧн вӧктӧлтӧш.

Исправныйкат кидшӧм вӧктӧн шӧндӧн. Списокӧ маным пумыжы годым, Савик стӧл вӧкӧ вазын ижӧ Сморкалов докы кырмалтыш. Шалахай кидшӧдон пумагажым вӧктӧн; вӧсӧжӧдон стӧл вӧлӧнӧш рӧвольвӧрбӧм пишок проворын роалтыш. «Ма лиӧш, — лижӧ» манын тидӧ шаналтыш. Роалтышат, тӧрок исправныйк вӧкӧ вӧктӧн шӧндӧш:

— Руки верх! — манын пӧжгӧм йукдон тидӧ камандывӧйӧн колтыш.

Исправныйк ӧрӧн колтӧн. Рӧвольвӧр дулым тӧдӧн онгышкыжок вӧктӧн шӧндӧмӧ. Шалахай кидшӧдон исправныйкын сапалыжым Савик шывшын лыкты дӧ стӧл сага шагалтыш. Бӧшкӧжӧ исправныйкым сӧнзӧжӧ гӧцӧт ак колты, пӧсӧн оролӧн шӧндӧн.

— Бӧндӧ цилӧ укӧ-укӧ выргӧмӧдӧм вӧлӧцӧт кыдаш... Трӧвогым бйштӧш итӧт шаны... Лӧӧм! — мӧнмӧн патыр ӧдемнӧ пачкатын кӧлӧсӧшдӧ бӧшкӧжӧ докы тупын сӧрнӧл шагалаш исправныйкын шӧдӧш. — Ит сӧрнӧл токӧмлӧ... Ато лӧӧм! — маньы.

Шукуят бйш ӧртӧ, Савик вӧлӧнӧ исправныйкын косир выргӧм лин шӧнзӧ; исправныйк вӧлӧнӧжӧ — Савикӧн роалтыш мӧнӧнӧрӧн тагыльгыш пинжакшӧ, йалашыжы дӧ йыдалжы. Йалжым гӧнӧ пиш плахайын пидӧн, лач пын йалан ӧптӧн гань лин шӧнзӧн...

Тидӧ лимӧкӧ, Савик пачкатын кӧлӧсӧ:

— Тырын шалгы! — маньы дӧ исправныйкӧм пидӧн пиштӧш. Бйшмаш кыжы ураднык сирӧн пумы допро пумагам шӧшкӧн шӧндӧш. Дӧ Сморгкаловым тӧдӧн нагатькажы доно-тӧдӧм вуйжы гач кым гӧнӧ хӧрӧкк

Тышат, кудвичы окныа вашт тыргеш-
тыш. Вады ёрбймалгеш аражы йамы...

Бінде Савикын пачыжы кытык,
тыдым кычаш манын итат шаны...

Шадт Булат.

У мўландеш у эдэмвләм куштәнә.

Авамлән.

Мындыр вәрғыц,
Кырык-Мары сәндәлык гыц,
Ышкә туан авиәмлән
кого шәләм мбнь колтәм,
изиньәкок
мбньбим анчән куштымжы вәрц
пәшә лошты
әшбндәрән,
кого таум кәләсәм!
Туан әви,
рәволюци лимы йактә,
йәл вёр йушы пайанвләлән
пәшәм бштән бльбшыц,
йажом ужтә,
пурым колтә,
качкын-качтә,—
пайан эдәмбн пәшәәш
шуку йасым цытышыц.
Йәл пәшәәш
пужвйдәтәт шуку йогыш,
нәлы,
йасы,
орлык-качы,—
шүмваштәток витәрйш.
Кок кидәшәт
курум мычкәш пәлым кодыш:
алталцандән,
мөрцыктәрән,
утымәшкок ситәрйш!
Пайан эдәм
йәл пужвйд дон мындырланән,
йажо гыцәт йажон качкын,
мадын-ваштылын бльбш...
Тытыштымы пәшәждон парвалтарән,
батрак,
нәзәр—
укәявләм
кидышкыжы кормәштыш...
Ты жәп әртыш,
у жәп толы,
цылт вашталты,
рәволюци
рашкалтарән
соты у корным пачы!
Тошты орлык
йәл лывәләннә ташкалты,

кәчы ганьы
сотәмдәрән
сусу бльбймәш шачы!
У бльбймәш
тоштым сбнгән
анцык кәә,
труйән бльбш
пәшә хзлык
кәчынь иктышкы ушна.
Парты мәнмәм
Ләннин корныдон нәнгәә,
социализм корнышкына
кырәдәлән пырышна.
Колхозвләнәм
пингыдәмдән
куштымәшәш
Йәл вёр йушы
шык кулаквләм
йашток сбнгән йәмдәнә.
Пәшә ләш,
патырланән труйымәшәш,
у мўландеш,
шу кәп-кылән,
у эдәмвләм куштәнә!
Туан әви,
бінде тыньы шонгы ылат,
тынгә гыньәт,
колхозышты
кәрдмәт сәмбнь со палшәт.
Колхозышты
бінде тыньы пурым колат,
пәрвиш ганьы
мыскылымәш,
пызыртымәш укә вәт.
Мындыр вәрғыц,
Кырык-Мары сәндәлык гыц,
Ышкә туан авиәмлән
кого шәләм мбнь колтәм,
изиньәкок
мбньбим анчән куштымжы вәрц
пәшә лошты
әшбндәрән,
кого таум кәләсәм!

Апрель 20-шы, 33 к.

Ылымаш вашталты

Волостной советишти заньатыи пйтэн. Кэчы вэды вэки кэн колтэн. Кого тыл арава гань сэрнэн кэши кэчын кок монгырэшижи тыл штолмывлэ шагалыныт. Вёр-йакшаргы кэчы кок штолмы логыи йалвлэжым колтэн шьндэн.

Ылымаш куштылгы агыл: ныл и пачэлэ кугижэн вырсы шалгыш, кьзыт төвэ граждан вырсы кэя. Помэшыквлэ, фабрик-завод хозавлэ, дэ Российиштиш цилэ буржуйвлэ Совет власть ваштарэш шагалыныт. Вэскид капиталиствлэят ниньлэн палшэн шалгат.

— Кэрэк мадэ Совет властым ташкэн шуаш кэлэш,—маньт.

Волостной советишти, иктят кодтэ манмашты, прэдсэдатыль—Изиной Хөтыи шьнзэйтэ. Шьнзэйдэжят акли—паша шуку. Кэчы йьидэ хала гьйц сакой дьэладон толынок шалгат. Продразвөрсткьим погат, дьэзэртирвлэм поктылыт; шьйргьй йыла, тьшкят поктылтэ ак ли.

Тагачат тьвэ отряд толын ылы. Дьэзэртирвлэм поктылаш вэс волостышкы токо¹⁾ лэктьин кэш. Отряд вуйлаалтышы Хөтыилэн кэлэсэн кодыш:

— Зиновйэв, тьньинят шьйлыш салтаквлэят улы маньт, ит амалы, анжы, тьтэ бьшлэнэток худа лиэш!

Хөтыи бьшкэжят тидьим пэлэ. Шукэрдят агыл Климын Микитам комисар кычэн колтэн ылы дэ Микитэ эчэяг шьйлын толын. Сола марывлэжы ужныт гьньят, кэлэсаш лудьт. Мам ат луд—Микитэ кроза²⁾

— Йавьидэ доко, соикток тылым шыралам, цилэн йылэдэ,—манэш.

— Комисар толмыкы кэлэсэм, пускай анжалаш кэя,—маньн Хөтыи бьшкэ турэшьжыи попа.

Хөтым өрдьж гьйц анжалмыкыжы гьнь, амала машанэт: окньа анзылан онгылашым кок мышкындыжыдон тькьлэн-кьнвьертэн шьнзэинят, сьнзэ комдышвлэжым амалымылаок валтэн шьндэн. Пачын шумы окньа ваштшы, Совет тома гьйцок тьнэлэшят, сьнзэ

кышкэвэк ужэш, тышкэвэк ыржа ныр коэштэлт кайэш. Ыржа вуйым лыктын шагалыи. Изи мардэж улы. Окньашкат йуалгы пышым тидьй лыпшалэш. Ыржа вьлэц кэшы мардэжэт ыржа вуйым вьд коэлэ мадыкта. Хөтыилэн лач тангыж тьйрөшти шьнзэимьлэ вэлэ чучэш.

Тэгэлэн Хөтыи ыржа вьлэц сьнзэжым колтыдэок окньа анцылны пьлэ вэрэмэ шьнзэиш. Тырын шьнзэимашты ышышкы тамавлэят пырат. Онгыш куплэнэн кузымэшкок тошты ылымашьин нэлыцвлэжы Хөтыин ашьшкьжы толын мьят.

Волостной советишти Хөтын гьйц пасна эчэ вэс эдем улы. Тидьй—шонгы Крилэ, сторжышты ылэш. Заньатыи пьтэят, Крилэ сымаварым шьндэ. Токыжы кэтьимьй годем Хөтыиат коштым олмадон чай йуэш йарата. Крилэн коштым олмажы имэшьжьйок эчэ улы.

— Чай йуэш толат, аль тишкьй кандышаш?—амаса пачын Хөтын гьйц Крилэ йадэш.

Хөтыи бьшат тьрвэни, йукумат бьш пу.

— „Амала, марок“, маньн Крилэ порогы гач ташкал пырышат вуйжым вэлэ бьрэдэлы:

— „Вот и пощи, шьнзэимашток амала: паша шуку. Ныл йьд пачэлэ амалыдэ. Хала гьйцшат чортым каштыт гьнь вэлэ, изишат ирькьим ак пуэп. А содыки Хөтыи бьшкьимнэн эдем ылэш... Тэгэчьй вадэш, скотышты кулаквлээдьим кьцэ лыпшэн пуш. Смирнэ, манок! Вот и пощи-и. Ньичво-о. Мэ вратьаналан смирнэ, кулаквлэлэн гьнь—пьян. Тэгэнок кэлэш“...

Тэгэ бьшкэ турэшьжыи попэн-попэн Крилэ изи пөртьшкьжыи чай йуэш бьшкэтнок ашкэды.

Хөтыи окньа анзылан тьнгэок шьнзэн коды. Бьштэн шоктымывлэжыи гьйц ньигьйцэят кьрьлат ак кэрдт...—Лапкан сола вуйышты кым окньан, трэньэ лэвэшэн изи пөрт улы. Тидьин ик оголыштыжы прэньэ вуйвлэжят кьдыжы шьн вазыныт. Сэдьин донок оголыштыш ьржавлэжыи вашт

мышкынды ләктән кәрдәш. Ушты мардәж, лым пыртымаш гың ниным бштыргляш лаштыквләдон шышкыл-дәлбнйт. Сәнбик вәрәш, амаса кок вәлән, олым ашыквләм пидын сәкы-мб. Тәлбм лач кого лымжок ак пы-ры. Ныл штолмы лошты сарай постолжы улы. Тиштәт забор шотәш хагадон вәлә сәвәл кәмб дә когорак ыражвләжым кылтәдон шырал мимб.

Тиштәкән Хөты шачын...

Изиш, омыныштышла ашындәрә: ыр-дәж олмагашты тошты хагадон бш-тымб короп шынзә. Коропышты Хө-тын атьажы кия. Сынзәм кымән ва-зын, онжы йактә роалтыш мөнбәр-дон ләвәдмб. Аьажы кок кидшбдон короп аңгәш кынбәртән, атьажы вь-кы анжән-анжән магырә: „Әх, әх, әх, —манәш,—малан тәгәләнжы бшты-шың вара, изивләдон бшкәтәмбм шагалтән кодышың?.. Кышкы кәшәш, мам бштышәш вара?“

Малын аьажы магырә—изи Хо-тыжы ак пәлб.

— Ави, атьажым шүндөкышкыжы малын пиштәнәт?—манын аьажы гың йадәш.

Хөтын атьажы шошым вәкы ко-лән. Киндй пйтән, вольык пукшаш, шуды агыл, олымжат укә. Вольык-шат ик изи шкал дон кок шарык постолышты вәлә ылажы...

Бшкәжы нәлбйтн кодыныт. Хөты гың пасна эчә кок шүмбәвләштй улы: иктыжы луаткым иәш, вәсбйжы луатик иәш. Хөты бшкәжы кут ишкы вәлә ванжән.

Тынәмшән коклы и әртән. Тынә гынәт, парвәлән бльмәшбжым Хө-ты йажон ашгә. Атьажы колымыкы кәнтж йбдә Хөты бизәвләштй сага кытөм кытән каштын. Похро әртәат, тәл йбдә солавлә мычкы кычән каш-тын.

Хөты йәл гань вәсәлә бльмәшбжым ужтә. Шүм көргбштәжы тамам та-ймылаок, вуй сәкән, сылыкын каш-тын. Кытән, кычән кашмыжы лошток тымәнәш каштыкалән. Тымәнәш йажон кәә ылы. Учитьбиль йадмаш-вләш куштылгын отвәчәйә ылы.

Икганәк, йүмәш годем Хөтын аьажы докы учитьбиль пырыш. Йыд лин ылы, Хөты амала. Учитьбиль тидым сгырән кынбәлтбшәт, омыш-шан Хөты гың йадәш:

— Хөты, мбләм задачым рәшән пу,—манәш.

Хөтын омжы шон шынзбн, мыш-кындывләжбдон сынзәвләжым пыш-кәш.

— Вот колышт,—манәш учитьбиль—комбывлә чонгәштәт, ваштарәшбштй ик комбы чонгәштән толәшәт: „пурь лижы, шуды комбы,—манәш,—Ма шү-дйн ана ыл,—нынбжы маныт;—шуды лиәш: пәл тынәры, пәлбн пәлбжы нәры лиәш дә эчә тбнь сагана ли, тынәм ижы шудын линә маныт. Ти полкышты маньар комбы ылын?“

Хөтын омжы понгыжалтәш. Аьа-жым, учитьбильм анжаләш. Нынбжы Хөтым анжән шынзәнйт. Хөты ик кидшбдон ләпкәжы гың кычыш, вәсб-жбдон—шайа-карәмгың. Вуйжы гың отвәтбм пбзбрән лыкташ кычымыла вәлә чүчәш. Изиш лиәт, кәләсә:

— Коклы нәлбйт,—манәш.

Учитьбиль вуйжым вәлә ырзәльб:

— Хөтыәт мбндбрк шошашлык,— аьажылән манәш.

Хөты мбндбркок кән бш кәрдт. Тымәнәш кәш окса укә. Аьажы со пайавләлән ровотайән каштәш. 10-15 кырьәгә күсбн нәлмб лашашәшбжы кым-нәл кәчб тбрәдәш, кылтәм ши-әш. Шыжы шоәш, күсбжым мбнгәшок пумыла.

Хөтын бльмәш пәрви пиш худа ылын. 13 иәшбн тиды заводыш рово-тайәш кәш. Заводышты бльмбжым, кытән каштмыжым йажон ашындәрә.

Заводышты бләш куштылгы агыл. Кәчәш 14 цәш ровотайымы тарәш пйтәри 6 тәгәм тблзәш плучайән блән. Заводышток кушкын, тбшәцок салтакәш кән. Йәл гань вәсәлән, мындырланән каштә. Нуждажок вәлә тидым тәмдән шалгән. Празньк го-дым куштән, мырән кашывләм ужә-шәт, вьлкыштй шбдбдон вәлә анжа-ләш... Йәл лошкы йарлаш акли: чийәш выргәм укә. „Кынам вәл икрдб йәл порадка лиәш?“—манын турәшбжы шуку попән.

Салтакышты слушымыжы, ровочы-влә лошты бльмбжы Хөтылән шуку пәлбмәшым пуэвб. Кугижән вырсыш-ты шушыргымыжым тәвә оранән шана:

„За веру, царя и отечество“... Кәл-тбмәшвлә! Халыкым кыңә алталәнйт вәт! Әх, кбзбйт пәлбмбн кым пайыш-

ты хоть ик пайжым изиш анзыцырак паләнәм ылгэцят, нви чорта тинәрйишкы ам шушыргы ылы. Шылаәм ылы, алы паләнйиш кән колтән ытләм ылы, —манэш.

Хөты тошты вырсэш шуку гәнәк шушыргән. Остатка гәнә шушыргымыжы тәнгә ли. 1915 ин, кәнгыжым, ирок ротный командир взводныйвләжым (Хөтыят взводный ылын) токужы погышат, попа:

— Братцы!—манэш тиды,—тагачы мә наступләннышкы кәнә; цилән йәмды лидә, айыртәмйнок пичәвләдә ирә лишты, кажныыным бшккәок анжал сәрнйдә,—манэш.

Родный доцын Хөты бшкә взводшыкы толы, ләпкәжым кыптырталын бшкә эдәмвләжы вьлкы анжалват, ик йукумат бшлык.

Взводшыты: кү, шокшы вьдым шолтәнәт, йүэш, хартла мадшывләят улы, йужшы (пополнәннэш толшы ылашйрәквләжы) изи той иконым окоп тьрәш шагалтән, йымым ыдылэш.

Салтаквлә, взводныйым анжалывәт, турәшйшты попат:

— Анжалдаок, мәнмән взводныйна малын вара тагачы ирокок шьдйн кайэш, иктйн донат акат попатлы.

— Ротный докы цилән взводныйвлә каштыныт, ротный вырсәнәт, вәкәт, шьдәшкән,—Иван манэш.

Ти нүжвәц взводный—Хөты циләштым сьнзәжыдон анжал сәрнйшдә көргыштыжы шаналтыш:

„Мазарыкын вәл мьнгәшйжы толын кәрдыт?.. Тагачы, ик-кок цәшйшты, шукунжок вуйыштым пиштәт... Шукышты торанышты вәтыштым, тьтәштым кодәнйт. Мьннйн хоть тонәм шонгы авәм вәлә кодын. Йәлән гань йаратым ьдйр тәнгәмәт кодтә“.

Сәдйндон Хөты бшкә вәрцынжы изишәт ак ойхыры. Анжән сәрнймьжы гыдым йымым ыдыл шалгыш ик пандашан салтакым туралалтән анжалват:

„Ыдыл-ыдыл, аһнәт остаткам ыдылат,—турәшйжы маньы.

Анжән пьтәрйшәт, вуйжым ьрзәлыы. Амалән кьннйлын машанәт.

— Взвод ко мне!..—манэш.

Кү мам бштән шьнзән гьннәт, пәшштым шуэвы дә взводный лишкы погынэвы.

— Ындә пурымок ак кәлэсы вәкәт, —кыдыжы маныт.

Цилән шьп лиэвы... Кыдыжы шулашәт пырахәнйт машанәт. Цилән взводный вьлкы анжән шьндөнйт. Тидьжы тьнәлы:

— Ик цәшйшты мәнмән полкына наступайаш кәә, йәмдылыдә, пичәвләдәм итйрәйыдә. Отделонныйвлә анжыда, камандым колышта, сигналым оролыда. Кьзйт вәрйшкыдә йәмдыләлтәш кәдә. Ик цәшйшты тәрвәнәнә, самый, пьтәриш рәдәшок (цәпәш) мә лянә,—манэш.

Кәш тьр вәр. Мьндйркы кайэш... Тәрвәнәнйт. Ирок тьтйрәнйрәк ылы. Кьзйт тәвә, вәр гьц тәрвәнэвы дә тьтйрәм мардәш йарәләок ьфьлән кәш. Анзылны цилә йолток кайэш. Кого сола кайэш. Анзылнышым анжән кәш тишкы дозорым колтымы.

Каждый турәшйжы—„живойок ләктйн кәрдәм вәл“—манын шана.

Солам ванжымыкы, ьржа нырышкы вәрәштәвы. Анзылны шоән-шоән пичәл йукулә шакташ тьнгәльэвы, Хөтын пьлыш тьнгәшйжы ж-жик вәлә шактән колтыш, пулы эртән кәш.

— Тәвә мькшывләәт толыт,—салтаквлә лоштышты попат.

Ж-жик мырым паштәк Хөты шайыкыжы анжалы. Запас гьц толшы кого пандашанәт кок кидшым шыдырла шәртән, кән ть вазы. Шальной пулы онгышкыжы показыш, эдәмьм выртышток пушты.

Изиш лимьк пульәмөт шәлыштыш тьнгәлы.

— Ложисы!—манын Хөты сьгтйрәл колтыш. Ындә нәмьц окопымат ужаш лиэш, мьндйрнәт агыл. Кок вәцйнәт шьрән лүләш тьнгәльэвы.

Йуж-йуж-йуж вәлә шактән-шактән кодыт, вуй гач снарәдвлә чүктйлтйт, кәәт. Шайыл цәпйшты саслаш тьнгәльэвы. Снарәдвлә цәпйшкы турәштәлтйт.

— Пәрөд!..—манын Хөты анзыцынок кыргыжаш тьнгәлы Цәпәт кьннйлыәт паштәкшы кыргыжәш.

Ньәмьц монгыр гьц пульәмөтвлә кыскаш тьнгәльэвы. Эдәмвлә цилә вәрә вилйт. Хөты бшкә взводшыдон пульәмөт вәләш шыралты...

— Так-так-так!..

— Ура а-а-а!—манын саслэн ата-кышкы цилән шыралтэвй.

Пульэмөт докы шошаш годым, Хөтти лыпшал шумы ганьок кән вазы. Вара тама лин нымат ак пәлй... Лүлмбй йук пәлбйшйшккбжбй пыра, саслым йуквлә шактат. Ужәш: цилән мбйнгәшлә кыргыжит. Шукыжы шиньәльбштбм, пуштыр мәшәкбштбм кыдаш-кыдаш шуәнбт, кыдыжын пичәлжәт укә кыргыжәш, мычкыжы пүжвбд вәлә йога.

Хөттин кок йаажат шушыргән, кән ак кәрдт, иктәт бш палшәп, цилә пәлбдбмвлә вәлә кыргыжит. Каждый бшкбмжбм ытараш цаца. Тәнгәлән Хөтти ныр покшаланок киән коды. Вара вәс кәчәшбжбй тидбм пләнбшкбй нәльәвй...

— Хөтти амаләт?—шогы Крилә сторижәт эчә амаса пачын йадәш,—бнбә изиш вазылдалаш, ай төкәт кәйәм—манын тидбй ворча.—Арнәштбжбй икгәнәк кән-толат гбнбәт, сұлык агыл,—манәш...

Хөтти лачокок амалән. Кбнббл шагалыат, кәрнәлтәл колтыш.

— Иктә мам тумайәнәт? Ай амаләннок шоктышыц?—Крилә манәш.

— Так...—Хөтти манәш,—әртбшбм изиш шаныкалән шбнзбшбм... Эх, Крилә,—за вәру, царә... растуды суды!.. Кәлтбмәшвлә вәрцбн курымәш акшак лим вәт,—манәш.

— Хөтти! тамагань бдбйрәмәш толын, гбнббм ужижбй,—Крилә манәш.

— Кәләсәмә, пырыжы.

Крилә турәпбжбй—мам чортым сәрнблбт, әдәмлән изишәт ирбкбм ак пуәп,—манәш.

Хөтти самосаткым газәт пумагаәш пбтбйрәлбәт, окнбә анзылан шбнзбй. Амасашкыла анжән турәшбжбй шана: „Нина агыл вәл!“

Нина салтак вәтбй ыләш. Марыжы колымы гишән сирмәшбм Хөтти бшккәк тидблән лыдын пуән ылы... Нинәм тбнәм Хөтти пбтбйри ужын. Салтак вәтбвлә сирмәш йадын-йадын Волсовәтбшккәй кәчбнбк толыт. Тәвә тәнгәок вәды вәкбй, Хөтбү ләктәш шагалын ылы, ик бдбйрәмәш пырән шагалы. Ик поратка кәпән, лачака лицән, шим сбнзә халан. Сбнзәвләжбй вбдәш нөртбм шим шаптыр ганьвлә ылыт. Анжымыжы годым сбнзә-

вләжбй гбц кәчбй соты ганьок вблкәт вазаләш.

Нина чбнб толын тама, когон шүләштбләш. Шүлбмбжбй годым онжы кузымы-валымыжы тыгыржы вашток пәлдбйрнә.

— Мбнб сирмәш йадаш толым, сирмәш укә вәл?—манын йады. Йадмыжы годым вбцкбж тбйрвбжбдон йбйрәлтбш. Пышкыды йукал ыләш.—Хөтти лбмжбм йадат, сирмәшвләм анжәш тбнгәлбй.

Вара ик сирмәшбм кычышат.

— Нина Ивановна Владимирова?—манын сәрәл йады.

— Самой мбнб ылам,—Нина манәш. Бшккәжбй йбйрәлтән колтыш дә йакшаргән кәш.

Сирмәшбм кидбшккбжбй нәльбй, сәрбкәлбләш.

— Ма ат лыд, шумбәләт доцын вәкәт толын,—Хөтти манәш.

— Мбнббн шумбәләм укә; тидбй марәм красный арми гбц колта, войнашты ыләш,—Нина манәш. Вуйжым вуйстыкырак бштән шагалынат, лицәжбй изиш вәлә кәйәш.

— Марәт доцын гбнб вәт эчә сусуракын лыдмыла, әнбәт скоры толәш, бндә война скоры пбтбшәшлык,—Хөтти манәш.

— Мбнб лыдынжы ам мышты ач, лыдын ат пу вәл?—манәш.

Хөтти, Нина кид гбц сирмәшбм нәльбәт, стәл сага шбнзбй. Лишбцбйрәкок колышташ манын Нинаат Хөтти сагаок шбнзбй.

Хөтти изи пумага лаштыкым канвәрт көргбй гбц лыкмыкы төрөк пәлән колтыш. Цбйрәжбй ошәм кәш, ик маньарак йук лыктәок шбнзбш.

— Малын ат лыдт, йбйләрәк лыдын пуәмә, йә?—Нина Хөтбм сарвалымылаок йадәш. Вара Хөттин лицәшкбй анжәлбәт,—әль колән, шушыргән?—манәш.

Хөтти турәшбжбй лыдәш:—...„в бою под городом Б. Г. Владимиров разрублен белыми казаками...—Пақылажы сирбмбй:—„Владимировыч тәнжбй тәгәнб вәстбм Ниналан колтән“.

Изиш лиәт, цаклыдәок „пуштыныт“ манын Хөтти тбйрүк кәләсән колатыш.

— Ох... Иванәм пуштыныт?—манын колтышат, столым кбнбәртән, вуйжым кычән Нина мәгбйрәл тбнгәлбй.

Хөтти сирмәшәм кычән, Нинам жә-
лайән ачжән шындән:

— Нина, когон ит мәгъррә, соикток
вәт сьнзәвбддон палшән ат кәрдт,
тидй вәлә агыл вәт, ырсәш шуки
колат, — Хөтти сәмәлән-сәмәлән попа.

Нина, мәгъррән цәрнйшәт, Хөтти
мычкы анжалы... Пулыша-пулышаок
шьнзәйм Хөтти тидым тупшы гьц
нвийәлтә: — ситә, ит мәгъррә, сьнзәвбд
палшән ак кәсдт, — манәш.

Ниналан пәнсим пуәнйт. Ныр пә-
шәжым дә вәбй-кымшымат палшаш
Хөтти солашкы пумагам колтыш.
Нинй нзәр ылыт, йишйштәт шәхәл:
шонгы кувыжы дон коктынок ылыт...

Кьзәйтәт, Крилә кәләсәймәккы, Нина
толын машанән сусу лин колтән
ылы... Нина агыл, вәс бидьрәмәш
пырән шагалы. Тидым эчә Хөтти
ужтә. Пырыш бидьрәмәш мәгъррән
шьндән, сьнзәвләжы йакшаргән шьн-
зәйнйт. Упшы шәләнән шьнзәйн.
Савыцыжы шүтләлт кән. Тыгыржы
когыла лымәц онгышкыжок кышкә-
дәлт кән. Пәлә йактә цәрә онжат
кайәш. Вьлкыжы Хөттын анжымыжым
цакышат вәлә, тидй цәрә онжым
шәкләнән шавыржыдон мүдәлтыш.

— Мьнь Микитән шәшкыжы ылам.
Чортәшбжы эчә шьлбн толын, — ма-
нәш. Мәгъррәш тьнгәлы. — Кәлтәймә-
шым лүәнәт ак кәрдтәп. Йәл ырсыш-
ты кьрәдәл каштыт, тидй шьлбн
каштәш. Икты гьцәт ак лүд. Мол
ситәдймәшәш мьньбмәт зорайә. Бьн-
дә кым кәчб шәш, йыдым йукшы
толын пырыш. Ть вадны тоныңа
бшкәтәмок ылам ылы. Мьнь кьнбй-
ләт шьм пәспәйб, сагәм краватьыш-
кы пырән шьнзәйт:

— Йукым ит лык, мьнь ылам, —
манәш, — К чорту войуяш! Мьнь
ородок амыл, изиш эчә бьлбнәм, —
манәш. Мьнь кьнбьлнәм ылы. Сага-
әм ньэвольаок пырән вазы дә әлтә-
ләш тьнгәлы... „Ит саслы манәш, —
сасләт гьнь, соикток тыным пуштам“
— манәш. Ньэвольаок зорайыш... Ир-
ок лиәт, сарай вуйыш кузән вазы.
„Бшкәймәтәйм пәлы, йәвәш цитәт ша-
ны“ — манәш... Кьзәйт шьлбн ытлы-
нәм ылат, тәвә тыгырәмәт кышкәдт
шущ. Кычән-кычән мьньбйм зорайә..
Кычыдай ынажы... Кьзәйт йукшы
кйә... — манәш.

— Ну, сволыч!.. Мьньбьцәм ат
шьл... Кьрпьц лыдаш колтәм...
Курымжымат ат монды... — Хөтти ма-
ны дә бидьрәмәш гьц йады:

— Ләймәтшы кыцә?

— Оринә.

— Тьнь, Оринә, ит лүдт, мьнь
тагачок тидым кандәм, — Хөтти попа.

— Бшкәймәдым вәлә пәрәгь... Кин-
жалжы улы.

— Чәпуха!

— Мьнь йыд йактә токына ам кә,
кьзәйдон шырәл колта тама, — манәт
Оринә түгь ләктын кәш.

Хөтти, самосадкым пытырәләт,
стәл кьргь гьц наганжым лыкты.
Барабанжым пытырәл анжалы: пат-
ронвләжым пиштышәт, солашкы ашкә-
дб. Вады. Хөтти Торай солашкы
миән шәмәшкы кәчб кырык шайык
валән шо.

Торай солашты марывлә прәнә
ара вьлнб погынән шьнзәйнйт. Кы-
дыжы сирәмәш мьшкьрбн вийәлт-ви-
әлт вазыныт, тавакым дүжгәт. Хөттым
ужәвт:

— А-а-а... Филипц Пәтрович!.. —
маныт. Хытырымаш пуры?..

— Ньичәво. Тәжы? — манәш Хөтти.

— Мә вәт... пурыжым пуры дә,
Микитәнә тәвә эчә шьлбн толын,
зорайә... Кычән колташ шанән кьнә.
Кәләсәдә гьнь, соладам йылатәм ма-
ны, лүдбктә. Йыдәт-кәчәт лүдбнок
бьләнә. Сола гьц воксәшок марандаш
кәләш манына. Тьнь мам манат?
Тьтә тидй гьц мә ытлән ана кәрдт.
Кьзәйт самогономы кыскәш, цьвьвләм
намаләш. — манын попат.

— Тә, вара ма, ик Микитә гьц
лүдбдә гьцә, әл сола йәлдон ик
әдәмбм пьзьрәл ада кәрдт? Кычәм
дә, пидьн пиштән ижб, халашкы нә-
нәм, — Хөтти манәш.

— Колташ гьнь воксәшок, толын
кәрдтәймәләок колташ кәлнәжы. Ти-
дблән бьнәнәш акли, вәс пачаш тол-
мыкыжат тидй масакым анжыкта, —
маныт.

— Ну, йара. Тә лүдбдә гьнь, мьнь
бшкәтәмок нәгәйәм, — Хөтти манәш.

Тәнгәлән Хөтти рьмәлгь йактәрәк
марывләдон хытырән шалгышат, ва-
ра Микитә докы ашкәдб.

Микитән капка тькьблбмь. Хөтти
изиш шалгалыт, вәсворгә тьргәш-
тыш. Микитә пьртәшты. Хөтти ти-

дѣм окна вашток ужы дѣ йѣлѣрѣк
пѣртѣшкѣ чѣктѣлтѣ.

— Пуры вады лижѣ,—Хѣтѣ манѣш.

— Шу ли, хына толѣш,—манѣы
Микитѣ. Хѣтѣ ваштарѣш миѣ. Кидѣым
кычѣн здорывайат. Микитѣн ышма
гѣц сомогон пыш сѣпнѣ.

— Давай шѣц, пѣрвы йажон ѣлѣ-
нѣ ылыы вѣт, мондыдѣлат сѣй?—Ми-
китѣ попа.

— Кынам толынат?

— Сухарилѣн толынам, ѣиргодым
кѣйѣм.

— Утла шѣрѣн сухарилѣн кашта-
тыш, йѣл ырысышты кѣрѣдѣлѣйт,
тѣньжѣ со сухарим коштѣт... Эх, ты,
войака!—Хѣтѣ манѣш.

— Ородывлѣ войуйыдѣ мам ѣштѣт,
мѣньѣн кѣзѣток колымѣм ак шо,—
Микитѣ манѣш.

— Тѣнгѣ йѣ, тѣнь ышан ылатыш,
шукы ѣлѣйнѣт?..

— Йѣ, тѣнь мам вара попѣт?! Да-
вай вот изиш йѣлдѣлѣнѣ,—Микитѣ
манѣш.

Хѣтѣ когонок ак попы.

— Кышты сухариѣт? Нѣл дѣ ай-
да, волостной совѣтѣшкѣ ашкѣдѣнѣ.
Мѣнь тѣньѣм нѣнгѣш толынам,—Хѣ-
тѣ манѣш.

— Тѣнгѣок ѣштѣт кыцѣ? Вот ик
тѣнг ылына.

— Дѣзѣртир мѣлѣм тѣнг агыл, мам
чиѣт-чи, ато тѣнгѣок ашкѣдѣт.

Микитѣ шѣдѣшкѣ.

— Мам когонок попѣт! Соикток
иктѣягнѣк вѣш линѣ,—манѣш.

Хѣтѣ кѣньѣл шагальат:

— Айда, нѣчѣво рассуждѣть,—ма-
нѣш.

Микитѣжѣ согласын лимѣлѣ пурын
попа:

— Айда ѣньѣ... кѣнѣ... Шѣдѣшкѣн
попымѣмлѣн тѣнь ит шѣдѣшкѣ вѣлѣ.
Йѣлѣм каршаат, ѣнѣм кѣ ылыы... Тѣ-
вѣш, ти вѣрѣым тѣкѣлѣшѣт акли, кар-
шта,—манѣы дѣ Хѣтѣ пѣгѣрнѣлѣы,
йѣалжым анжыкта, кѣм концѣшкыжы
кидѣшѣм цикалѣбѣ дѣ трѣк кѣньѣл
шагалыы. Кидѣштѣжѣ—кинжал. Ма-
нѣш:

— Ёндѣ попазышыц!

Хѣтѣ, Микитѣм шѣйыкыла шѣкѣл
колта дѣ рѣвольвѣржѣм лыктѣшѣт,
ѣдѣ вѣкѣ вѣктѣн шѣндѣ.

— Шу! Ато лѣѣм!—манын сѣгѣ-
трѣл колта

Хѣтѣилѣн нѣймам ѣштѣш. Кинжал
жым сѣдѣрѣшкѣ шуѣн колта.

Микитѣм Хѣтѣ волостѣшкы нѣ-
нгѣш. Тѣшѣдѣ—адашкы. Алашкѣ нѣ-
нгѣмѣ годым Микитѣ шѣлѣш цацѣш.
Дѣ Хѣтѣ тѣдѣым пѣсѣн оролѣн. Ти-
дѣ гѣц ытлаш йѣсы...

Хала гѣц толшылажы Хѣтѣ Кож-
ла-Нѣрѣшкѣ шоат шаналтыш:

— Ти солашты вѣт Нина ѣлѣ, кы-
цѣ молы ѣлѣкѣлѣ вѣл?

Нинам тидѣ шукѣдѣшѣн ужтѣ.

Хѣтѣ Кожла-Нѣрѣшкѣ пырышат,
скотым погаш шѣдѣш.

Тиштѣ Нина, Хѣтѣым ужы дѣ:

— Тѣнь толынатыш, пуры?—ма-
нѣш, кидѣым пуѣн сусун пѣлѣштѣш.
Вара Хѣтѣилѣн попа:—Скот погыны-
мѣшкѣ токѣм ат пырал вѣл? Попал-
таш ылнѣжѣ,—манѣш.

— Йѣра пыралаш лиѣш.—Хѣтѣн
манѣш, ѣшкѣ пиш сусу лин колтѣн.

Скот йѣлѣок ѣш погыны. Хѣтѣ
Нина доны шокшы вѣдѣым йѣѣш. Ни-
на вѣкѣ анжѣн-анжѣн турѣшѣжѣ ша-
на: „Йажо вѣт, каналы!.. Вот тѣгѣ-
нѣым нѣлѣшѣт ылнѣжѣ!.. Вѣтѣ йажо
лиѣш. Грамотым ак пѣлѣ гѣньѣт, йѣ-
рынѣжѣ, тымдѣнѣт кѣрднѣм...“

Нина Хѣтѣн шанымашым пѣлѣ-
мѣлѣок йѣдѣш:

— Йѣдѣт кѣчѣт тѣнь кыдалыштат...
Сѣмнѣѣтдонат ѣлѣн ат кѣрдт вѣкѣт...
Вѣтѣтѣт шукы вычѣнок нѣѣрат лин
сѣй?—манѣш.

Хѣтѣ Нина мычкы анжалѣат:

— Мѣньѣн вѣтѣм ѣчѣ укѣ. Со вот
нѣлѣш йѣрсѣш ак ли дѣ мѣнь лыкѣм
ѣчѣ кушкыжѣт шоктыдѣ,—йѣрѣлтѣн
тидѣ пѣлѣштѣ дѣ,—Нина...—манѣш.

Хѣтѣ ѣшкѣмжѣым ѣшкѣ ак пѣлѣ,
мам ѣштѣ. .. Вуйышкыжы, йѣукѣ год-
шы гань, кузѣн кѣѣ, мам понѣш, ѣш-
кѣѣт ак пѣлѣ. .. Нинан сѣнзѣвлѣжѣ
прожѣктор соты ганьок валгалтыт,
Хѣтѣым сѣдок оролат.

Хѣтѣ кѣньѣл шагальат Нина до-
кы ашкѣд миш. Нина вѣржѣ гѣц ѣш
тѣрвѣнѣ. Хѣтѣ:

— Нина...—манын ольѣн пѣлѣш-
тѣш. Нинам шѣжѣ гѣц ѣлтѣлѣш...
Нина тидѣм вѣлѣ вычѣн ылын тама,
ѣшкѣѣт Хѣтѣым ѣлтѣлѣн шѣндѣш.
Сѣнзѣштѣдон коктынат кымѣнѣт гѣ-
нѣѣт, тѣрвѣштѣ ѣшкѣок икжѣк икѣ-
тѣштѣым моѣвѣ. Тѣнгѣлѣн таманѣар
шалгат ылыы дѣ, Нинан ѣвѣжѣ (ку-

выжы) пырэн шагальы. Ти вэрэмэн когынбыштын шүмбштэй маганьы ылы—тидйым сирэн мышташат ак ли.

Нинан аважым ужын колтэвэт, когон амалэн кэшывлэм тырүк кынбылтэн колтымывлэ гань лин колтэвэй. Нина аважы ваштарэш кыргыз миш.. Хөтйи кого шолэш кычымы годшыла вуйжым вуйстык цикэн шагальы.. Нинан аважы мам кэлэсымбим выча.

— Ави, — манэш Нина. — Тидйи Хөтйи ылэш... Мбнь пиш йаратэм... Тидйи лят кэлэсыдэлам ылы, биндэ бшккэк ужат... Икжак иктынэм йаратэнэ... Иквэрэш бляш шанэнэ, — манэш...

Тылым чүктэнбт. Хөтйи лэктэш шагальы. Нина попат:

— Солаштына кулаквлэ шуки киндйим тайат. Ильйан ватйи сарай шайылан йамэш тайэн маныт, изивлэ ужыныт. Силай Кстанти вакш доныжы йалын лымдон урда. Моьынат тайымвлэ улы. Сэльсовэт прэдсэдэтэль, нэзэр гынбат, пайанвлэм лэвэд урда, нинйи сага йуэш. Тидйим карандаш кэлэш. Мбньым солаштына шукинжок ак йаратэп, анзыланэм попаш лүдбйт, — манэш...

Хөтйи скотышкы кэя. Продразвөрсткым погым гишан халыклан попа. Кулаквлэ тидйи ваштарэш попат:

— Малэннэ нымамат ада пу, со нэлбидэ вэлэ, — маныт.

Хөтйи шуки шайыштэш. Нэзэрвлэм, средняквлэм бшкэ вэкижы саря, йбржы цымыра. Когон шбидешкбшб кулаквлэ, пйцкэмбш йыдынэт тидйим арэн нэлэш дэ пушташ лынбйт ылын дэ нинбн йивбйрт попымыштым колыныт. Сэк вуйлаатыш кулакшымок — Горшэнинбим кычат, Хөтйи тидйим халашкы колтэн..

Хөтйи класс тышманвлэ ваштарэш когон кбрэдэлыбн. Партьын анжык-

тым корны гыц кбрэдэлмаштбжбй ордыжкбй тидйи лывшалтэ. Пыт шалгэн. Социализмбим тормыжлэн шалгышвлэм, партышкы пырыш чуждбй эльэментвлэм тидйи нымат бжжэлайбидэ. Патырын кбрэдэлмаш гишанжбй тидйим кулаквлэ шуки рэдбй пушташ цацэнбйт. Дэ нымамат бштэн кэргэлыт.

Хөтйи бшкэ йбржы нэзэрвлэм, совет вэрц пыт шалгышывлэм цымырэн. Нинбй дон икараш кулаквлэм цактэрэнбйт, ташкэнбйт. Солавлэш колхозвлэм бштбймдон, шарбймдон, цаткыдэмдбймдон кулаквлэн класс ылмыштым совсэмок йамдэн, пбйтарэн миэн.

Кбзбйт Хөтйи халашты ылэш, кого пашам видэ. «Интернационал» мырышты мырымы: «кто был нй чем, тот станет всем» манмыэт бльбймшкбй тэнгэлэ пыра. Рэволюци йактэ кбйтэн кашшы, ныма шотыштат ылатымы Хөтйи биндэ социализмбим стрбйымашты анцылатэн шалга. Цилэ сандэлыкбйн кут пайышты ик пайыштыжы хоза ылышы мбльионвлэдон шотлаалтыш труйыш халыквлэн кого сэмнбаштбй ылэш..

Нинажат у бльбймш гыц пачэш шалгэн кодтэ. Хөтйи тидйим ватблыкэшбжбй нэлбн, лыдаш, сирэш тидбй тымдэн, социализм стрбйымаш корным ажэдбйн.

Нина кбзбйт колхозышты шалга. Бригадирбштбй роботайа. Ударницбй ылэш. Хөтбйжбй дон коктын шбйрэн вэш литэт, тошты бльбймшбштбйм ашбндэрэт..

Комунист партыи видбймдон бльбймашэт тэнгэлэн вашталт кэш. Пачыштышвлэм—вуйышкы, вуйыштышвлэм—пачышкы сэрэл шуш..

Кос.—Гур.

Трактористын мырыжы.

Тангыж кымдык колхоз ныр...
Мырэм шакты йбрым-йбйр,
Ружгы, шужгы, трактырэм,
Тышман классым мбнь ташкэм.

Йбйр вэш шакты мыр йукэм,
Эй! Эй! ружгы, моторэм.

Колхоз нырым шагалэм,—
Тынь, аваргы, мүлэндэм...

Тьотыан тошты шагадон,
Ужат нырна кагыргэн,
Партына төр видбймдон
Лачок кэнэ анцылатэн..

Колхоз киндѣ шачышым
Науку сэмбѣнъ лүктөнѣ.
Цилä колхоз халыкым,
Мä уланым бѣштөнä.

Мәнмән вурсы мырына,—
Йырвāш шәрлä куатна,

Машинāнā — силана,
Биләмāш йоннāм куштылта.

Мѣнбѣ рульым вѣктәрәм,
Кәрäl сэмбѣнъ сәркälем;
Пāшä мыры — трактыр—
Тышман классым пѣтәрä...

Пэт-Пэрлут.

Самым самлыда

Кавшта лөш кушкәш,
Муян шуды кушкәш.
Муян шуды—сам шуды
Кавшта кушкәш äптѣртä;
Кавшта кушжы манын
Самым самлаш кәлеш.
Тури вәрәш кушкәш
Имән писән кушкәш.
Имән писән—сам шуды

Тури кушкәш äптѣртä;
Тури кушжы манын
Самым самлаш кәлеш.
Сола лошты улы,
Кулак тышман улы.
Кулак тышман—йых тышман
Колхоз шәрәш äптѣртä;
Колхоз кушжы манын
Тыдѣм йамдаш кәлеш!

.....

Н. Ильйаков

Иаратымы Оринәэм

(МАСАК)

Ороды!
Ороды!

— Кым пачаш мѣнъ ороды ылам.
Мѣнбѣм йажонок лоцкаш кәлнәжѣ
дä шишѣжѣ укә. Бѣшкәок бѣшкѣмә-
мѣм шишәш ылнәжѣ дä ак ли, пиш
карштаат бѣшкѣмѣм бѣшкәжок тѣкäl-
мѣжѣ ак шо.

Йä кү?! Кү мѣнъ ганьәм ородыжы
улы?! Кышты! Эх!.. Оринәэм, Оринә-
эм. Бѣдѣрәмāш агыл, садывичеш куш-
шы макы пәлэдѣш ылы. Äнбät ал-
таләм машанэдä, ада бѣнбәнѣ. Тälән-
дä, цилäländäжок лыдшы тәнгвләэм
Оринәэмжѣм анчыктән ам керт ач.
Тынгә гѣнбät, махань ылмыжым си-
рәнск äнбät анчыктән кәрдäm. Ори-
нә бѣдѣрәмāшәмбѣн, кәпшѣ итѣрä,
бѣшкѣжѣрәк кѣдälән, кәсѣрнäl аш-
кәд кәмбѣжѣдон цилä бѣрвәзѣвлән
йәнгѣштѣм йылатара. Мѣләм бѣшлә-
нәмок бѣдѣр нälтѣмѣ бѣрвәзѣ тәнг-
вләэм попат ылы. Бѣдѣрѣм агыл,
пәлэдѣштѣм нälбнät маныт. Лицäжѣ
моло, йакшаргал шѣшшѣ, шѣмä шѣр-

гѣ мынывләжѣм ужмыкәтшѣ гѣнбѣ
пырыл колтымәток шон колта. Тѣр
вѣвләжѣм ужмыкәт, шывшалтә бнәт
цѣтѣ. Кловой валган шѣнцäвләжѣ
дон вѣлкәт анчал цбндäät, кәчѣ ай-
ар вазалт шѣнцәш машанәт. Упшät
эчә йәнгѣм карштарә. Ләпкәшкѣрәк
ләктѣн шѣшшѣ рѣшкѣ кыйыр, сары
упшѣ шѣртнѣнлä вәлә чүчәш.

Йужнам Оринәэм дон коктын айар на-
залтман күдвичѣ окнә турә коктын
вāш шѣнцѣнәйт, икәнä-иктѣнä вѣл-
кѣ йѣрән сусун анчылтына.

— Хөтѣу—манәш, нѣжгätән, та-
гыцә äнбät йәнг йылатарымыла вѣл-
кәм анчал шѣндäät, ирә пышкыды
кидшѣ дон мѣнбѣн кидәм кыча.

— Мам кәләсәт, Йаратымы Ори-
нәэм,—манам.

Понашыжы нѣмат укә гѣнбät,
мѣнбѣм йаратән вәлә тәнгälä попа
ылын, мѣләнәм пышкыды йукшым пуа.

— Так вәлә, Хөтѣу—манәш.

— Эх, Оринәэм, пиш вәт тѣнбѣм
йаратәм—манамат, цаткыдын шыв-
шал шѣндәм.

Лачокок пиш когон Ориняэм йаратэм ылы.

Йарсым годым, вадэш моло кок тынат йужнам садышкы, сарай ша йык ләктйдәләйна. Пәләдйшвлә лоәтдон ашкәдйна, пәләдйшвләм кырйна. Мам шон ваштылына, потыкәлә шайавләм шайыштына. Ориняэм пиш шокшы монгыранат, коктын кидә-кидә ашкәдмәштйна монгыр цокшыжы витәш тьнгәләш.

Вәтй мары ылына ылы гыньәт, Оринядон коктын йдйр млояц ганыок, мадын, сусун пәшәжымәт йштәнә ылы. Шывшылаташыжы вәлә тидй кужыш йш шывшылат, пәл и йәрй вәлә Ориня сага йләш вәрәштй. Иктәт тиштй вуйнаматшат агыл, йшкә ороды вуйәм тинәрйшкй шоктыш. Толты мары шайала „кйньәр вурдәт мбндйрй агыл ыльнәжй дә ат пырыл“ манын попәнйг ылын дә самынь попыдәлыт, пырылаш йасы. Мбньжәт йндә Ориня гишән сирән вәлә ужам. Тидй соикток йндә мбньбм пурын агыл, тйрйньәт ак анчал. Корнәш моло ужам гыньәт, йук лыктәок эртән кәә. Вуйтә когоньна лошты ик вәрәш йәймәш, йаратымашнажат, икараш, иквәрйштй амалән йәйдәлааат машанәт. Йндә ти сирймәм лыдыкыжат тйдй ваштыләш вәлә.—Йшыжы пырыш виднй—манын попаш тьнгәләш.

Мам вара. Ти масакшы колхозвләм йштәш тьнгәлмй и кыдлашты лиәлтй вәт. Цукәрдәт агыл, кым и вәлә эртән.

Кышкыжмын, ирок.

— Хөтйү,—вйцкйж йук шакта.

Сйньәм пачын анчалыым гынь, анцыланәм йаратым вәтәм Ориня шалга.

— Шуку амаләтйш. Омтйуаэм. Кйньблөк, пазарышкәт кәәш кәләш вәт,—манәш.

Анчәм, стәл вйәнй мәләвә площкаат шйньцә. Пишок пйсй шкәлә. Мбнь кйньбләт шоктыдәлам, Ориняәмжй камакат питйрән, мәләнәвләмәт күәш шоктән.

Сола совет члән моло йламат, пәшә шуку улы. Эртйш вады комсомольцвлә колхоз йштйм гишән моло попәнй. Мбньәт тйштй ылам ылы. Тагачы пазаргйц марывлә толмыкы колхоз гишән погынымашым йштәш сөрәвй. Сәдйндонөк

пазарыш кәмәм годымөк шаналтышым. Тәгачы шуку мотайаш ак йары, йбләрәк толмыла манам.

Токуна кәәш тьнгәлмй анцыц имьй йрәдйш лапыш валалалыым. Анчәм, ваштарәшәм кйвәр вәс сиргйцйнлә пашкуды марәм Сомок толәш. Тулыштыш тәпнәкйшкйжй әрәкәән йамдарвләм шйшкйн шйндән.

— Пазарым йштйшйц, пашкудәм?—манәш.

— Йштйшйм—манам.

— Йүдәләйна вәт, Хөтйү шольа. Шукәрдшән тйньдонәт коктын йүтәлна—Сомок манәш.

Алталышаш агыл. Әрәкәм гынь мбньбй йуәм ылы. Пиәнйицә ыльмәт мбньбм локтылы, тинәрйшкй шоктыш.

Ориняэм әрәкә йүмйм ак йаратат, молынамат—әрәкәм ит йү Хөтйү, йшәт куштылагы—манәш ылы дә сәдйндонөк мбнь, кйзйтәт Сомоклан:

— Аньәт—манам.

— Оратй, пазарыш толмыкат йшкә пашкудыдон изиш йүдәләтә, кыцә вара,—манәш.

Йшкәжй изиш йрәлшблә чүчәш.

Йуәш шйцмбняжйм ашйндәрәм. Йоласал лапдон кавшта вичйвлә докыла ашкәдмйкйна ыжар сирәмәш шйцнә. Пашкудәм, Сомокәт кйшәнжй гйц йамдарым лыкты дә эчә изи ош стопкам лыкты. Варажы нымат амат ашйндәрй. Тамазары кйәнәм, тамам попәнәм.

Колам:

— Хөтйү,—манын сйгйрймй йдйрәмәш йук шакта.

— Ориняэм ылат? Каи вбдйм, когон йүмәм шөәш ыльнәжй—манам.

— Ориняәт тоныда—манәш.

— Бйньә тйньжй кү ылат?

— Мбньбй,—манәт, кидәм гйц кычыш.—Кйньблөк, Хөтйү, когон йүкшй лии колтәнәт тама,—манәш.

Мбньжй гынь лачокок когон йүкшй лии колтәнәм. Вуйәмәт куашнаштыш ырвалаок шуәш, ыш пыдырана, укшыцмы шомыла чүчәш.

Анчәм. Йшкә сйньцәмлән йшкә бйньәнән ам кәрт. Тама омыныштышыла вәлә чүчәш. Анцыланәм Сомокын Цыпаньй йдйржй шалга. Сары савыцым йалштән, шим шавырым чйән, йалыштыжы йолгә кайшы ләкә-

ровыный кэм. Мбнь вблэкэм сбнцд-
влжбм йбрбктэн анчэн, попа:

— Алок ашкэдбнә, — манэш.

— Атьәтшбй? — манам.

— Ашкэдбй — манэш.

— Кынам?

— Токына шөш сәй, — манәшәт,
эчә йбрә.

— Тбньжбй кышәц ләктбц? — ма-
нам.

— Куакам доны Йоласалышток
мотайышым, — манэш.

Йбрвәш анчалым. Ик эдәмәт ак
кай. Циләнок пазар гбцдәт кән пбй-
танбт, корны дон ашкэдшбй иктәт ак
кай. Кәчбй шбнцәш ганьок, йакшар-
гән Шур шбргбй шайыкыла вала.
Пылгомьшкы вазалт шбцшбй сотыжы
вәлә бнғбжәлгбй валган кайәш. Мардә-
жәт изишәт укә, утлаок тыр. Йоласа-
лышты тамахань йүкшбй марын мыры-
мы йүкшы шакта.

— Йә кбньбблок — эчә Цыпань
пәләштбш. Вара кидшбм вкәтәлтән,
мбньбн кидәм лбц кычән йүкшәтбм
кбньблбтбш.

Корны мычкы Цыпань шайам
тәрвәтбш. Бшкәжбй гишән шайыш-
тәш. Коктынок ашкэдбнәәт, иктәт,
сагана колышт кәшбй, әптбртбшбй
уты эдәм укәәт, нымат ак тайы, ци-
лә бшкә кбргбштбш ма улы шаны-
машыжым йәг вәшток мбләнәм ша-
йыштәш. Цыпань пбтәрли сылыкын
шайажым тбнгәльбй. Манэш:

— Мбньбм алталышыц? Хөтбү...

— Малың? — манам.

— Такок.

— Шайыштыма йә.

— Ик вәрәш лиәш сбрбшбц, нә-
ләм маньбц — манэш.

Мбнь нбма манаш. Малың тәңә
попымыжым ныгыцәәт ыңылән ам
кәрд. Мбньжбй вәт мары ылам. Йара-
тымы вәтәм, Оринәәм улы. Цыпань-
жбй кыдым ак кәлбм попа.

Тамазарак ыжар шудан Йыңылап
сәрән мычкы ашкәднә, ик йукумат-
шбм лык, попәнжәт ам кәрт бшкәлә,
тамам манат.

— Ма, Хөтбү, бндә бнәтәт попы
ма? Ай бндә попымәтшәт ак шо, —
манэш. Эчә пакрыак кәшнәәт — намыс-
ланәт? — манэш.

— Агым, малан намысланышаш —
манам.

— Бнньә малан атат шайыш?

— Тамам шайыштшаш — манам.

— Кәрәк, Хөтбү, мбньбм шотәш
шбц пиштбй гбньбәт, алталышыц гб-
нбәт, соикток йаратәм. Йәгәм пиш
тбньбм кбчә, — Цыпань манэш.

Мбньбн йүкшбй вуйәм эчәәт когон
сәрнәш тбнгәльбй. Вәштарәшбжбй мам
манмыла, шанәнжәт лыктын ам кәрт.

— Цәрә кальам нәльбц вәт, — ма-
нын эчә Цыпань шайам тәрвәтбш
дә, мбньбй йүкшәт лывшалт моло
кәйәм дә сагажы цаткыдын әлтәлә. —
Мбньбм вәтбй лыкәшәт нәлбнәт ы-
гәцбй — тбпбк пайәт ылы вәт, — манэш.
Атьәм мбнь лбмәшәм: ик имньбм, ик
лишбй ышкалым, шарыквләм, игән
цбвбй әвәм дә молыжымат шуку пуа
ылы. Пурлыкәмжбй моло маньары.
Оринәәтшбн вәт мбньбн дорцын
такәш вәлә, мажы улы вара, цәрә
кальам вәт нәлыц, — манэш.

Мбнь эчә ик йукумат ам лыкат,
эчә попа:

— Хөтбү...

— Ма.

— Шбдәшкәт кыцә?

— Агым, — манам.

— Бнньә ма, йүкәтәт укә?

— Йүкшбй ылам, — манаш.

Вблэкәм анчалын, Цыпань йбрәл-
тбш.

— Эх! Блшы йаратым млойәцәм,
— манын, цат әлтәлән мбньбм шыв-
шал шбндбш, дә эчә ик мазары
тбрвбжбм ак нәл вәт.

Мбньбм, йүкшәтбм Цыпаньн шыв-
шалмыжы когон тәрвәтбш. Тбй вәрә-
мәнжбй әнбәт тамалан когон йараты-
мыла чучын колтышым. Когон йүк-
шәт, йаратымы Оринәәмәт мондән
колтәнәм ылын тама.

Әнпичбй шайык шомашәшнә пбц
йыток ли. Мбнь бшкә әнпичышкбнә
пырынәм ылы дә Цыпань ак кол-
ты, цаткыдын кидәмгбц кычән әлтә-
лә.

— Малың кбзбг токәтшбй пырәт,
мокмырәт улыш. Алок тоқына, әтвә-
мбн әрәкәжбй улы, вуй карштышәтбм
шөрәт, — манэш.

— Токынажы кынам кәшәш?

— Вәс кәнәк.

Вуйәмжбй гбнь лачоккок каршта.
Кәчбйвәл кыдланок Цыпаньн әтвәжбй
дон йүнә, кбзбйтшбй йыд лин. Мок-
мыр кого. Тбнәмшбй мокмырәт мон-

дашыжы вэлэ биндэ, ак мондалт, кы-
зыгъат кэчынъ ашынчдэралтэш.

Цыпаньы сага токышты кузымыкэм
агъайжы Сомокэт эчэ аракам йуктэн.
Варажы йукшэтлэн мыйлам тамам
шайыштыныт, мыйнжэт ороды, йук-
шы вуйаэт тамам шайыштынам.

Варажы тэхэнь масак лин. Оринэ-
эмбйн пыйлышкыжы тагыцэ аныат
пырэн. Цыпаньивлэ доньы ылымэм
цакленат миэн. Ныйнжы, мыйнбим
кычэныт да момоцааш тайэн шын-
дэныт. Оринэ кычэлын-кычэлын да
мотэ. Вара мыйнэш кэйэн.

Пиш ышдон быштэныт. Вара Оринэ
докы Сомоквлэн сэмбйаэт, оксала
тэрлэн ик ыдырамашым колтэныт. Ты
Йылман Проко ватыжы ватэмлэн
тэнэ шайышт пуэн:

— Эх, Оринэ, нымат ат палы вэт,
кызыт йактэ со Цыпаньы докы Хөт-
вэт йывырт каштын вэт. Кызыт, та-
гачы тыйнгыцэт айырлэн, Цыпаньы-
дон сирйктэн толыныт. Кызытшы
Цыпаньидон коктын момоцаштышты
амалат. Мыйлам Хөтвэтшы тэнэ по-
пыш: „Кэлэсы! Оринэн мажы улы,
тагачок погыжы да токыжы кэжы!
Ато кызыдон шырал кодэм—манын
попыш,—шонгы ватэт Оринэлэн по-
иэн.

Оринэжы лачокко когон лүдын
колтэныт, токыжы кэйэн.

Ирок, анчэм лачокко момоцашты
Цыпаньидон коктын киэнэ. Тыды
мыйнбим цагкыдын элтэлэн шын-
дэн, сагаэм пызьыргэ.

— Хөтвэ,—манэш.

— Ма,—манам.

— Качмэт ак шо?

— Шоэш, токына кэш кэлэш—
манам.

— Тырлай изиш аракам мокмыр
төрлэшэт кандэм,—манэш.

Ма манат, пиш кого масак ли.
Кым кэчы пукшым сасналаок мыйнбим
момоцашты шындыктэныт. Шышкы-
лаш пукшым сасналаок тэк пукшэ-
ныт, йуктэныт. Арлаш тыйламь сө-
мыйн сэдок йуктэн миэнбят. Оринэ
толэш гыйн момоца амосаэдбим сыра-
лэн шындыныт.

Ма машанэдэ. Нини ыштэок тэнэ
ыштэвы машанэдэ? Агыл, пиш кого
ышдон тэнэ ыштэныт.

Момоцагыц лэкмашэшэм Оринээт
ма улыжым цила токыжы погэн кэ

йэн. Охыр порт вэлэ кодын. Токыжы
кэтэ ылгэцы, иктэ пэл иат вэкат мый-
нбим Цыпаньивлэ момоцашты сый-
ндыктэты ылын.

Вара цила палы ли. Сомокшы тор-
говой пайан ылэш. Мыйнжы члээн
сэльсовэт ылам, нымаэмат укэ. Пиш
нээр ылакат, Оринээм айырэн, Цы-
паньижым мыйлам ваты лыкэш пуэн,
пурлыкшым пэрэгэныжы ылын да
ышкыжымат мыйн пэрэгэм машанэн.

Цыпаньим мыйланэм ватылыкэш пу-
мыжы гишэн шайышгмыкыжы Сомок
вйлыкы когон шыдэшкэнэм. Тамам
ыштэш, ышкэат ам палы.—Кэлтэмаш
ти момоца дон арака кышкэвэк шок-
тэвы—манын ышкымэмбим шуку
вырсэнэм. Кулаквлэ пиш ышан ылыт.
Тамахань йонымат шанэн, мон лык-
тыт. Йара эчэ мыйнбим тэнэлэ момо-
цашты моло сындыктэныт гыйнбят,
солаштышна комсомольэцвлэ, сола
актив амалыдэ. Момоцагыц лэкмашэ-
шэм колхозын тыйалтышыжы лин.

Мыйнбим когон ваштылэвы. Ма
ваштылашыжы вэржэт ылы Колхоз-
ныквлэн погынымашыш пырэнэ-
мат:

— А, тьурэмныйк.

— Момоца тьурмашты шындышэт.

Мам ыштэт. Лэпкэшэт шукшы
ыштыргылашым сакат гыйнбят, вуйэ-
дым вэлэ вуйстык цикалат.

Мыйн ганьэм ороды труйышы нэ-
зэр эдемжы укэ вэкат. Улы гыйнбят
шоэ, тыхэнь эдемвлэ пьтат. Биндэ
колхозныквлэ ышкэ тышманьштым
йажон ужын мыштат. Мыйндонэм ку-
лак Сомок мам ыштылаш цацэн, бин-
дэ кызыт нини тынэ пэрэгэлт ак
кэртэп. Нини куктылмы йывырт
пашаштым вйлыкы лыктын, комсомо-
льэцвлэ, колхозныквлэ, цила актив
пьтэрэн мийт. Кулак классым йамдэн
классдымы обществым ыштат.

Биндэ мыйнбят кулаквлэн момоцаш-
кышты вэс пачаш ам пыры. Кым
кэчы агыл, ик минутат тьышты ам
сынды. Кулаквлэ ваштарэш, колхо-
зым цагкыдэмдымаш вэрц, социализм
стройымаш вэрц кырэдалэм. Оринээм-
жы вэлэ биндэ укэ. Аныат тьидат ли-
эш. Тилошты алашты Совпартшкол
анцылан ужимат, шуку попэн шал-

гышна. Колхоз гишан Яадыштэш, тымөнъ мәшбүжүм шайыштэш. Момоца-мат йшбндәрбшәт, ваштыләш. Остат-кажым тәнгә кәләсбш:

— Бндә тб самыньәдбм вәс пачаш ат бшты. Алашкы тымөнбаш тол, вара эчә ик вәрәш лнә,—манбат, кидәм цаткыдын кормәштбш.

Ийлаш ана пу!

Шуку кәчб бндә шбргб кымдыкәш тыл салым лывшалт мадын каштәш. Йылым вәргбц кого пблләок шим шбкш мүгбрләнә куза, мардәж сәмбнь әнбәт тагышкыла шәрлән шәш. Мазар кәчб бндә пожар лишнбш сола йәлвлә кәчб сотымат ак ужәп.

Ийуль тблзбн кәчб йажон брбктбшпашлык ылнәжб, йонгата ылгәцб әнбәт тагыцә паньәжнәжб. Кбзбт шбкш логбц кәчбжәт ош сәлмәлә вәлә кайылдаләш—кәрәк мазары анчы сбнзә ак йбмб.

Әх, тәхән лүдбш вәрәмән кәчбм анчат вара! Кожла сола район халыклан ирбкбн качкашат, амалашат вәрәмә укә. Тыл ваштарәш кбрәдәлбт, вырсыштыш ганьок шалгат. Лачокшымок вәт тыл пиш лүдбш тышман ыләш. Әнбәт тамазар вәрәмә бндә труйыш халык тылым йортән-әрән шалга. 12 иәш брвзбвләжәт коговлә сага канававләм капайаш палшат, кукшы кыныжым канава тбргбц брдбшкблә ыдырат. Когораквләжб просәквләм роат, тыл ваштарәш тылым қолтат.

Тыл цәрбшбвлән фронт гач вуйсара кыдалшы звәрвлә шбрәнок әртән-әртән кәят, әдәмвләмәт ак анчәп, тылгбц лүдбн шблбт. Кыды бблбшбжб тыл толмым эчә шижәш, анзыцок йбвбргә ольән шбләш цаца. Тәнгә тагачы ирок ик вәрә комсомольәд Ләксә канава капайән шалгымыжы лошты кәндәкш кбшкбм ужы—канава гач ванчәвб. Вара брдбжгыцрак сырмы дон брвбж кыдал әртәвб, калыа постол тамагань изи звәрвлә талашән кыдаләвб. Тәвә кым морән сбнзә кәрән кыдалыт, пыт амалән колтәнбт ылын вәкәт, тыл мүгбрбмб йукәш вәлә шижбн кәнбт. Ик морәнжбн шайыл йалжат тагыцәлә кбрбн кән—кым йала тбргәш цаца, туп мижшәт бнбн кән. Әдәмвләм морәнвлә ужәвәт, андак шәкләнән колтәвб,

вара халык логбцок тырткән кыдал шбльәвб.

Мардәжшәт йукшб мары ганьы ик вәкб, вәс вәкб лывшалтыләш. Анчәт—ик тапырын вуйта әләмвлән палшаш тбнгәләш, тбнәмок эчә кбрәдәл шалгышы халык вблкок тылым покташ тбнгәләш,—әдәм мыскылышылаок орландара.

Мардәж бфбләл колта, әдәм вблкок тылипләм, тылолым рожгә шәвбктән шуа, качы шбкшбм пбсләндәрәшок намал канда. Тагачы мардәж тәнгә мадыкалыл сәрнблтбсәрнблтб дә вара викок ик вәкблә, әдәмвлә вблкок покташ тбнгәлб.

— Ләксә, тылым тишәк цәрән ана кәрдт тама! Канаванаат бндә тбхәлок киән кодәш! Кыргызаш вәрәштәш!—Ләксән пашкудыжы шоңы Лука тәнгә саслаатән кәләсбш. Шбкшбм мардәж намаләш вәт—шүләлтән колтәт.

— Укә, кыцә вара шбләт?! Кыцә гбнбәт тылым тишәкок әрәш кәлнәжб!—Ләксә маньы. Пәләштәнәт бшшокты, бшкәят, канава тбргбц морәнләок тбргәштән шбльб. Шалгым турәжб—вушток—йылыш кого йәктб сбмбрлән вазы, Ләксә вблкок тылым лывшал шбндбш. Йара эчә цилән каранг поспәйәвб.

Канава йәктәок тыл кыргыз шо, канава гач ванчаш тбнгәлб. Әдәм йал лбвәлноок рәгән дон кукшы кыныж когәргән шимәмәш тбнгәлб. Бригады со кредәләш, тылым әрәш цаца. Тәвә анчат—бригады шайылнат шужгә мыраш тбнгәлб. Ләксә тб вәкб вуйжым сәрәл анчалы—мбндбрнәт агыл тыл ванчән кәнәт, мүгбрә вәлә йыла. Тәнгә йбртбшбвләмәт әрән нәлбн кәрәш. Шоңы Лука самынь бш кәләсб. Кыргызаш, цәкнәш кәләш.

Мардәж эчә когоракын бфбләл колтыш, йал лбвәцбнок тылым бблбжтәрән лыкты... Тәгү саслаатән колтыш. Бригады шалгән тырхән бш

көрдт, адәмвлә шайыкыла кыргыжаш тәрвәнэвй. Ләксәт таваржым йажоракын кбдәләш шыралы, заступшым пулыш гач пиштбшәт, тәк кыргыжаш тәрвәнбш.

Тайыл сәмбнь пбнчбжб лапышкыла вала. Сәдбндон тама адәмвлә пбнчбдон үлкылә доптыгә кыргыжыт, кошкән шбцшб пбнчб рөгәнббм коштырткә пыдыртат. Кыргыжшы адәмвлә паштәк шбкш пбтбрнәлтәш, покта—прамой ужашат ак ли, сбнзәм качкәш, логәрбшкб пыра. Йәктәр ләш тыл мүгбрбмәш виләш, эчә когоракын мүгбрәлтәш. Шайыц тәгәнб сүсбр йук лүдбктә, халыкым вәргбц поктыләш. Тылбц мбндбркбрак кәш, вара эчә иктә вәрә шагалын тыл ваштарәш йәмдбләлтәш манын халык кыргыжәш.

Тәнгә турәшән турәш цилән кыргыжыт. Йәктб вуйвлә ольәнрак шыйгаш тбнгәльвбб—тбл шайылан кибн коды. Пбнчәт пбтәш тбнгәльбб, лап вәрбштб пумыр тбнгәләлтб, цышкәр, пбцкәтә лин шбнзб. Пумырышты кыргыжаш кәнбсбр. Ләксә ольәнрак кәш тбнгәльбб, тәнгвләжбм анчылтәш. Лишнб ик адәмәт ак кай. Вәрбм анчалат, бшкә турәшбжб:—луат кымшы квартал кайәш, просәкшәт мбндбрнок агыл—манын шаналтбш.

Трүк шаналтыл шалгым лоштыжы, тагышты мбндбрнәт агыл адәм сбгбрбмб йукым Ләксә колын колтыш. Мардәж йукышты мбндбрц шактышы тыл мүгбрбмб йук лошты адәм йук цуц вәлә пблбшәш тбкнбш. Ләксә вәрәш шагалалы, шүлбшбжбмәт кычал шбндбш, колыштәш.

— Ой-ө... ө... ө... өй!..—тагышты өрдбштбрак тәгү сасла.

— А... ха-ха!.. О... й... й!..—кыцә көрдтбмбн Ләксә саслалтышат, йук токыла кыргыжаш тбнгәльбб. Йәктбвлә логбц, тыгыдәм вашт турткә кыргыжәш, со йукым пуа.

Йук пушы адәм йукыш дорыц пәлбмблә чүчәш, тамалан әнбәт адәм йукыш йасыланмыла шакта, вуйта тамагань кого самыншышкы вәрәштбн. Иктә вбц минутышты сбгбрбшбб адәм докы Ләксә кыргыж шо. Рөгәнбән тагата вблән вуйжым пиштәнәт, пиш когон йагылышыла бш-

кбмбн колхозныкок, Виктыр Васи-льи пашкудыжы, сукалтән шбнзбн. Васлын выргәмжб шбргбжб коптәлт ләвббргән шбнзбн, выргәмжәт кышкәдәлт шбнзбн. Вургымла йалжы питмәт агыл, тамалан пиш талашымла тама пинжак шокшдон вәлә пбтбрән шбндбмб.

Ләксәм ужын колтышат, Васлы саслаш пырачыш, сылыкын йбрәлтбш, кбнбблнәжб ылы да йасын кичкбжәл колтыш. Тама пиш когон карштән колтыш тама. Эчә вуйжым пиштбш, охлаш тбнгәльбб.

Ләксә лүдбн колтыш, лишкбжок пүгбрнәлвәт:—ма лиц вара?—Васлым йады.

— Эх, Ләксәәм—ольән, сбнзә пачтәок Васлы пәләштбш:—когон самынь лим. Цакләнәт шбм шокты, йылыш йәктб укш йалгбцәм лывшал шбндбш, бшкбшмәт изиш пбзбртәльбб. Шокшы пардон йонгатанок тәрвәнбшбм, кыцә гбнбәт корнышкы әнгәлтбш пандыдон шоам машанышым, иктбмәт шбм сбгбрәл. Кбзбәт ужат—тәрвәнәнәт ам көрдт. Тәвәш кибм...

Ләксә допризывный подготокышты тымәнбмбжб годым шушырвләм пидәш тымәнбблбн ылы. Васлын йалжым шүтән анчалы, лачок когон шушыргән: йалвурды каваштыжы чүчблт кән, шушыр каваштыжат вьлдбргән йылән кән, эчә тидбн вблән кәпшәт когонок рбшкәлтәрәлт кән тама, адәм когон лаксыргән кән. Шбргбштб мам бштән көрдәт вара—тб кытләш ләкәрцбдон толын шоктыдәлөт ылын. Ләксә бшкә тыгыр пачшым кышкәд нәлвәт, Васлын йалым эчә йажоракын пидбн шбндбш.

— Васлы, кышты ылына манат?—Тбнб вәт Москә куц лишнб шалгәт ылы?—Ләксә йады.

— Тәнгә йә. Мбнб тбшәц Хилип куды докы ләкнәм ылы, йал корнышкы. Хилип кудб тишәц мбндбрнәт агыл ылажбб—йасынок попән Васлы кидшбдон анчыктыш.

— Хилип куды лишнб ылына?—Ләксә цүдәйән колтыш вәк.—Мбнбжб Шарды куп лишнб ылам манам ылы, просәк кбчәләш вәлә шанәм ылы—маньы.

— Лачок, лачок. Хилип куды йәктә нбл уштын нәрбк вәлә кодын.

Мѣнь йажон палэм. Имэштѣ тидѣн турок нэргѣм лүшѣм. Йара тѣнь кыргыж кэрдят, мѣньжѣ тэвэ ам кэрдт... Иргодэш, арэн ак сѣнэп тѣнь, тишкят тыл шоэш...

— Васлы, малын тэнгѣѣ попэт вара—Ләксэ йакшаргэнят кэш: тѣньбѣм тишак шуэн кодэм машанэт ма? Айда шүөшэм кэчялт, мѣнь кыцэ тѣньбят тѣньбѣм намал лыктам.

Васлы бнэжѣ кэчялт ылы.

— Кыдэ вара тѣньбѣм йасыландарэм. Мѣнь...

— Йара. Шукы ит гопы. Вәр ылы годым шѣц—Ләксэ ваштылаал колтышат, Васлы вэки тупынь сярнәлѣ, пүгѣрнәл шагальы.

Вады йугата вазы. Тыл йук бндэ шайылы цуц вэлэ шакта. Шѣргѣштѣ мардэжят тырлыш.

Ләксәлән ләлѣ корны вәрэштѣн. Кок йалжыдон кок эдэм кәпѣм намалэш. Пумыр лап тѣр агыл: лаксаквлә, шүгәвлә. Ләксэ рэгәнбѣм ташкал колта, кынамжы тѣр вәрѣшток йал валән кә: Ләксэ шѣрэрәкѣнок кыптэштәлтэш. Рѣшкәлтмѣ йбдэ Васлы пүжѣм вэлэ цатрак пѣзѣрәлпѣзѣрәл шбндә, сѣнзәжѣм акат пач, ольән попаш цаца:

— Эх, мылойѣц ылат Ләксә... мылойѣц ылат!—манылдалэш.

Ләксэ тапката брвзѣѣ, нуждан кушмашты намалтышвләм шукы намалыштын. Васлым кәнбѣлѣнок намал лыктын кэрдтшашлык ылнэжѣ. Кѣзѣйт корныжат пиш худа дә эчэ мазары йыдкэчѣм вэт ом амалыдэ кѣрәдәл шалгән—сәдбндон Васлым намал лыкташ йажонк ситѣш. Остатка уштышыжым кым гәнәк кәнәлтәл шалгыш, цуц-цуц эртѣш Васлым бнэжѣ карштарат, пиш ольән кәаш цацыш. Ик рәдѣ Васлын кидвләжят сѣсѣрнән кәвѣ, бшкэжят үлкѣлә йыжнәш тѣнгәлѣ. Ләксэ кидвләжѣдон пулыш гач Васлым роалтышат мѣшак вәрешок намалы.

Васлы шайланаш тѣнгәлѣ:—шумбәлкәвлә, ирѣкѣм идә пу! Әрбдә, тэвэ ти кожым йөрәмәдә. Йылә йөрѣд! Йылә йөрѣд! Йылә, йылә!.. Эчә... эчә!—манын саслән кә.

Йыдпәл шомашэш кок эдэм Хилип куды докы шоәвѣ. Йыд сотәмәш тѣнгәлѣ. Шѣдѣрән пѣлгом цевәрѣн

анчал шѣндѣш, нѣма пѣләт укә, шѣкшят тѣмләнбш. Ти кытлашты шѣргѣ кәквлә омгѣц шижәш тѣнгәлѣт. Кѣзѣйт ик кәкят ак мыры—цилән тылым шижѣнѣят цонгәштән шѣлѣнѣт.

Ләксә куды сага шагальы. Ольән, пиш пәрэгән Васлым валтән пиштѣш. Йангылән шѣнзѣн вэт! Кѣзѣйт ижѣ йангылымыжым шижѣ. Шѣргѣжѣм лапажыдон бштѣл колтыш, кидшѣм анчалы. Кидшѣ льәврѣ йарышан вѣргундыш лин шѣнзѣ. Шѣнгәвлә тәнгәлә пѣзѣрнәлт кәвѣ. Васлын шѣргѣжят вѣрән шѣнзѣн. Шѣнгәвлә тәнгә нѣнѣм пүктән качкыныт ылы—эдәмвлә шижтәлѣтат.

Куды амаса пачылт кэш, шонгы Лукан вуйжы тѣшәц анчалы.

— Эх, шольавлә, шольәэмвлә!..—манын Лука кудыгѣц вәш лиәш ләктѣн кэш.

Хилип куды постолвләм кышак тишак шѣргѣ ләш охотнѣквләлән, колоозцвләлән моло пыраш шбндят. Кудышты тѣ вәрәмән Лука гѣц пасна иктят укә ылы.

Выртышток Лука куды сагашы әнѣр гѣц вѣдѣм кашталын ләм шолташ падым сәкәлтѣш. Вара Васлын шушыржым шүтәлтѣш, тамагань бѣлѣштәшвләм әнѣр вѣдәш нѣртәлтән шушырәш пиштѣш. Вѣлкѣжѣ Ләксә бнѣнәндѣмлә анча.

— Ләксә, тѣнь ит лүд—Лука маньы:—мѣнь бшкәят тәнгә пиштән анчәнәм, пользыжы когонок агыл дә карштышым шѣрә—Лука маньы. Ләм качмыкы, Ләксәм Лука амалаш пиштѣш.

— Вацок, Ләксә, амалалок. Мѣнь изиш кәнәлтәнәм, кәнәлтѣм нүжвәцэт ороләм—маньы.

Ләксә йукумат бш лык, выртышток нәр йукин амалән кэш.

Тәнгә пиш когон йангылым паштәк Ләксә әнәят тамазар вәрәмә амалән кэрдтнэжѣ ылы—кудышты йонгата, амалы дә амалы. Иктә кок цашѣштѣ Ләксәм Лука кѣнѣлѣтѣш.

— Ой, кѣнѣлѣлок!—кәлтѣмәш мардәжнә эчэ токынала когон шѣкшѣм канда. Лөргә куп корнышкы йѣләрәк ләктѣн шоаш кәлнэжѣ: тыл нәлѣн колтымыкы вара ләктәшнәят вәр укә лиәш,—пола.

Ләксә турток кѣнѣл шагальы.

Пөл оманок эчэ цилә шамым нәльй. Лачок—Лөргә куп турә корны ик ваййадон вәлә кәй. Шалахай вәцүн кәйзәйт тыл мүгбәрән толәш, вургымла вәлнй кого Лөргә куп—лүкән, кылтаң куп, пындаштымы ләврә ыражвлә купышты улы. Куп ләвбәрә кәйрәлтәшдәок шун шәйзә, ләврә лөгйц воздух лоргә шолынок шалга, купгач иктәт ак каштәп. Лөргә куп ик тәйржәйдон Нужйәршккәй аңәлтәш. Нужйәржәй кәлгәй кого, пиш шуку лыкан шуку сирйәлвлә йәр тәйрәшшәк миәт. Лөргә куп ваййә корным тыл әрән нәльй гәйнә, Нужйәр тәйрәшшәккәй вәлә сир йәлдон кыргыжаш кодәш. Йәра эчә тәйштәй иктә пыш улы гәйнә. Укә гәйнә вәйбәшккәй пырән шәйзәш әл шал постолым бәштәлтәш вәрәш-тәш.

— Айда, йәйләрәк тәрвәнәнә—кок-тынат талашат.

Васльым шәштәрәвәй.

— Ну, шольәэм, анчалок магань повозкам тәйләт бәштән шәйндәшбәйм. Амалымда нүжвәц бәштәлтәшбәйм—лөгнәсбәжәй шапкин, шинәвләжәй когин. Пәрвиш годын тәхән повозкаәш пайарнывлә вәлә каштыныт. Айда, Ләксә, Васльинәм пиштәнә.—Шонгы Лука попа, носилкәм куды өрдәйжгәйц кычал пиштәш. Носилкә вәлнй тыгыды укшвләм шәрән шәйндән, эчә ыжар шудым вәкшәйн шәйндән.

— Тьотья, тәйләт намалаш ләләй лиәш сәй. Мәйнә тәнгәшбәйләок намал кәйәм—Ләксә тьотьям бәжәләйән по-па.

— Йәра йок, мәйнәжәт пайарны ам ылыш. Тәйнә цәйркәйнәш тәйнәләт, мәйнәжәй вәйлкәт анчән кәшәш кыцә? Айда, ит попы, ик вуйәш кәйцкәлт, вәс вуйжым мәйнә кычәм... Йәйләрәк тәйрәйнәш, талашалаш кәләш.

Попымышты нүжвәц лачокок, шәйкш кусланалт шәйзәй—шәйләлтәшәт йәсы. Шәйкш ләәш кәчәй соты эчә пәйслә-нәйнәш—луды тәйтәрәләок шәйкш шәр-лән миән шо. Трук корны тәйрәшшәк цыдыр-цудыр шактән колтыш. Куды анзылыныш цәрәшккәй кого шарды ләк-тәйн шагалы. Эдәмвләм цаклышат, тәйнәшбәйләок шагал колтыш. Йәлвлә-жәй мыльдыгә цәйтәрәлтәйт, кого шур-вләжәй вуйта кого мардәжәш ламайы-лыт. Йәкшаргышы сынзәвләжәйдон иктә пәл минут нәрәк эдәмвлә вәйлкәй

анчал шәлгышат, шалахай вәккәлә тәргәштән тәрвәйнәш, вәльожык дон укшвлә лөгйц цудыргә вәлә шак-тән коды.

— Бжәт, тидәймәт тыләт погы-лыктын, шәйләш цаца—Лука пәләш-тәш.

Лука дон Ләксә носилкәйм кычәвәй. Мәндәш ак ли.

Тәнгәшбәй дорыц Ләксәлән шуку куштылгы, ашкәдәш вәлә пиш худа; шәйнәйн корнышкы пүкрәк важвлә ләктәйн шәйзәйнәйт. Цәрәвәзәләнәт тә-гәнә корнышты ашкәдәш йәсы. Лука тьотья мызыргә ольән ашкәдәш—чәйнә кән ак кәрдәт.

Кым цәш нәрәк тәнгә кызгә ольән кәвәй, кәвәй, вара шагал колтәвәй. Шәйкш цәрән шәйндәш—шәйләлтән колтымлаок ныгыдәм шәйзәй.

Тьотья дон комсомольәц иктә вәсәй вәйлкәштәй анчаләвәт, цилә цаклән колтәвәй. Лөргә куп ваййә корнышкы тыл шон, корным әрән нәлән. Вәрә-мәштәй толын шоктыдәлөт.

— Эх, Ләксәэм, шөргәшбәшккәй чучна вәт. Мәйнә, шонгы тыманаәшәм, тәнгә шоктышым, изиш анзыцрак кәйнәй-ләш кәләш ылы...—Лука ойхырән бәшкәймжәйм вырса.

— Тьотья, тәйнә вуйкамат ат ыл, ит ойхыры—Ләксә попалтән пуш. —Бәндә мбәнгәш кәшәш вәрәштән. Йәр тәйрәшшәккәй ләктәйнә, пышым мона, вәс вәкәй ванчәнә.

— Пышым манат?.. Анят, мона вәл?..—Лука маньы.

— Укә гәйнә шалым пидәйнә. Та-варәм сагаәмок. Зәступәм вот шүән кодышым—тәйдәт кәрәл лиәш ылы. Айда йәйләрәк мбәнгәш кыргыжына. Носилкәм шүәнә, Васльым мәйнә тә-нәршәйләок намал нәнгәм. Васльи, тәй-ләт изиш отнакарак?—Ләксә пүгбәр-нәләнәк ольән йәды.—Шүәшәм кә-чәлт кәрдәт вара?—маньы.

— Кәрдәм, — манын Васльи цуц пәләштәш.

— Тәнгә гәйнә йәра, тәнгәшбәйләок ашкәдәйнә. — Васльым Ләксә пулы-шәшбәжәй кәчәлтәрәш.

Лука тьотья анзыц ашкәдәш. Ша-йлынышты эчә тыл мүгбәрәймәй йук шакта. Тыл пәштәкәшшәк толәш. Йук лыктә кәшәш тама пишок цытка-тан чучәш. Сәдәйнәдон Ләксә дон ша-мыш пырышы Васльиәт мызгә попән

көшй Лука тьотьям сусун колыштыт.

— Курым ыләнә, курым йыләнә
— Лука тьотья шайышт кәә, бшкәжбй шүнгәвләәш шьбрәнок кыпштәштәлтәш.
— Мьнь ашбштәм мазар шьбрғбй йылән пьтбйш — шотат укә! Пәрви халыкшат тәнгәләок йөртәш ак цацы ылыы. Ма нужда ылын вара? Шьбрғбй шукуы. Йыла гьньәт, күлән эксыкшбй лиәш ылыы? Казналан вәлә. Вьрйуыш казналан тәнгә кәләш, манын эчә сотарат вәлә ылыы. Начальствы кыдал толәш, тыл йөртәш покта—халык кышкы шон шьлбйнәт шәләнән. Йөртәш лачокшымок кәләш ылнәжбй дә казнажыгьц марылан (хрәсәнлән) сөдок пользыжы ылыы. Бшкә ирбкбй йөртәш көшйвлә укә ганьок ылыы.

— Сола лишокк тыл толәш тьнгәләш гьнь вәлә, кыткылаок халык тәрвәнән кәә. Вәтбвлә мәгбөрәт, саслат, иконвләм намал лыктыт, попвләм ұжын лыктыт—тыл цәрәш йымым сарвалат. Марывлә цилән шьбрғбйшкбй кыргыжыт—покташат ак кәл. Канавам капайат, просәквләм роат, ваштарәш тылым пижбктәт. Тбй тапырым кьзбйтшьләок кьбрәдәлбйт ылыы.

— Кынамжы әрән сьнгьдбймләәт лиәш ылыы. Халыкын сила кого, тылын эчә когорак. Шукуы рәдбй тәнгә мьньбйн шьнзбймәштәм солавлә йыләвбй.

— Шьбрғбй звәржбй тыләш кынарык йамәш вәт! Эх, шотләнәт ат шокты! Шукуы йамәш. Пожар паштәк шьбрғбйштбй когәр пыш вәлә шалга: ик вәрә анчәт, шарды бжәрәлт кән, вәс вәрә вәс звәрвлә колән вазыныт.— Тәнгә со—пәрвийәт йыләннә, анзыкылаат йыләнә, тама. Кугижән казнаат пьтбйш, шьбрғбй дон тылжы вәлә пәрвишьләок ылыт. Тыл ваштарәш мам бшгәт вара? Ньмат бшгәш ак ли. Тәнгә вәт, Ләксә?—Лука йады.

Ләксә арлыш йукдон—бшгән шоктышашлбк ылына. Бшгәнә,—маньы.

— Мадон сьнгәт йә? Тыл ваштарәшбйш пәрвишьләок тавардон, заступдон вәлә кьбрәдәлбйнәш?

— Мам гьньәт бшгәнә,—Ләксә маньы. Ләлбй намалтыш уләт, ашкәдмәштбй попашыжы тбдблән йасы, сәдбндон шукуы бшш попы. Лачокшымжы кыцә йөртән сьнгьмлә Ләксә бшкәәт ак пәлбй. Ньмат ак пәләт, пәлбдбймбжбй гишән бшкә вәлкбжбй шбдәшкбй

шәт вара, изиш лимбкбй саслалтыш!
—Мам гьньәт бшгәш кәләш—маньы:
—шьбрғбйш цилә вәт бндә мәнмән ыләш. Йылаш ана пу!—манын саслалтыш.

Лука ойхыралын йьрәлтбйш, вәр анчалаш шагалалыы.

— Нужйәр мьндбйрнбй агыл. Коллоәцвлән амаш ти лык шайылыны лиәш. Пышвләжбй аньәт улы-укә, пәлбй агыл...

Иктә мазар минутышты йәр вьдәт шөз йәктәр логьц кайын колтыш. Изиш лимбкбй амаш докы ашкәд миәвбй. Кәшкәвлә вьлнбй тошты жаквлә шалгат, ик эдәмәт, ик пышат ак кай.

— Пышвлә укә, бндә йамаш вәрәштәш тама—Лука бшкә турәшбйш попаш тьнгәлбй.

— Пыш укә гьнь, шалым бшгәнә, шалым пидбйнә—Ләксә аньәш кәләсән пуш.—Кьзбйт изиш кәнәлтәләш кәләш—маньы.

—Тәнгәвләм, тәнгәмлә, мьнь вәрцәм идә йам ылнәжбй, кәмәдә—шьлмәдә—шушыргыш Васльи шүм йасын сарвала.—Мьнь вәрцәм идә код—бләм гьнь бләм, коләм гьнь коләм, вьд тьбрәш цәрәрәк вәрәш шуән кодәдәәт—йара ылнәжбй...

— Ит попы тәнгә—Ләксә бьвбртәрымлә вәсәлән саслалтән пәләштыш.—Мьнь шал бшгәш тьнгәләм, Лука кугуза, тьнь сухариядбм нортәлтбдә кәрдәт...

Вара кымытынат тырлал колтөвбй, колыштыт. Шайыцынышты толшы пожар йук когоракын мьгбөрәлт толәш, тидбнгьц пасна эчә вәс вәцбйн изирәкбй мьгбөрәлт шакта. Колыштыт.

Йәр тьр мычкы эчә вәс вәцбйнәт тыл толмыла кайәш. Кого пожаргьц мардәж сәмбнь тылым намал шуәнәт вәс вәрә пижбйн кән тама, кьзбйт тыл тьшкблә шәрлән толәш. Эдәмвләм бндә тыл кым вәцбйнәт әрән нәлбйн, нблбймшь вәцбйнжбй кого кымда йәр әрә.

Иктә лу минут әртбмбкбй цилә кайын колтыш—лачок цилә вәцбйн шьбрғбй пижбйн, йәр вәкблә лишәмәлтәш. Коллоәцвлән амаш ошма нәркәштбй шьнзәлтә. Вьд тьбршток тошты вәпшвлә кәчәт. Амашгьц өрдбштбрәк сәвәр вәцбйн йәрбшкбй

сирйал пыра, лымэгож тЫшкэвлэ, кужы шуды тЫшэк кушкын шагалын. Амашгыц йугышкыла тура тЫргыц йяр вЫлкок кожвлэ кэчэлт шЫнзЫнЫт, кыдыжы мардэжэш вЫдышкок кэчэлтЫнЫт.

Сэвэр валнЫш сир йалышты тЫшкэр дон шуды лошты тама лудикэ дэ шимэлгы аравлэ тэrvэнылэш тЫнгэльэвЫ. Лэксэ дон Лука, Васльи жат кЫнЫл шЫнзЫн, тЫшкЫ кымытынат анчал шЫндэныт.

— Морэвнлэ!

— Ыжат. Тэвэ эчэ тамагань тыгыды звэрвлэ тэrvэнылэйт. Анчок ЫrvЫжвлэ шЫнзят. ВЫд тЫrvЫшток тЫвэ шолгэнцЫлэ кайэш, москэ лэктЫн шЫнзЫн. Анчыдаок, прават москэ шЫнзэ.

— ТЫвэ, тЫвэ катэ тЫшкэ шайыкы пирЫ кыдал пырыш.

— Эх, вэт! ИктЫ вэсЫштым акат тЫкэлэп. Тэвэ лудмашэт кышкэвэк шокта—цилэн смириэ линЫт.

Звэрвлэйт тылгыц шЫлэш корным мотэлЫт гЫнь, адэмвлэлэн корныжы лачок Ындэ питЫргэн шон. Тылэт йЫрок арэн нэлЫн.

— Шалым йЫлэрэк ЫштЫшаш—манын Лэксэ таваржым кидЫш кычыш.

— ТЫнвлэ, мэлэннэйт ти сир йалышкы ванчышаш гЫнь, ак йары лэш вэл?—Васльи пэлэштЫш.

—Аль звэрвлэ ак пыртэп маныда?..

— Укэ, нЫнЫ кЫзыт цилэн шарык гань ылыт... Пыртаг. Тылжы тЫшкЫ ак шо машанэт ма? ТЫштЫш тЫшкэвлэм, шудым вашток тыл нылал нэлэш—тЫштЫ шЫнзэн тырхаш ак ли лэш.—Лука маньы.

Лукан шамак ЫнЫэндэrvымлэок шЫргЫ логЫц ик вэрэ йакшар пэлэдышлэ тыл салым цолт кайын колтыш. ШЫкшЫжЫ, пЫцкэтэжЫ со ныгыдэмэш вэлэ.

Васльи мэгЫрэл колтыш вэк.

— Лука кугуза, Лэксэ, кыцэ гЫнЫт пЫrvэныэвлэш, камалэвлэш кэчэлтЫмэдэ, мЫнЫмэт иктэ кок царкэмэш йалштэн пиштэмэдэ, вара вЫдэш кодыда, ЫшкэжЫ йяр гач ин ванчэн кэрдЫдэ—манын Васльи сасла.—МЫнь гишанэм малын йамыда вара,—манэш.

Васльи лИшкок тьотья пугЫрнэлы:—ЫшкЫмэдЫм ит тырыж,—ольэн ма-

ны:—Лэксэ йамаш ак пу. ПЫсЫ Ыrvэзы—толкан комсомольэц Ылэш. Вывтышток шалым йамдылэл шЫндэ. КЫзытэш нэ, вЫдым йулдалок, тэвэ сухарим пырылал. СилаэдЫм погалток.

Йяр тЫrvЫштЫ тавар йук шакташ тЫнгэлы. Лэксэ тЫнЫнЫш кожым чоккэ роа. Цудыш шактыш—кож вуй вЫдышкЫ вулт шыралт вазы.

— ИктЫт у...—тьотья пэлэштэнэт Ыш шокты, тЫнэмок тырлэн шагалы. Улыц сусЫрЫн тЫнэмок адэм йук сЫгЫрэл колтыш, вара эчэ тэгу лудЫшЫн урмыжал колтыш. ТИдЫн паштэк вЫдышкЫ тама пышлыуп кэн вазы. Вара йывышт тырлэн кэш.

Лука тьотья лудЫн кэшЫ Васльим вэрэшЫжок шЫнзЫктэн кодышат, Лэксэ докы кыргыжы. Лэксэ ваштарэшЫжЫ толэш. Пор ганьы ошэм кэн, сЫнзэжЫ пиш когон лудшЫлэ йыла. Шалахай кидшЫм сэкэлтэн, кЫнЫэрвурды гЫц улыцрак кидшЫ шушыргэн тама—вЫр пЫрхэ вэс кид лапажыдон пЫзырэл шЫндэн гЫнЫт, вЫrvЫм цэrvэн ак кэрдт.

— Ма вара лиц? Кү тэнгэ?—шүлэштылыын Лука йадыштэш.

— Тырлай—мылойэц тэнгэ вэлэ пэлэштэн кэрдЫ. Лука тЫдылэн йулдалэш пуш, шушырэшЫжЫ эчэ тамагань ЫлЫштэшвлэм пиштЫш, тыгыр пачдон йалштэн пуш.

— Ух! — Лэксэ когон шүлэлтэн колтыш.—КэлтЫмэшэшЫжЫ, трүкЫштЫ мЫнЫм орт лэкмэшкЫ лудЫктэн колтыш. Сырмы. Кожым йөрэн валтышым, тЫдЫ шолгэнзЫ лЫвэлэн тылгыц йЫмэн шЫнзЫн ылын. Кож вацмашэш пиш когон лудЫн колтэнат, мЫнь тураэмок тэrvэгштэн лэктЫ. МЫнь кок кидэ кычэн укш роаш таварым лүлтэл шагалынам ылы. ВЫлкэм ышмаражым кэrvэлтэн шЫндыш, кЫчшЫм шэrvэлтэн лыкты—тэвэ—тэвэ вЫлкэм тэrvэгштэ. МЫнь пиш когон лудЫн саслалтэн колтышым. Тавардон роал шЫндышЫм, пэлэ йактэ шүжЫм пЫчкЫн шушым. ТЫдэт лудЫшЫн урмыжал колтыш, мЫнь вЫлкэм тэrvэгштЫнэжЫ ылы—ик лапажыдон вэлэ кидэм ыдырал шоктыш. ТЫшэк таварэмэт йэrvЫшкЫ сЫсЫрнэн вазы. ТЫдЫн турэ йэrvят тура тЫrvэн, кэлгы, эчэ каршавлэ

шуку киат. Таварэм биндэ йамы, шалымат биндэ бштэн ана кэрдт.

Лачоккк вэс таваржы иктынат укэ... Худа паша лин колтыш.

Мардэж эчэ когоракын йарышкыла бифылал колтыш. Ныгыды когэр шыкш вбид тйрбйшкок лывшалт толыы, звэрвлэн шынзбймбй ошма сир йалымат пйщок мўдэн шбндбйш, тылжат пасна салымын агыл, тыл стэньалаок цулгэ толэш. Шокшы пыш йыжгэ вэлэ лишэмэш, тылвуйвлэ мардэжэш караклаок вуй гач колтыктат.

— Йамашок вэрэштэш тама!— Васлыи когон ойхырал сьгырбальбй.— Мбнбйм вбдбйшкбй шуэн колтыдаок, йылэн колымашгбйц, лучы вбдэш колаш!.. Бйшкэжбй сир тйргбйц ымбакырак шблмбдэ.

— Эх, шўмбэлкэ, мбнбжбй йар пындашкы вэлэ ин шоам бйшкблэ— тыо тэа ольэн пэлэштбйш.

— Мбнб тэ гбйцдэ ныгышкат ам айырлы— Лэксэ маньы.— Ну, Лука кугуза, айда йблэрэк пожар ваштарэш тылым пижыктэн колтэнэ. Эчэ тэнгэ пугайэн анчэнэ. Мардэж, йур агыл гбнь, пижыктбймбй тыл аьбат палшэн пуа. Йблэрэк, пбйсбнбйрэк тэрвбнблмб! Тбньббн кок кидгэ тбйрбйслэ, мбнббн иктбйт вэлэ коды. Йблэрэк! Тылым стэньалэ пижыктэмэ— тэвэ ти тбйшкбгбйц тбнгбл, пакыла кукшы лўлпэш пижыктбй. Спичкэм ит бйжблбйбй. Погэн шалгаш вэрэмэ укэ.

Кок эдем кым кидэ кахырэн-кахырэн, тагатавлээш кыптэштблтбн, тылвлэм пижыктбл кыргыжталыт. Кукшы рэгэньбйм, кыныжым ик арашкы аралалытат, пиш талашэн цбйтбйрбйшбй киддон тылым пижыктэш кбйрэдблбйт.

Шбйргбй пожар ныгынамат воздухым кўшкблэ шывшэш йбйргбйцшбй мардэжлэок воздух шывшылтэш. Сэдбнгэ вбш пижыктбйш тылдон пожарым цбйрбш лиэш... Лука дон Лэксэн пижыктбйм тыл пожар ваштарэш кэаш тбнгблббй. Тэвэ кок тыл вбш лит вэлэ: Лишэмбйт-лишэмбйт, вуйта йбйвш шагалтэн кок кавалэри полкы вбш кыдалыт. Тэвэ ббш кыдал шоэвбй, тылышттым коктын кўшкблэ пбйтбйрбл лўлтэвбй, мўгбйрэн толшы кого пожар тыл изиш тбймлэнмблэ кайы— йори

пижыктбймбй тылэт пожар корным арэн шагальы.

Шбйргбй пожар йортбймбй годым тэнгэ шбйрэнкок вбш тылым пижыктбйт. Йажон пижыктбймбй тыл когон палша— тылжым вэлэ пыток анчымла, рэгэнь мычкы тўгбй лэкмбшгбйц пэрэгбймлэ. Канавам капайаш кэлэш, кыныжым шэргэн шуаш. Кым эдэмлэн тидбйм бштэн шокташ агыл— кымынбйштын кым кид вэлэ улы бйшкблэ.

Шбйкшэш, шыцэш Лэксэ дон Лука тыотэа викок шимэм шбнзэвбй, Лэксэн йукшат арлэн кэш.— Ну, Васлыи, йылэн кэмэшкбй, лучы вбдэш валэн колэнэ— маньы, тбйрбйс кидшбйдон Васлым конгыла лбйвэцбйн кычальат тувыгэ йарбйшкбй шбйвшэдэн валтыш. Васлым каштарэм манын бшбйт шаналты, тылгбйц йблэрэк ытараш цаца. Ик вэрэ Васлым йажонкок сэнблтэрэн шбндбйш тама— тбдбй саслалтэн колтыш вбк. Лука тыотэан шбйргбйшкбйжбй йылыш кожукш миэн сэпнбйш, пандашыжат когэргэн кэш, каваштыжат йылэн кэш, йблэрэк шывыр-шувыр вбдбйшкбй пырэн шагальы, йбйгбйрэ вацшы кок пўшбнбйм пидбйшдон йалшташ талаша.

— Васлым, тишкы-кок пўшбнгбй вблэн пишток— маньы.— Кыцэ гбньбат тырхым сэмбнб тэнгэ шалгэнэ, тырхаш ак ли тбнь, вбдбйшкок пырэн шбнзбнэ.— Лука маньы.

Тыл со лишэмэш дэ лишэмэш. Звэрвлэн шбнзбйм нэркбшкбй Лэксэ анжал колтыш— тбйштбй тбйшкэр дон кужы шудэт мўгбйрэт вэлэ йылат.

Звэрвлэ гишбн Лэксэ бшбйт шаналты. Бйшкэйт пиш когон йангылэн шбнзбйн, кид-йалжат биндэ викок шалдыргэн кэш. Блэш-колаш манмэт биндэ когонок ак ойхырыкты...

Вургымла кидшбйдон пўшбнгбйм элтэлэн, шалахай кидшбйм пиш когон кэрэцбйт вбдбйшкбй цикбл-цикбл лыктэш, вара пиш йасын пушбнгбй вблкбй лўлтэл пиштэ. Лэксэ ваштарэш шўдбнгбнь Лука тыотэа шалга. Когыньштын лошты— пэлэ йактэ вбдбйштбй— шамгбйц лэкшбй Васлыи киэлтэ. Тбдбнбнбнь вуйжым Лукадон Лэксэ лўлтэл кычэнбйт. Тырхыдымы шокшы толэш, шбйкшбйжбй шўлблтэн колтэт. Кынам-тинэм вуйшттым нортблтэт, Васлын лицбшкбйжбй ырдон вбдбйм шавбйктблбйт.

— Ләксә, Ләксә, колат? Тама аһһәт тывә рожга. Ләксә колыштама. Ма вара тиди? Күшкәи аңчалок—ма вара тийштәи сәрниләш! — Ләксә вуйжымат ак лүлтәл, вөидышкок сәкән шьндән. Тьдбм тьотба үпщыгыц кычышат, вуйжым лүлтәлбй.

Пиш йасын Ләксә вуйжым күшкәилә лүлтәлбй. Лачокок—вуйшты мыртны вуйта тамагань кого кәк рожгән әртән кән. Тәвә эчә вәс рәдбй, кымшы рәдбй әртбш—тамам сәрниләш.

Ләксә шанәнәт ак кәрдт Кидшй каршта, йаңылән шьнзбн; вуй шамат укә ганьок. Йылән кәшш вәлә бнжбй ли, тәнгә Ләксә шаныкалыл шалга.

Ләшәншбй—„Йылаш ана пу“ манмыжы тама потыкәлә вәлә чучын колтыш.—Тәвәш йылаш шьнә пу. Ана пу, ана пу, манына, кыцә аһһәт ана пу, манын Ләксә шаналтыш.

— Ләксә, шижбмә йә, Ләксә!—тьотба пулышыжыгыц брзә, — колат, мәнмәм сьгәрәт.

Лачокок, сьгәрббмбй йукым Ләксә колын колтыш. Тәгү нбнбм сьгәрә, —кышты ылыда?—манын йукым пуа. Ти йукәш Ләксән силажат тагышәц вуйта пырән кәш. Кыцә кәрдтмбн улы силажыдон саслаш тбнгәлбй. Сагажы тьотбаат сасла. Йылыш укшвлә, тылвуйвлә вьлкыштәи вилбт. Нинбй шькш логыц утән кәшшок саслат. Шькшбм нәлбн шьндәтәт, тырлааләйт, йонгәштәлбт эчә саслаш тынәлбт, нбнбн лошты пәлә йактә вөидыштәи пәлә колышы ганьы Васлыи киялтә.

— Тәнгвлә, Кожла сола советбн, партын дә комсомолын йәчәйкбвлән, Осоавиахим йәчәйкбн, цилә толшы труйыш халыкын погынымашым пачына. Мәнмән лишнбшбй шьбргбй пожар гижән, пожар ваштарәш кьрәдәлмбй гишән моло воздухыц кьрәдәлшбй отрядбн начальнык Корнылов тәнг, докладым кәләсэн пуа. Корнылов тәнг, докладәдбм тбнгәл кәрдәт.

Кавашты пинжәкән, саалтак форман, клоной сьнзәйән кужы әдәм стбл вьлән кок кидшбйдонат тькьбәлт шагалы.

— Тәнгвлә!—маньы. Мбнь мытыкын кәләсэн пуәм. Әртбш тьлзбн

20-шы числан крайын тбнг алашты пожар увәрбм колын колтышна. Тәмдән лишнбш районышты пишок когон шьбргбй йыла—манын увәртәрәвбй. Аһһәт *тамазар* тьжәм *га* кымдыкәш йажо ләс йылән пбтбш, кого мардәжән кукшы игәчбй шалгымашты ти пожар эчә когоракын, кымдаракын шәрлән кәрдәш ылы. Кого пожарәш крайлан вәлә агыл, цилә Совет сойузланок пиш кого әксбк лин кәрдәш ылы. Мәнмән сәндәлбкклән ләс кьзбт процок кәрәл ыләш. Ләс әдбрвләм вәскид сәндәлбквләшкбй выжаләнә, тбшәц кәрәл машинәвләм, социализм стройаш молым кәрәлбм кандәнә. Индустриализацим виәнгдәрәш ләс кого палшыкым пуа. Ахальок когонжы тәмдән районышты—Нужйәр йбр, какльака йәр сага, Кого йәр турә йылаш тьнгәлбн ылы. Бшкәок пәләдә—ти вәрвләштәи лач йажо йакткәржок кушкәш. Тбштәи толшаш иәш рошашлык тьәләнбвләм пбчкәдән шьндбмбй ылын. Тәл пәшәлән цилә йәмдблән шоктымы ылын: ровочыивләлән бьлбм вәрвләм йәмдблән мимбй, корнывләм шүдбн шоктымы. Тиштәш шьбргбй виок йылән кән ылгәцбй, пишок кого әксбк лин кәрдәш ылы, экспорт материал йәмдблбм планымат толшаш ин йәмдблән ана кәрдт ылы.

— Сәдбндон край организацивлә тәмдән лишнбй бьлбжшбй пожар ваштарәш шагалаш пыток пынзал лыктәвбй—вәрбштыш халык силадон кьрәдәлмбй вьлән, крайгыц палшыкым пуаш бштәвбй. Тә бшкәок пәләдә—крайын брды алагыц тәмдән докы 200 км. *утларак* лиәш. Тбшәц әдәмвләм погән колташ—йбнән агыл. Пәшә әдәмвлә промышльәнность пәшәштәи кәрәл ылыт, тбшәц әдәмвләм кьрбн нәләш йажәш ак ләк ылы. Тәвә сәдбндон шьбргбй пожар йортәш тәхныкбй палшыкым пуаш бштәвбй.

— Тә бшкәок пәләдә — Йакшар арминә Совет сәндәлбк граньидәм йьдәт-кәчәт оролән шалга, тәнгә оролән шалгымы лоштыжок эчә социализм стройымашатат пәшәлән шалга. Пожар йортәш Йакшар армигыц Осоавиахимлән кок аэропланым пузбй: иктбм куштылгым—йбр аңчылт сәрниләш, вәсбм когом—истрәби-

тъяльбим. Ти рәшәнһәй лыкмыкы 7 цәшһышток мә кок аэропланәш чоңәштән ләкнә. Лачокшым кәләсәш гынь аэропланвлән арава вәрәш пышвләм пижыктһышнә, араван аэроплан вәрәш гидропланвләм бһштән шһндһышнә. Шһргһй лошты аэропландон валән шһнзәш ак ли, шһргһй лоштышы ксго йәрвләәш гидропланвләлән шһнзәш лиәш.

— Мә, кок льотчиквлә, сагана эчә ик химик—Борисов тәң—чоңәштән ләкнә, истрәбитһыль аэропланәш хими әдһрвләм, пожар шлангвләм, кок насосым, молы кәрәл инструмәнтвләм шывштән кандышна. Вһргәчһн ирокок тишкһ миән шона, тыл йортһышһ штабдон дә молы организацивләдонат свәзһм бһштһышнә.

— Тидһн пәштәк мәнмән экспедици икәнәшток кок сәмһн пәшәм бһштәш тһнгәльһй. Борисов тәң вуйлалтымдон тыл ваштарәш, хими әдһрдон кһрәдәләш тһнгәльвәһй. Кыцә тәнгә кһрәдәлһнһйт, варарак кәләсәм. Аэропланвләжһй йылышы вәрвләм анчаш дә ма кәрәл пәшәвләм штаб шүдһмһдон бһштәш тһнгәльвәһй.

— Сәк пһтәриок мälәннә йылышы вәр йыр анчал сәрнәш вәрәштһй. Мә кок машинәдон иктә мазар цәшһышток йылым вәрвләм анчән пәлән шоктышна, штаблан кәләсән пәлһкһтһшнә. Тһнәм ижһ тыл йортһышһ эдәмвләмәт кәрәл вәрвләшкһ толкын колташ пәлһмән ли.

— Когон йылымы вәрвләгһйц пасна мә эчә шука вәрә токо вәлә пижмһй вәрвләм цаклән шоктышна. Мәнмән кәләсһмһй статьян тһшкһй йһйләрәк эдәмвләм колталтвәят, изи тылвләм выртышток әрән нәльвәһй. Тәгәнһ пожар игһвлә, жәпһштһй йортән шоктыдымыкы, кого пожарвләшкок шәрлән шоктат, вара нһнһм әрән шокташ когон йасы лиәш. Мә изи пожарвләлән шәрлән шокташ ирбһкһм шһнә пу.

— Пақылажы мә изирәк аэропландон соок анчылат сәрнәш сөрәнә ылы, кого машинәдон кәрәл вәрвләшкһй әдһрвләм, матһериалым, эдәмвләмәт шывштән-шывштән ситәрәш шанәнә ылы. Тәгәнһ пәшәшкһй шагал шһнә шокты.—Ик вирдон мыгәдәлт кәшнәй.

— Штабышкы тъяльфондон тәгәнһ увәрһм пувәһй: Нужйар дон Какля-

ка йәр лошты тылым халык цәктәрән кәрдтә, бһшкәят тылгһйц цәкнән шһлһн, манһвәһй. Эдәмвлә кү кыцә кәрдһн тылгһйц шһлһнһйт. Цилән ләктһнһйт, кым әдәм вәлә ләктһн шоктыдәлыт. Нужйар сагашы сир йаләш йамын кодыныт тама. Тидһ кого ойхок агыл ылнәжһй, дә тһй вәкблә тыл сәрнәл кәмбжһй лүдһктән колтыш. Аэропландон анчән каштмына гоным Нужйар йһйр тыл нәлһнәт колтән ылы. Сәдһнә ти кым эдәмвләм сир йалышкы поктән пыртән—нһнһн йһйр кым вәцһн тыл мүгһрә, толәш, нһлһймшһй вәцһнжһй кәлгһй кымда йәр әрән шһндән. Штабышкы кәләсәш пырымына гоным Нужйаргһйц толшы колоәцвләят тһшток ыльвәһй. Нһнһй—Нужйар вәс тһрһштһй (йылымы вәлнһй) ик пышат кодтә, манһн кәләсән пувәһй. Сәдһндон тһшәк әрһмһй эдәмвлән кого сүсһйр лишәшлык ылы. Здорова эдәмвлә ти шөргһшгһйц кыцә гыньәт ләктһн кәрдтшәшлык ылнәштһй—шалым бһштән кәрдһйт, вәрәдон әль кәшкәдон, йәргач ин ванчән кәрдһйт ылнәжһй. Тәнгә здорова эдәмвләлән сһсһрнән ләктәш йасы агыл. Ти кым әдәм лоштыжы иктһйт—Виктһйр Васльи пожаргһйц шушыр йалан ләктһн, манһн кәләсәвәһй.

— Ти эдәмвләм кычәл моаш когорак аэропланвләм колташ кәнәшәвәһй. Ти машинә кым эдәмбһм нәлһн кәрдәш. Мһнһй виктәрәш шһнзһм, Нһвәров тәң вәр оролаш, тһшлән кәәш шһнзһй. Йамшы эдәмвләм момыкына, циләштһймок икәнәштһй нәләш сөрһшнә.

— Нужйар донышы сирйал турә әртһмһнә гоным, эдәмбһмәт агыл йәржһмәт шһкш логһйц цуц-цуц вәлә пәлән шоктышна. Кок-кым рәдһй йәр йһйр сәрнәл әртһшнә. Мә ана уж гынь, улһйц әньәт мотор йукнам колын шоктат, аранам ужыт, вара вһд вһлән вазалмыкы әньәт кыцә гыньәт токынала миән шот манһн шаналтышна. Анчәнә, тәнгә бһштһмәт һнһнәлә ак ләк. Пәлоостров кымдыкәшок тыл нәлһн шоктән, кышты-тиштһй тһйр мычкы вәлә эчә пижтһмһй вәрвлә кодыныт, пһцок шһкш нәлһн шһндән. Бһндә кыдын турә эдәмвләжһм кычәл момыла вәлә? Чоңәштән сәрнһмһнә гоным эчә сәдәт ышышкына вазы, йамшы эдәмвлә күшһйц

палшыкым ак вычэп, сэдйнгэ тыл йу-кышты, тыл салым шужгыжмашты мотор йукшат нынблән ак шакты лиэш, мәнмәм цакләнәт ак шоктәп, манын шаналтышна.

— Йара эчэ турәш лин колтышна. Ик вәрэ, тыл нәлтәм вәрйшты вик төрйн кәшй изи тыл соты рәдйм ужын колтышна. Тәнгэ төр йшкә турәшйжй тыл ныгынамаат пижын ак кәрдәт, әдәм кидтон вәлә тәнгэ тор рәдйн тывләм пижыктән шокташ лиэш.—Әдәмвлә ти кытлашты лишәшлык ылыт, манна. Тидын турә сәрнәш тынғәлнә. Әдәмвлә йасышкок чучыныт тама, тылым колташ цацәнбйт. Ваштарәш колтымы тыл нымат палшыдә, тидым күшйц йажонок ужына. Шыкш эчә когәракын кусланалташ тынғәльбй, тыләт йәр тйрйшкок лишәмәлтәш. Әдәмвләжйм ныгыцәйт цаклаш ак ли.

— Мә йәр вйлән вәш тыл колтымы лишкырак вазал шйцнә. Йәр тйрйшкок шбнзәш йш ли—йөрйәлт вацшы пүшәнгй мычашвләш машинәнәм пыдыртән шумашгйц шәкләйншнә. Шыкш лошты сир тйржәт аккай ылы. Мә саслаш тынғәлнә—ваштарәш ик йукумат ак пуәп. Тынәм вара Ньэвәров тәг кәм дон вйлвәл выргәмжйм кыдаш шуш, сир тйрйшкйллә ин кәш. Сирйшкйжжәк ләктәш ак ли ылын. Вйд тйрдон шувыртатыл кынамжы ин, кынамжы ашкәдйн—со пақыла саслән кән. Вара ижй вәштарәш йукум колын колтән, кымыншыштымат ужын колтән. Коктынжы—Сәмон Лука дон Вәшняков Ләксә, шүдәг вйдйшты шалгәнбйт. пүшәнгйвлә вәлән кәчәлтйнбйт, кымшы әдәмбм шушыр тәгбштым тй пүшәнгйвлә вйләнәткә пиштәнбйтәт пәрәгән кычән шалгат ылын. Тидйжй шам гйц ләкшй кйән.

— Пақылажы Ньэвәров тәг кого шушыран әдәмбм гидроплан йактә шоктән, циләштым кабиньәтйшкй пыртән шбндйшнә. Вәшняковат шушыргымы ылы-кидшйм сырмы шушыртән. Вйд гйц гидроплан кузыш, вара иктә луцкы минутгышток когыныншыштынмат шушырвләм пидйн пуэвбй, нбнбм пукшәвбй, кандәрәвбй.

— Отрәднә эчә иктә кым кәчй нәрйк тыл йортйш палшыш. Когорак машинәдон тамазар гәнәк вәрйн-вә-

рәлә кәрәл сәмбн әдәмвләмәт, әдыр-вләмәт шывштән каштна, изирәк ма-шинәдон тыл пижмбй вәрвлә гишән моло әжәд мишнә.

— Борисов тәг хими әдырвләдон тылым йортйктән шалгыш, кандым запасгйц йортйшбй йарышвләм йшгә-вбй, вара ти йарышвләдон йори шүдмй просәквлә мычкы пүшәнгйвләм, рокшымат пырхән нөртәвбй. Йарышвләм йштәш брәзентйн бакым кандәннә ылы. Вйдйм йәргйц пәлтйдон шлан-влә мычкы кәчәйвбй. Тәнгэ пйрхән шәвйктйшй шйргй кыыж-рәгән, укшвлә, кукшы шуды моло, пүшәнгй-вләжәт вәсәок ак пижәп.

— Труйыш халыкын пыт кычымы-дон, Осоавиахим экспедйцин тәхнычәски палшымдон шйргй пожарым викок пйсләндәрән шоктышна. Тыл-лан пақыла шәрләш ирйкым шбнә пу, варажы викок йөртән сбнгйшнә. Әнбәт тамазары шүдй тйжәм йажо пүшәнгйвләм пәрәгән кәрднә, вйцйәш план сәмбн индустриализацим шә-рәш корным шбнә пйтәрйктй, тидйн вйлән эчә анзыкылала кәрәл та-мазар мйльон тыгыдәр пүшәнгйвләм ытарән лыкна.

— Тәгвлә, мбнә эчә шйргй тыл вәштарәш кйрәдәлмбй йөнвлә гишән тәләндә кәләсәлнәм. Шйргй пожар лачок государтвын әксык ыләш. Тәгәнә пожарвлә годым шйргән сәндәйквлә, мәнмән СССР-наат, пиш шуку пайдам йамдән шуат. Сәдйндон вәт бндә цилә вәрәок шйргй пожарвлә вәштарәш пыток кйрәдә-лбйт, тыл йөртйш йөнвләм кйчәлбйт. Мбнә чбдәнрәк шйргән государтвы-влә гишән ам кәләсбй, нбнбй йшкә сәмбнбшты кйрәдәлбйт. Изиш Кана-ды гишән кәләсәләш вәрәштәш. Ка-надышты мәнмән ганбок шйргй лоп-ты ольән йогышы әнгйрвлә кого йәрвлә ылыт. Канадышты шйргй по-жарвләм кыцә йөртәт вара?

— Канадәцвлә гидропланвләдон тыл вәштарәш ләктбйт. Аэропланвлә-дон чонгәштбл пожар вәрбм ачән пәләт. Иктә лу и годшән тәнгә йш-тәш тынғәльбйт. Кйзбйт эчә күшйц хими әдырвләдон йөртәш шанат.

— Бндә тә йшкәок кйрәтйшток хими әдырдон тыл йөртймбм ужыда. Кйзбйт учонывлә тыл йөртйшй по-

рошокым мон бштынэштэ. Порошокшы лачокок вбдгыц йажорак линежы: лүлташ куштылгы дэ күшыц вбцкбж пыракла вбсбктарашат каньблрэк лиэш. Тэгэнь порошокым бштэн лыкмыкы шбргб пожарвлэм выртышток йортэн шуаш линежы. Вэскидвлэшты эчэ кышты-тиштб порошоквлэдон шбргб локтылшы шукш-кавшангывлэмат пушташ тбнгальбнт.

— Тангвлэ, мәнмән сәндәлыкбштыш труйышы халык, комуньист партын виктарбмбдон цилэ пашаштышлөк ти пашаштат каниталист сәндәлыквлэштышб тэхныкым поктэн шоаш, эртэн кэаш бштэн. Шбргб тыл йортбмаштат Канадым эртэн колташ-кэлэш. Авиаци дон хими пашб мәнмән йажон кэб, учоныйвлэ, тэхныквлэ ти пашаштат пачэш ак кодэп—йөнбм кычәлыт, бштат. Цилэ труйыш халыкланат ти пашашкы ви-кок ушнаш кэлэш, науки эдэмвлэлән палшымашым пуаш кэлэш.

— Тэвэ ти шбргб пожар йортбмашток авиацин дэ химин силажым ужын шоктышна. Сэдбндон мбнь тәмдәм тэгэнь пашашкы ужам—цилэ колхозвлэшты, солавлэшты Осоавиахим йачәйкывлэм организууйыда, нбнблән пашб видаш кэчбньок палшэн шалгыда. Осоавиахим тэгэнь кого экейк лимб вэрәмәнәт, айыртәмбнжок вырсы годым кого палшыкым труйыш халыклан пуа.

— Бндэ эчэ увэртарбмлә кок-кым шамакым кэлэсэн пуэм. Нужйар тырбштыб нәлмб эдэмвлэ лошты ик комсомольыц, Вэшняков Ләксэ ылы. Ти погынымашты лоштыда кбзбт тбдб укэ—кидшбм лицаш кэш. Йажо млойэц ылэш. Бшкэжб ик йукумат бш лык. Тангвлэжб вэлэ пашажб гишән кэлэсэн пуэвб—Ләксэ агыл ылгэцб коктынат йылат ылы. Ләксэ пыток шалгэн мыштэн, ытлаат ләктәш йөнбм мон. Тэгэнь шанэн мыштышы, смэла эдэмвлэ кбзбт мәләннә когон кэрәл ылат.

— Солашкы шывштэн кандышнаат, шушыржым йалштымыкы, пукшымыкы моло, амалаш вазат, пбц амалышы эдэмок со—Йылаш ана пу! Йылаш ана пу!—шайланымла попән киш. Тыл йортбмаш ышышыкы пинббдын вазын ылы тама. Амалән кбнбл-мбкыжб шбргб пожар гишән попаш

тбнгальбмәт, Ләксэ тидб гишән вэлэ попаш тбнгальб. Сэдок йадыштэш—кыцэ, магань статбан шбргб пожарым йортбмлә? Магань тэхныкбдон тылым сбнгбмлә?—манэш. Ужам—эдэм кбшбдонет тапката ылэш, вуйжат калпак намалышташ вэлэ агыл, йажон шанэн кәрдэш. Вара тбнәмөк тбдблән Авиатэхныкумышкы тымән-нбш пыраш маньым, зайавләнбм сирәш шудбшбм. Ти погынымаштыда рәкомәндацим тидблән пуэдә гбнь, эчэ йажорак лиэш. Тымәнб ләкмбкыжб авиаци ровотнык лиэш—шбргб пожар ваштарэш кбрэдәл кәрдшб спэциалист ләктэш. Бшкэ шанымыдам кэлэсбдә, кангашәлдә. Мбнбнбн шамакэм пбтыш.

КОРНИЛОВ ТАНГЫН ДОКЛАД ПАШТЭК ТЭГЭНЬ РЭЗОЛЬУЦИМ ЛЫКТЭВБ.

1. Кожла сола районыштыш труйыш халык кбрәтбшток бшкэ сбнзәжбдон гидропланвлән дэ Химин тыл йортбмаштыш самылым ужынытат, Осоавиахимлән пашажб вэрц кого таум кэлэсәш—эчэ пакылаат кэрәл годым кбрэдәләш палшән шалгыжы.

Погынымашты ылыш эдэмвләлән циләлән икбдәнбнб Осоавиахим члән-нбшкы пыраш, цилэ колхозвлэшты, солавлэшты йачәйкывлэм организу-йаш.

Осоавиахимбшкы члән окса тб-лымбгыц пасна, циләлән кым кэчәш-лык пашб тарбм воздухгыц дэ хими әдбрдон тыл йортбмаш фондышкы пуаш. Тидбнгыц пасна эчэ циләнок ти фондышкы район мыккы оксам погән кашташ.

2. Вэшняков Ләксэ шбргб пожар годым бшкбмжбм гәрөйла анчыктыш, бшкбмжбм бжәлббдөк тангвләжбм тылгыц ытлән лыкты, молы вэрәмәнәт комсомол йачәйкы пашашты цилэ вәрөк пашам пыт кыча—колхоз организууйаш когон палшыш, ләс ромаштат, шал йоктарымаштат, лыдмы пөртбштат соок пашам ви-кок бштэн миш. Сэдбндон мә цилән бшкэ погынымаштына, Вэшняков Ләксэ авиатэхныкумышкы, здоро-важы ситә гбнь, пырташ йадына.

(Зиновйэв С. Я. сәрән.)

Самыньвләм төрлән, мары литьэратурнам йажозмдәнә.

Мары йшкәжәт культур сәмбнь па-чәш кодынат, йбләмбжәт пиш нужда ыләш. Руш кугижәт марылан культур шәрәш ирбкбм путә. Октявбйр лимбк вәлә мары йбләм литьэратуры шәрләш тбнгәльбй. Тбнгә гбньбәт, мары лыдышнавлә чбдбй ылыт. Малаын вара? Кыдыжы эчә большәвистски критик манмәдбм ак йаратәп. Изиш вәлә пәләштәләт—төрөк шбйдәшкән колтат, сирәшәт пырахән шуат.

Тбнгә гбньбәт, мә сойтөк большәвистски критик гбц пасна йажо литьэратурым, социализмбш сбгбйрбш, классло литьэратурым бштән ана кәрәдт. Тбнгә гбньбәт, критик сирбшнәвлә чбдбйн ылыт. Кәрәләш ак пиштәп.

Сәдбйндон, мбнь изиш самыньвләм ужын гбньбәт, сирәш цацәм. Тилоштбй, „У сәмбйн“ йанвараш журналышты тәхәнъ самыньвләм ужмыла чучым:

1. Кыды лыдышыштыжы сәмжбм (ритбймбм) ак тбшләп. Сәдбйндон, лыдаш пиш нәлбй, лыдышым пыжгайыш корнывләм пыртат. Шамак толшы, нәлшәш Крөлыкөвын лыдышым („Кокшы вбц и пәшәш сусун мә ванчәнә“). Ти лыдышым шукужөк амфибрахий манмы сәм дон сирән. Тбнгә гбньбәт, вәшт сирән шоктыдә, вәс сәмән корнывләм лошкы пыртән колтән, сәдбйн дон лыдаш сәмтбм корныжы әптбртә. Шамак толшы:

Коммпарты видбмән
Прольәтар ташкальы.
Прольәтар паштәкшбй
Труйыш хрәсән ташкальы.

Ти остатка корныжы аңыл корнан сәмбш ак пыры. Вәс сәм лин колта. Тәнгә вәштөк куплөт покшакы мола вәс сәмән корнывләм пыртән миән. Тәнгә сирбмәш лыдышым локтыләш.

Чалымскин лыдышыштыжат шуку вәрәжөк сәмжбй воксөкө йамын кәй.

Шужгышы Днбәпбйрәт гач
Граньит пуә киәлтә.
Комуньист парты видым дон
Тидбм бштән шоктәннә.

Ти куплөтбштбй сәмжбй пыжгайыла шбйндбмбй. Лыдаш пиш нәлбй.

2. Кыдыжы эчә сирбмәштбй искусствәннбй ударәнбм лыктыт. Сәм статьяжы тәнгә сбгбйрәләш кәләш.

Йбйрбм йбйр шаналтән

Өрбнок колтән вәт.

Мә „Йырым йыр“, „өрбнок“ колтән шамаквләштбй тиштбй, ана сыгбйрәл. Мә йбйрбм йбйр, „өрбнок“ лыдына, попәнә. Тиштәкән искусствәннбй ударәнбй ләктәш. Тәнгә сирәш ак йары.

Тошты сәмбм,

Пбцкәмбшбм

Шайыланна кодәнә (Фәр.-Сид.)

Тиштбй ритбм сәмбньжбй „пыцкәмбшбм“ манын лыдаш вәрәштәш. Мә тәнгә ана лыд ана попы. Мә „пыцкәмбшбм“ манына. Тиштбй искусствәннбй ударәнбй ләктәш. Тидбй гбц карангаш кәләш.

3. Эчә мәнмән сирбшбйвлә сирбмбштбм йажон ак аңчәп. Кидгбц кәжбй манын сирәт: сәдбйндон сирбмәштбштбй пиш кого самыньвлә лит. Ик вәрәжбй ик сәмбнь попат, кок ашкылым вәл ашкылтат, вәс сәмбнь попат. Ик вәрәжбй кулак вәштәрәш, вәс вәрәжбй кулак сәмбнь попышывләлә сирәт. Нәлшәш тәвә Чалымскин лыдышым. Тидбй ик вәрәжбй тәнгә манәш:

...„Шбйргбй воктән, нырвлә воктән

Шужгыш Днбәпбйр йогалта“...

Вәс вәрәжбй тәнгә сирә:

...„Днбәпбйр тбйржбй йолток цәрә
Ошма вәлә йшкәлә.

Тбштәкән курым годшәнок

Морән пирбй каштыныт“.

Тиштбй төрөк кок сәмбнь попа. Ик вәрәжбй ныр, шбйргбй манәш—вәс вәрәжбй ошма манәш. Ошма цәрәнбштбй морән дон пирбй каштыт „манәш. Лачокок вәл? Пирбй шбйргбштбй вәлә ак бйлбй вәл?

Тидбй мам аңчыкта? Тбшлбдбймәшбм аңчыкта.

4. Тидбй эчә тбхәнбок агыл. Көгөнжөк политик сәмбм аңчаш кәләш.

Ик шамакок когон пыжгайа. Ик шамакымок кулаквлӓ йажон пользуйэн кӓрдӓйт. Сӓдӓйндон, ик шамакат тӓрӓк, рашкыдын кӓлӓсӓдӓймӓ бӓнжӓй ли. Нӓлӓнӓ Крольиковын лыдышым. Тидӓ тӓнгӓ сирӓ:

Культур шӓрӓш манын
Пыт тымдаш цацӓвӓй,
Изижӓым когожым
Пӓлӓктӓш цацӓвӓй.

Культур шӓрӓш манын вӓлӓ тымдаш шӓнӓнӓ ма? Махань культурым? Культур кок йиш улы; капитальиствлӓнӓт культур улы. Капитальиствлӓн гӓнӓ культурымат культур манаш лиӓш. Мӓжӓй культур шӓрӓш вӓлӓ тымдӓнӓ ма? Мӓлӓнӓнӓ йардым класс дон кӓрӓдӓлӓш ана тымды ма? Эчӓ тӓнгӓ манӓш: „Пӓлӓктӓш цацӓвӓй“... Ти шамакшы тӓнгӓ лӓктӓш—цацӓвӓй дӓ бӓш кӓрдӓп. Тидӓ оппортуниствлӓлӓн вӓлӓ йара. Нӓйнӓй тӓнгӓ маныт. Мӓ совсӓм цилӓм пӓлдӓртӓрӓнӓ, тымдӓнӓ. Мӓ цацӓнӓ дӓ кӓрдӓнӓнӓ аныкылаат цацӓнӓ.

Пакыла:

„Сусуӓш патырын
Ударнык пыт кыча,
Прогулвлӓ ваштарӓш
Пыт хором йӓмдӓлӓ“.

Крольиков йӓмдӓлӓ вӓлӓ манӓш. Анзыкылаш, дӓ эчӓ тамахань иӓш йӓмдӓлӓ акат пӓлӓй. Кӓзӓйт йактӓжӓй прогулвлӓ дон кӓрӓдӓлтӓ ма? Со йӓмдӓлӓ, дӓ йӓмдӓлӓнӓнӓ вӓлӓ ма?

Кроликков прогульщиквлӓ дон шӓдӓлӓмӓ кӓзӓйт йактӓжӓ ужатӓ вӓкӓт. Тӓхӓнӓ ик шамакок мӓнмӓм ударныквлӓм лӓвӓртӓ. Мӓнмӓн сирӓймӓшнӓ эчӓ прольӓтариатлан пыт йарал лин шоктыдӓрӓк. Тӓхӓнӓ сирӓймӓш дон пыт кӓрӓдӓлӓн лачокок прольӓтариатлан, социализӓм вӓрц сӓгӓбрӓш лыдыш вӓрц кӓрӓдӓлӓш кӓлӓш.

Эчӓ тӓнгӓ сирӓшвлӓ улы:

...Икшӓй вӓйц им

Мӓ тӓмӓнӓ,

Кокшы вӓйц иш ванчӓнӓ...

(Фӓр.-Сидук).

Кынамок вара сирӓнӓт ылын? Ӓль 1 и анцыц?

1-иш 5 иӓш планжым ӓль тӓмӓн шоктыдӓлӓнӓ? Тидӓ мӓнмӓн 5 иӓш планым тӓмӓмнӓм бӓнӓндӓймӓлӓ анчыкта. Эчӓ ик и тама тӓмӓш кӓлӓш машана.

Пакыла:

...„Социализӓм
вӓрц кӓрӓдӓлӓш
анцыл рӓдӓш шагалда...“

Фӓр-Сидукна эчӓ ижӓй шижӓйн вӓкӓт? Кӓзӓйт йактӓжӓй труйышыжы социализӓм вӓрц кӓрӓдӓлтӓ машана вӓкӓт? Ти ик изи факт—когом анчыкта. „Анцыл рӓдӓш шагалмыдам эчӓ йажон пингӓдӓмдӓдӓ“ манмы сӓмӓйн сирӓн ылгӓцӓ эчӓ йажо ылы. Сирӓймӓшнӓм йажон тӓшлӓш кӓлӓш. Ик шамакат, ик сӓрӓлтӓшӓт самынь бӓнжӓй вӓрӓшт.

5. Мӓнмӓн эчӓ шукыжы чӓрвонцы вӓрц кӓрӓдӓлӓмӓлӓ вӓлӓ мӓйлӓнӓм чучӓш. Шукы корны (строка) лижӓй манмыла бӓштӓт.

Тидӓжӓй тишӓц кайӓш. Тамалын ӓнӓйт тӓнгӓ, лимбӓжӓймок кӓшкӓи кӓш кӓлӓш. Нӓлӓшӓш Шадт-Булатын лыдышым. Тидӓ тӓнгӓ сирӓ:

...Ирӓйк вӓрц кӓрӓдӓлӓш

Пичӓлӓйм

Кидӓш нӓл...

...Вӓйц иӓш

Пӓшӓнӓм

Нӓй ишток тӓмӓнӓ...

Малын тӓнгӓжӓй кӓшкӓш кӓлӓш? Шадт-Булат кӓлӓсэн пуай? Мӓйлӓнӓм тама ак кӓллӓ чучӓш. Анцыл кок корныжы ик прӓдложӓнӓк, йӓгӓбрӓ шамаквлӓок, запатойдонат айырлыдым шамаквлӓок ылыт.

Тӓнгӓ сирӓш акли ма:

...Ирӓйк вӓрц кӓрӓдӓлӓш

Пичӓлӓйм кидӓш нӓл...

...5 иӓш планнам

Ныл ишток тӓмӓнӓ...

Шадт-Булатын лыдышӓдӓйм тымӓмшӓвлӓ дӓ коговлӓӓт лыдаш нӓлӓй маныт. Тӓнгӓ сирӓш мӓнмӓн мары йӓйлӓмӓштӓй мӓйлӓм ак йарыла чучӓш. Тӓнгӓок Фӓр-Сидукат ик корнӓш сирӓш лимбӓжӓймок кок корнӓш сирӓш. Шукы корны лижӓй манӓш вӓкӓт.

Мӓйлӓнӓм амфибрахи сӓм мары йӓйлӓмӓш йаралла чучӓш. Мары йӓйлӓмӓштӓй шукы вӓрӓжок ударӓнӓй шаӓйлыны ылӓш. Сӓдӓйндон сӓмдон ударӓнӓй иктӓш толыт. Шамак толшым:

Колхозна, совхозна

Кушкынок миӓт вӓт.

Ти самыньвлӓм тӓрлӓн лачокок прольӓтарски литӓратурым бӓштӓнӓ. Мӓйн паштӓкӓм мӓйнӓйн критик сӓ-

жынь дискусиш сирым паштэкэм йалымат ужам. Мыньы мам самынь критикуйэнәм, йалвләят төрлөдә. Тынәм вәлә лач йажо, прольәтар литературым бштәнә.

Рәдакци гыц: Йановскин цилә сиримыжы донок [мә пыт согласын ана ыл. Кыды вәрәжби тиди утым тодылын, пәрәгибим бштән. Кәрәк тәнгәлә гыньят, [сиримыжы йараләш толәш. Тәхәнв критикби статьявләйи

сусу лимблә. Молвләмат сирәш ужына. Здорový критикби мәләннә пиш кәрәл ыләш, утла шәргым бштә. Критикбижы ик монгыран вәлә бнжы ли. Худа гыц пасна йажожымат, анцылтымашымат анжыкташ кәләш, дж кыцә пәшә кәшәшлык, тыдымат аждымблә. Тынәм вәлә мәнмән писатъәль, поәвләнә самыньыш кәмәш гыц ытлалт кәрдыт, төр корнышкы шагалыт.

ИНВ. № 35

Ответ. редактор—редколлегия

Сдано в набор 5/IV-33 г., подписано к печати 5/VI-33 г. 3 п.л. 63.360, экз. в п. л. Размер 57X105 1/8. Издат. № 27

Райлит № 120 ***** Тираж 500 ***** Заказ № 1261 *****
Типография Гор. Мар. Изд-ва. Козмодемьянск МАО ул. Ленина д. № 11

1911 г. 10/11/1911 г.

Всего в 1911 г. 10/11/1911 г. 10/11/1911 г.

Всего в 1911 г. 10/11/1911 г. 10/11/1911 г.

У В Э Р Т А Р Ы М А Ш

Кырык-Мары издательствы тэгэнь кныгавлам
тиун лыктын:

1—2 шы и тыменьшывлэйин

- В. Бианки. Кишә паштәк—20 к.
А. Фэдэ. Озорнык мөскыйтә—15 к.
М. Пришвин. Шүлөй . . . . . 15 к.
А. Бостром. Кычөлә ик авә пир-
рәй курымжым өлән—25 к.

Ти нәл кныгаштәй звәрвлән өлө-
мәш сәйлән ачыктымь, школ
программы сәмбнь тыменьмәй го-
дым лыдаш керәл ылыт.

3—4 и тыменьшывлэйин

- В. Короләнко. Луды кувлә
лошты . . . . . 40 к.
А. Сәрафимович. Сәмйәштә -30

Изәрәй погром годшы истори
анчыктымь

- В. Гүг о. Гаврош . . . . . 35 к.

Париж коммуей годшы ырвзәй
гишән сиреймәй.

- С. Григорйев. Ёақшар Бакын—35 к.

Граждан ырсы гишән сиреймә

- И. Тургәнәев. Муму. Бәжин
алык . . . . . 55 к.

Российыштәй крепостной права
годшы өлөмәш ачыктымь

- П. Дорохов. Чөрнорай өләм-50 к.

Колчак ваптарәш партызанвлән
кырдәлмәш ачыктымь

- П. Пәршут. Йымдымын мыржы

Литературы сборнык

- Руш литературәгәц сәрбмәй ша-
йыштымашвлә, ләйдышвлә—75 коп.
Ти кныгавлә тәмөнмәшәм ша-
рәш палшат

Массовый литературай

- ИККИ-н XII-шы пленумейн матъ-
риалвлә . . . . . 22 коп.

- Молотов В. Кокшы пәтылзәткәйн
пәйтәрәш йәш задачәләжәй—65 к.

- ВКП(б) ЦК дон ЦКК-ан икараш-
шәй пленумын рәзольуцивлә—35 к

- Гурйянов П.дон К. Бәльйәв
Социализм строймашлән цат-
кыды кәй-кәйлән эдәмвләм—70 к.

- Химически дә воздушный оборо-
нәш йәмдәй ли . . . . . 65 коп.

- Д-р Л. Ф. Курилович. Кучәйдон
кырдәлмәш . . . . . 40 к.

- Б. Волин. Политграмота 1-ш
выпуск . . . . . 2 р. 50 к.

Пәцәтләлтыт

- Пантьәләйәв. Пакәт—
(Будьсновәцәйн шайыштымыжы)

- М. В. Дәгтьаров Тәйнә, тәйдәндон
кырдәлмәш . . . . .

- Б. Волин. Политграмота, 2-шы
выпуск . . . . .

Цилә школывләшкок, сола библиотәккәйвләшкок,
колхозвлә йәйдә, пасна лыдшыеләят бәшкә турәш
ти кныгавлам нәлдә. Тын складшәй Гормаргизейн
торгсәктәйрышты ыләш, магазинвләштәй, киосквләш-
тәй, сәльпо лапкавләштәй нәлдә.

Акшы 60 коп.

1933 ИЭШ

„У СЭМ“ журналым сылыда!

Төнөш ин журнал когөмдөймү-40—48 страниці нәрбі ләктәш тгәлән.

„У сәмбшкы“ у отдәвлә пыртымы. Лымынжок Марксистски—Лөннински воспитаны гишән пүдә сирәлтәш тынәләш, сынлын сирымы—рассказвләм, повествләм, романвләм, лыдышвләм, пйәсбвләм, очөрквләм моло молынамшы дорц шукум пумы лиәш.

Бідырамәшвләән пасна лык пумы лиәш. Совет сойузышты, сәндәлык вьлнбй ма-шон лиәлтмәшвлә гишән обзорвләм пуаш тынәлмбй лиәш. Журналым сылымаш гыц иктәт өрдбжәш кодшашлык агыләп.

Ин партийцәт, комсомольцат, совет пәшә шты шалгышвләәт, тымдышвләәт, тымәншьбйвләәт, ровочыйвләәт, колхозниквләәт, труйыш хрәсәншьвләәт, бідырамәшвләәт—

— „У сэм“ журналтә бнжбшты кодтәп.

Труйышы марынвлә циләнок сылышты, лыдышты, социализм строҗ йымаш пәшә кәмбм, у ы л ы м а ш бштбмәшым бшкә культурым, льитәратурым моло пәлбштб, дә нинбм бштәшәт, анзыкыла шбкәшәт палшышты.

Бшкә сылым паштәк йәлвләмәт сыләш аңәдәш, уңәш нәләш.

Журналын сылымаш әкшб:

1 нәш — 6 тәкә

1/2 „ — 3 „

3 тбйләш 1 „ 50 коп.

Кым тбйләш гыц чбдбй сронәш сылымаш лнн ак нәрдт.

„У сэм йм“ цилә вәрәк сыләш лиәш: сирбмәш нәмәлшьбйвләәт, почтбйвләштәт сблбмәшым приймайт.